

ANADOLU
Eğitim Kültür ve Bilim
VAKFI

HUKUK VE YARGI SİSTEMİ RAPORU

ANADOLU
Eğitim Kültür ve Bilim
VAKFI

HUKUK VE YARGI SİSTEMİ RAPORU

Ay Yayınları, Anadolu Çınar Bilim, Eğitim,
Danışmanlık Hizmetleri Basın-Yayın Ltd. Şti.

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Rıza Ayhan
Avukat Hayrullah Başer
Avukat Mahmut Özbay
Avukat Ali Aydın

ISBN: 978-605-82236-4-6

Tasarım-Baskı

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım
Yayıncılık Ltd. Şti.
Tel: 0312 472 37 73-74
www.sfn.com.tr

Baskı Tarihi

Ekim-2017 Ankara

AYYAYINCILIK

Anadolu Eğitim Kültür ve Bilim Vakfı
Strazburg Caddesi No: 44/10 Sıhhiye - Ankara
Tel: 0312 230 56 17 • Faks: 0312 230 56 18 • Gsm: 0533 762 29 52
www.anadoluvakfi.org • anadolu@anadoluvakfi.org

Para ile satılmaz.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
I. BÖLÜM:	
TÜRK ADALET SİSTEMİ; SORUNLAR VE ÖNERİLER	7
Adalet Kavramı	8
II. BÖLÜM:	
ADALETİN GERÇEKLEŞMESİNDE YARGININ FONKSİYONU	11
1) Yargı Bağımsızlığı Kavramı	12
2) Yargının Tarafsızlığı	16
3) Yargının Bağımsızlığı ve Yargının Tarafsızlığı Arasındaki İlişki	16
III. BÖLÜM:	
TÜRK ADALET SİSTEMİNDEKİ SORUNLAR	19
1) Adalet Sisteminin İyileştirilmesi İçin Yapılanlar	20
2) Türk Adalet Sistemindeki Sorunlar	21
EK: BAZI AVRUPA ÜLKELERİNDE İLE ABD VE TÜRKİYE’DE HUKUK EĞİTİMİ ...	63
1) Fransa’da Hukuk Eğitimi	64
2) Almanya’da Hukuk Eğitimi ve Hukuk Eğitiminde Yapılan Reform	68
3) İngiltere’de Hukuk Eğitimi	72
4) ABD’de Hukuk Eğitimi	74
5) Türkiye’de Hukuk Eğitimi	78

TAKDİM

Anadolu Eğitim Kültür ve Bilim Vakfı, 25 yılı aşan geçmişi ile ülkemizin eğitim ve kültür hayatına önemli katkılar sunma gayretinde olan bir kurumdur.

Özellikle gençlerimizin milli, manevi ve kültürel değerler çerçevesinde yetişmelerini sağlamak; kimlik, kişilik ve kariyer anlamında fırsat ve imkânlar sunarak gençlere destek olmak vakfımızın en önemli hedefleri arasındadır.

Çağımızda bilim ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesiyle ve yaygın medya – iletişim ağının küresel etkisiyle toplumumuz bilgi kirliliği ve yabancı kültürel kuşatma altında modernleşme, değişim ve seküler hayatın getirdiği değerler erozyonuyla birlikte sorunlar yaşamaktadır.

Bu sorunlar karşısında millet varlığımızın devamı; milli kimliğimizin korunması, yaşatılması; milli, manevi, dini, sosyal, tarihi ve kültürel değerlerimizin gelecek nesillere aktarılması ve medeniyetimizin yeniden inşası görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmemize bağlıdır.

Medeniyetimizin yeniden inşası; kendisine güvenen, sorunları ile yüzleşen ülkesi için çözüm ve katma değer üreten, bilimin rehberliğinde bilimsel düşünceye sahip vatansız, idealist bir nesil ile mümkündür.

İşte bu amaçla vakıf olarak eğitim ve kültür ağırlıklı çalışmalarla birlikte “**Türkiye’nin Temel Meseleleri ve bunlarla ilgili çözüm önerileri**” üzerine bilimsel çalışmalar yapmak üzere Ağustos 2014 tarihinde Ankara’da 80 civarında değerli bilim adamının katıldığı bir çalıştay düzenledik.

Bu çalıştayda **Türkiye’nin Temel sorunlarından:**

“**Türkiye’de Dini hayat**”,

“**Eğitim ve kültür Politikaları**”,

“**Yüksek Öğretim ve Bilgi Üretimi**”,

“**Sağlık ve Sosyal Politikalar**”,

“**Tarım Çevre ve Su politikamız**”,

“Hukuk ve Yargı Sistemi”,

“Ekonomi”,

“Milli Birlik, Kardeşlik ve Barış”,

“İslâm Coğrafyasının Jeopolitiği”

“İletişim ve Medya”

Konu başlıkları çalışma alanı olarak seçilerek, bu alanlardaki sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya konulduğu raporları hazırlamak üzere akademisyen, uzman ve araştırmacılardan oluşan çalışma grupları komisyonlar oluşturulmuştur.

Geçen bu süre içerisinde komisyon üyelerinin görüş ve önerileri birleştirilerek elinizdeki bu rapor metin ortaya çıkmıştır.

Ülkemizin temel sorunlarından olan “HUKUK VE YARGI SİSTEMİ” üzerine çözüm içeren bu rapora emeklerini esirgemeyen büyük bir özveri ile söz konusu raporu hazırlayan: Prof. Dr. Rıza AYHAN, Avukat Ali AYDIN ve Avukat Mahmut ÖZBAY’a,

Ayrıca raporların hazırlanmasında koordinasyonu sağlayan: Prof. Dr. Halis ÖLMEZ’e ve emekli Orta Öğretim Genel Müdürü Kerem ALTUN’a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Gerçek bir fikir, düşünce ve emek mahsulü olan bu raporun gerek kamuoyu, gerekse ilgili kamu kurum ve kuruluşlarında uygulayıcılar tarafından dikkatle değerlendirileceğine inanıyor, Ülkemiz için hayırlı olmasını diliyoruz.

Hayrullah BAŞER
Anadolu Eğitim Kültür ve Bilim Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

Türk Adalet Sistemi;
Sorunlar ve Öneriler

I
BÖLÜM

TÜRK ADALET SİSTEMİ; SORUNLAR VE ÖNERİLER

Türk adalet sistemindeki sorunları belirleyebilmek ve çözüm önerilerini sunabilmek için öncelikle “adalet” kavramından neyin anlaşılması gerektiği hususu üzerinde durulmasında fayda mülahaza ediyoruz.

ADALET KAVRAMI

Adalet kavramı sözlükte; *insaflı, doğru, eşit olmak, eşit tutmak, doğru davranmak, zulmetmekten uzak olmak, her şeye tam hakkını vermek, hakkınca düzeltmek, mutedil yani kararlı ve ölçülü olmak, her şeyi yerli yerinde ve gereğince yapmak, istikamet ve hakkaniyet üzerinde olmak* anlamlarına gelmektedir.

Sözlükte bu şekilde tanımlanan “adalet” kavramı, insanların özlemi, hukuk düşüncesinin en önemli kavramlarından ve felsefenin de en eski sorularından birisidir¹.

İnsanoğlunun en eski özlemi olan adaleti *Aristoteles* iki ayrı yönden ele alarak değerlendirmiş; *dağıtıcı* ve *denkleştirici adalet* kavramlarına temas etmiştir.

Aristoteles dağıtıcı adalet kavramıyla, şeref ve malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni, başka bir ifade ile payına düşeni almasını öngörmüş; *dağıtıcı adaletin amacının*, kişi ile toplum ve devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek olduğunu ifade etmiştir. *Aristoteles’e* göre, dağıtıcı adalettaki eşitlik mutlak değil görelî (rölatif) nitelik taşımaktadır. Ona göre kişinin sadece hakları değil, ödevleri de, yeteneklerine ve toplumdaki durumuna göre farklı olmalıdır.

Denkleştirici veya düzeltici adalet ise, hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesi; kişisel ve sübjektif durumların nazara alınmaması anlamındadır. Buna göre, tazminat hukukunda zarar verenin verdiği zararı ödemesi, sözleşmeyi ihlâl edenin verdiği zararı tazmin etmesi, ceza hukukunda suç işleyenin hak ettiği cezayı çekmesi *denkleştirici veya düzeltici* adaletin gereğidir. Bu görüşe göre *denkleştirici veya düzeltici* adalet, dağıtıcı adalete tâbi tutulmaktadır.

Adalet sorunu üzerinde duran *tabii hukukçular*, adaletle hürriyet, adaletle eşitlik, adaletle güvenlik ve adaletle genel iyilik arasında ilişki kurmuş; **Hobbes**, *güvenliği* tabii hukukun temel ve yüce

1 Ünlü Roma hukukçusu **Ulpian** adaleti “herkese kendi payına düşeni vermek konusunda sonsuz ve sürekli şekilde çaba harcanması” olarak nitelendirirken, Hollandalı hukukçu **Grotius** adaleti “söze bağlılık” formülü içinde değerlendirmiştir. İngiliz düşünürü **Hobbes**, “sözleşmeye uymamayı” adaletsizlik sayarken; Alman filozof **Kant** adalet konusunda, “şerefli yaşa, kimsese zarar verme, herkese payını ver” ilkelerini ön plâna çıkarmıştır.

kanunu olarak kabul ederken, Kant, hürriyeti tabii hukukun ve adaletin en özgün ve temel biçimi olarak nitelendirmiştir.

Bu izahlar ışığında, *adalet* kavramının, *eşitlik* fikri ile bağlantılı bulunduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, adalet fikri ile birlikte değerlendirilen *eşitliğin mutlak niteliğe sahip olmadığı* aşikârdır. Çünkü hukuk düzeninde vatandaşla yabancı, reşit olanla olmayan, farklı hukuki statülerde bulunurlar. Şu hâlde şartların gereğine göre nimetlerin ve külfetlerin farklılığı, adaletin gereği olarak karşımıza çıkmakta ve değişik durumlarda bulunanlara farklı muamele yapılması, eşitlik ilkesine ters düşmemektedir².

Adalet kavramının diğer unsuru rasyonelliktir. **Rasyonellik**, kişiye yapılacak uygulamanın belli kurallarla önceden belirlenmesi ve kişinin *keyfi muameleye maruz kalmaması* anlamını taşır. Bu nedenle adaletin özünde, düzenli ve rasyonel uygulamanın bulunduğu söylenebilir. Sübjektif ve duygusal uygulama adaletle bağdaşmaz. Buna göre, hukuk kurallarının objektif uygulanması ile adalet arasında bir paralellik bulunması kaçınılmazdır. Rasyonel ve düzenli uygulama, adalet kavramının sadece şekli unsuru olan eşitlikle değil, fakat adalet kavramının maddi kapsamı ile ilgili olmaktadır.

Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, toplum hayatında *adaletin yanında* olmak veya *adaletin karşısında* olmak ya da *haklı* yahut *haksız* olmak şeklindeki tartışmalarda çoğu kez “çıkar” (menfaat) düşüncesi etkin olmaktadır. Bu nedenle, birbirleri ile çatışan çıkarlardan birinin daha değerli olduğunu savunmak için, “çıkar” (menfaat) yerine “*adalet*” kavramına müracaat edilir. Zira adalet terimi, çıkar terimine kıyasla, çok daha etkileyici ve inandırıcıdır.

Adalet kavramının kanun koyucuya yol gösterici olması oldukça zordur. Çünkü hangi düzenlemenin adalete uygun olacağı ile ilgili bir sonuca ulaşmak mümkün olamamaktadır. Bir kuralın adalete aykırı olduğunu söyleyen kimse, daha çok söz konusu kuralla ilgili olarak, kendi duygularını, sempati ve antipatilerini açıklamaktadır. Örneğin kendisini daha çok vergi ödemekle karşı karşıya bırakan bir vergi kanununu vergi yükümlüsü adalete aykırı saymakta bir sakınca görmemektedir.

Adalet konusunda tanım zorluğunu göz önünde tutan bazı hukuki *pozitivistler* bu soruna açıklık kazandırmak için *reddetme suretiyle belirleme* yönteminin uygulanmasını önermişlerdir.

Bu yaklaşıma göre *adalet*, adaletsizliğin olmadığı somut durumlar toplamıdır. Bu kabule nazaran zulüm adaletsizliktir; ancak benzer durumların benzer muameleye tâbi tutulması ve farklı durumlarla ilgili farklı muamele yapılması adaletin bir gereği, daha doğru bir ifadeyle adaletsizliğin olmadığı durumlar olarak değerlendirilmiştir.

Toplumda hukuk kurallarının düzenli bir şekilde uygulanması, asgari bir etkinliğe sahip olması da adaletsizliğin olmaması; adaletin gerçekleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir uygulama, adaletsizliğin bir biçimi olan keyfiliğin de reddedilmesi anlamına gelecektir. Gerçekten de,

2 Güriz, Adnan, Adalet Kavramının Belirsizliği, Adalet Kavramı, Ankara 1984, s.5 vd.

hukukun sübjektif uygulamasının, adaletsizlik olarak nitelendirilmesi gerekir. Zira “*sevgi ve kin adaletin yolunu şaşırmasına neden olur*”³.

İnsana *saygısızlık* da adaletsizlik olarak nitelendirilmelidir. Çünkü insan, insan olduğu için saygıya lâyıktır; ona saygısızlık da adaletsizlik modelidir.

Hukuk uygulamasında *taraf tutulması* da adaletsizlik örneği sayılmalıdır; zira insanları en fazla rahatsız eden uygulamalar, tarafsızlığı ihlâl edici nitelik taşıyanlardır. Hâkimin hukuk uygulamasında tarafsızlık ilkesine sadık kalması, adaletsizliği önlemek için büyük önem taşır⁴.

Adaletsizlik konusu üzerinde durulurken, nesafet (hakkaniyet / insaf / doğruluk) uygulamasını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Genel ve soyut olan hukuk kurallarını ferdi ve özel durumlara aynı şekilde uygulamak bazı hâllerde haksızlıklara neden olabilir. Nesafet, adalet kavramı ile yakından ilgilidir. Ancak burada söz konusu olan, hukukun vaz ettiği genel kuralın, özel durumlarda neden olacağı adaletsizliği bertaraf etmesidir⁵.

İzah etmeye gayret gösterdiğimiz gibi, **adalet sadece yargının konusu değildir**; adalet, bir davranış biçimini, felsefeyi ve sistemi ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Bununla birlikte *yargı*, adaletin gerçekleşmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle öncelikle adaletin gerçekleşmesinde önemli bir fonksiyona sahip olan *yargı* ve bilhassa *yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı* kavramları üzerinde durduktan sonra; adaletin gerçekleşmesi için gerekli olduğunu düşündüğümüz konu başlıklarını ayrı ayrı ele alarak, adaletin gerçekleşmesini sistem içinde ve bir bütün olarak değerlendirmeye çalışacağız.

3 Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır (Maide 8).

4 Mecelle m.1792: “*Hâkim; hakîm, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn olmalıdır*”.

5 Güriz, Adalet Kavramı, Ankara 1984, s.7 vd.

Adaletin Gerçekleşmesinde Yargının Fonksiyonu

II. BÖLÜM

- 1) Yargı Bağımsızlığı Kavramı
- 2) Yargının Tarafsızlığı
- 3) Yargının Bağımsızlığı ve Yargının Tarafsızlığı Arasındaki İlişki

ADALETİN GERÇEKLEŞMESİNDE YARGININ FONKSİYONU

Adalet sadece yargının konusu olmamakla birlikte; yargı, adaletin gerçekleşmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Gerçek adalete, bağımsız ve tarafsız yargı vasıtasıyla ulaşılabilir.

Hukuk devletinin ön şartı ve adil yargılanma hakkının teminatı bağımsız yargıdır⁶. Yargının bağımsızlığı, günümüzde yerleşik demokrasiler kadar henüz bu seviyeye gelmemiş demokrasilerde de tartışılan temel anayasal konulardan birisidir.

Yargının bağımsız olması yargıçların diğer devlet organlarından ayrıcalıklı bir konumda olduğu, kararlarında serbestçe hareket edecekleri anlamına gelmez. **Yargının bağımsızlığı**, hâkimlerin yerine getirdikleri toplumsal işlev dolayısıyla, baskılara ve müdahalelere karşı kurumsal ve anayasal olarak korunması anlamına gelir.

Yargı bağımsızlığı konusuyla doğrudan veya dolaylı ilgili pek çok uluslararası belge bulunmaktadır; söz konusu belgelerdeki ilkelerin ise, genellikle ortak esaslara dayanmakta olduğu ve bir belge-deki ilkelerin bir diğerinde tekrarlandığı gözlemlenmektedir.

Bu konudaki temel uluslararası belge olarak kabul edilen 1985 tarihli “*Birleşmiş Milletler, Yargı Bağımsızlığının Temel İlkeleri*” belgesi ile konuyla doğrudan ilgili, yakın tarihli ve uluslararası standartları temsil ettiğini düşündüğümüz üç belge (1994 tarihli “*Avrupa Konseyi, Hâkimlerin Bağımsızlığı, Etkinliği ve Rolü Konusunda Tavsiye Kararı*”, 2007 tarihli “*Venedik Komisyonu, Yargısal Atamalar Raporu*” ve 2010 tarihli “*Venedik Komisyonu, Yargıçların Bağımsızlığı Raporu*”) ayrı bir önemi haizdir.

Kavram kargaşasına sebebiyet vermemek ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, bu belgeler esas alınarak yargının bağımsızlığı kavramından ne anlaşılması gerektiğine öncelikle yer vermek arzusundayız.

1) Yargı Bağımsızlığı Kavramı

Yargının bağımsızlığının ne anlama geldiğini açıklamadan önce, literatürde yargının bağımsızlığı kavramının farklı boyutlarından söz edildiğine işaret etmemiz gerekir. Gerçek anlamda yargının bağımsızlığından söz edebilmek için aşağıda açıklayacağımız boyutların veya unsurların bir arada bulunması gerektiğine kuşku yoktur.

6 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 16.

A) Yargı Bağımsızlığının Görünümleri

Yargı bağımsızlığı kavramı tek başına kullanıldığında, gerçek anlamını yeterince ifade edemeyebilir. Bu nedenle, yargı bağımsızlığından anlaşılması gerekenleri tespit ederken, yargı bağımsızlığının içerdiği çeşitli anlamların bilinmesi de gerekir.

a) İç ve Dış Bağımsızlık

Yargıçlar önlerindeki somut olay hakkında yürürlükteki yasalar çerçevesinde karar verirken “herhangi bir gücün” etkisi veya baskısı altında kalmamalıdır. Bu bağlamda, iki tür bağımsızlıktan söz edilebilir: Dış Bağımsızlık ve İç Bağımsızlık. **Dış bağımsızlık**, öncelikle *yargı organının diğer devlet organlarına karşı, yani yasama ve yürütme organına karşı bağımsız olmasıdır*. 1982 Anayasası'nın 138'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında yargının yasama organı karşısında bağımsızlığını korumak için özel bir hüküm konulmuştur: “Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz”.

Bunun yanında, yargıçların yargı dışı kişi, kurum ve örgütlerden, örneğin siyasi partilerden, sivil toplum örgütlerinden, medyadan⁷, davanın taraflarından veya davayla ilgili herhangi bir menfaati olan kişilerden gelebilecek ve hukuka, vicdanlarına göre karar vermelerini engelleyebilecek olumsuz etkilere karşı da korunmaları gerekir.

İç bağımsızlık ise, “yargı içi” bağımsızlığı ifade eder. Buna göre, yargıçlar aynı veya üst düzeydeki meslektaşlarının etkileme, telkin, talimat ve emirlerine muhatap olmamalıdır. Bu ilke, “Venedik Komisyonu, Yargıçların Bağımsızlığı Raporu”nda “Yargı içi bağımsızlık ilkesi, her bir yargıcın bağımsızlığının yargısal karar verme faaliyetleri kapsamında karşılaşılabilecek yargıçlar arası bir tabiiyet ilişkisiyle uyuşmaması anlamına gelir” şeklinde ifade edilmiştir⁸.

b) Bireysel ve Kurumsal Bağımsızlık

“İç bağımsızlık ve Dış bağımsızlık” yargıya olası etki ve müdahalelerin “kaynağına” göre yapılan bir ayırmadır. Söz konusu etki ve müdahaleler “hedeflerine” göre de bir ayrıma tâbi tutulabilir. Bu ayırım bizi, “Bireysel Bağımsızlık ve Kurumsal Bağımsızlık” kavramlarına götürür.

Bireysel bağımsızlık, yargıçların bireysel olarak baskı ve müdahalelere maruz kalmaması gerektiğini ifade ederken; **Kurumsal bağımsızlık**, bir bütün olarak yargı organının bu tür olumsuz etkilere karşı korunması gerektiği anlamına gelir.

⁷ Günümüzde özellikle medya-yargı ilişkileri yargı bağımsızlığı bağlamında en çok tartışılan konulardan birisidir. Bu konuda “Venedik Komisyonu Yargıçların Bağımsızlığı Raporu”nun sonuç bölümünde, “Yargılama sürecini uygun olmayan baskılardan korumak maksadıyla, bir tarafta yargılama sürecinin koruması ile diğer tarafta basın özgürlüğü ve kamuoyunu ilgilendiren konuların açıkça tartışılabilmesi ihtiyacı arasında uygun bir denge sağlayabilmek için, dikkatle tanımlanan “subjudice” (görülmekte olan dava) ilkesinin uygulanması düşünülebilir” şeklinde bir ilkeye yer verilmiştir.

⁸ Yargı içi bağımsızlığın önemi, *Japonya örneği* dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde açıkça anlaşılabilir. Bu ülkede, II. Dünya Savaşı sonrasında, siyasi iktidarı denetleyen bir yargı yerine siyasi iktidarla uyum içinde çalışan, hatta siyasi iktidara boyun eğen bir yargı ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni, yargısal hiyerarşiyi kontrol eden yüksek yargıçların uzun yıllar iktidarda kalan Liberal Demokrat Parti'ye yakın olmaları ve kendi ideolojik tercihlerini çeşitli kurumsal mekanizmalarla kontrol ettikleri alt derece yargıçlarına dayatmalarıdır (Bu hususta bkz., Ramseyer ve Rasmussen, 2003).

B) Yargı Bağımsızlığına Yönelik “Uygunsuz” Etki ve Müdahalelere Örnekler

Yargının bağımsızlığı kavramının içeriğini bu şekilde netleştirdikten sonra ilâve etmemiz gerekir ki, Yargıçların karar verirken dolaylı veya doğrudan, herhangi bir kaynaktan gelebilecek etki ve müdahalelere tümüyle kapalı bir ortamda karar verdiğini düşünmek ve yargı bağımsızlığını böyle katı bir biçimde tanımlamak gerçekçi olmaz. Bir başka ifadeyle, yargının bağımsızlığı yargıcın tüm etki ve müdahalelere karşı mutlak ve topyekûn izolasyonu anlamına gelmez. Burada önemli olan yargıçların “uygunsuz” etki ve müdahalelere karşı korunmasıdır ve bu bağlamda yargıcın karar verme kapasitesini zaafa uğratan etki ve müdahaleler literatürde “uygunsuz” olarak nitelendirilir. Yargı bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyebilecek etki ve müdahaleler farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir.

a) Hukuk Dışı Yollarla Yargının Baskı Altına Alınması

Aşırı örneklerde, yargıçlar üzerinde kaba güç kullanıldığı, yargıçların kaba güç tehdidiyle sindirildiği veya yönlendirildiği, kaba gücün devreye girmediği noktalarda yargıçlara ekonomik çıkar teklif edilerek bağımsızlıklarının satın alınmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bir Afrika ülkesi olan *Zimbabve*’de yaşananlar bu konuda tipik bir örnek olarak verilebilir. Zimbabve’de, hükümetin hayata geçirmek istediği toprak reformuna karşı çıkan veya destek vermeyen yargıçlar ciddi şiddet tehdidiyle karşılaşmıştır. Bu yüzden bazı yargıçlar görevlerini bırakmak veya ülkeyi terk etmek zorunda kalırken; kalanlara, hükümetin lehinde karar vermelerini sağlamak amacıyla, toprak reformu sürecinde kamulaştırma yoluyla el koyulan topraklar dağıtılmıştır.

Bir başka örnek *Meksika*’dan verilebilir. Bu ülkede, uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili davalara bakan yargıçlar, rüşvet-şiddet kaskacına girmiş görünmektedir. İspanyolca “*plata o plomo*”, yani “*gümüş veya kurşun*” ibaresi, bu davalara bakan yargıçların karşı karşıya bırakıldıkları birbirinden kötü iki seçeneği, yani rüşveti veya şiddeti ifade etmektedir.

b) Anayasal veya Yasal Yetkilerin Kullanılması Yoluyla Yargının Baskı Altına Alınması

Bazı örneklerde, yasama ve yürütme organının sahip olduğu anayasal ve yasal yetkileri yargıya baskı yapmak amacıyla kullandığı gözlenmektedir. Bu konuda ilk akla gelen örneklerden biri Rusya Federasyonu’dur. Rusya Federasyonu’nda Anayasa Mahkemesi, *Valery Zorkin*’in mahkeme başkanlığı döneminde, Devlet Başkanı *Boris Yeltsin*’in hedefi haline gelmiştir. *Yeltsin* mahkemeyi pasifize etmek için çeşitli yollar denemiş; örneğin, Mahkeme yargıçlarını “**bağlılıklarını test etmek amacıyla**” özel bir toplantıya davet edecek kadar ileriye gitmiş, ancak bu tür “*ikna*” yöntemleri yetersiz kalınca 1993 yılında 1612 sayılı “*Başkanlık Kararnamesi*” ile Mahkeme’nin faaliyetlerini askıya almıştır⁹.

Bazı örneklerde ise, siyasal organların (yani yasama ve yürütme organlarının) yargı kurumlarını oluşturma, çalışma koşullarını belirleme ve yapılarında değişiklik yapma yetkilerini yargı üzerinde bir baskı aracı olarak kullandıklarını görüyoruz.

9 Bu hususta bkz., Trochev, 2008: 102.

Bu konuda ilk olarak, ABD başkanlarından **Franklin Roosevelt**'in "**Mahkemeyi Doldurma Plânı**" (court-packing plan) örnek olarak verilebilir. *Roosevelt* 1937 yılında bir yasayla Yüksek Mahkeme'nin yeniden yapılandırılmasını önermiştir. Burada dikkat çeken nokta, bu yasa önerisi öncesinde Yüksek Mahkeme'nin, *1929 Ekonomik Bunalımından* kurtulmak için hazırlanan "*New Deal*" yasalarını anayasaya aykırı bulmuş olmasıdır. "*Mahkemeyi doldurma planı*" olarak bilinen söz konusu yasa önerisine göre, Yüksek Mahkeme'nin üye sayısı arttırılacak ve böylece Roosevelt'in politikalarını destekleyecek bir Mahkeme kompozisyonu oluşturulması sağlanmış olacaktır. Gelen tepkiler üzerine yasa tasarısı geri çekilmiştir¹⁰.

Benzer bir olay yakın zamanda 2004 yılında *Venezüella*'da yaşanmıştır. *Venezüella Anayasası*'na göre, halk tarafından seçilen kamu görevlileri, geri çağırma (recall) ilişkin bir halkoylaması yoluyla, yine halk tarafından görevinden alınabilmektedir (m. 72). *Venezüella Anayasası*'ndaki bu hüküm Başkan Hugo Chavez için işletildi. Chavez halkoylaması öncesinde Yüksek Mahkeme üyelerinin sayısını 20'den 32'ye çıkararak ve Mahkeme üyelerinin seçim yönteminde ve hukuki statülerinde bazı değişiklikler yapan bir yasayı imzalayarak yürürlüğe soktu. Bu yasa sayesinde Chavez'i destekleyen parlamento çoğunluğu, geri çağırma ilişkin halkoylamasında nihai kararı verecek makam olan Yüksek Mahkeme'nin kompozisyonunu belirleme imkânına kavuşacaktı¹¹.

Tüm bu kavramsal açıklamalar sonucunda varmamız gereken nokta şudur: Bir kişi yargıç olarak atandıktan sonra soyut veya somut herhangi bir güce veya iktidara bağımlı olamaz (Avrupa Konseyi, Tavsiye Kararı, 1. İlke, 2.d). Öyleyse, yargının bağımsızlığı çok kısa bir biçimde şunu ifade eder: "*Yargıcın tek efendisi hukuktur*"¹³.

Bağımsız yargı, hâkimlerin karar verirken yasamanın ve yürütmenin tüm etkilerinden uzak şekilde, objektif olarak karar verebilmesidir. Yargı bağımsızlığından bahsedilebilmesi için hem işlevsel hem de kurumsal bağımsızlığı sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

Günümüzde Türk Yargısının bağımsızlığı konusundaki endişe giderek artmaktadır. Özellikle Adalet Bakanlığının görmezden gelinemeyecek derecede siyasal etkisi, yargıçların istemedikleri kararları vermeye zorlar hale getirdiği yönünde endişeler doğurmaktadır. Bu endişelerin hukuksal temellerini ise bulmamız mümkündür. Her ne kadar Anayasamızın 9, 138 ve 139. maddeleri ile yargı bağımsızlığı teminat altına alınmaya çalışılmış ise de, 140'ıncı maddesinde yer alan, "*Hâkimler ve savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır*" şeklindeki hüküm, hâkimlerin idari yönden yürütme erkine bağlı olduklarını açıkça öngörmekte; bu ise hâkimlerin bağımsızlığının önünde önemli bir Anayasal engel olarak yer almaktadır. Bu konuda yapılması gereken, yargıçların idari yönden sorumluluklarının yine yargıçlardan oluşan bir kurul tarafından değerlendirilmesi olacaktır¹².

10 Bkz., McKenna, 2002.

11 Yargıçlar üzerindeki bu baskının mahiyetini açıklayabilmek için eski SSCB'de "**Telefon Hukuku** (telephonelaw) uygulamasından bahsetmek faydalı olabilir. Literatürde, eski SSCB'de yargıçların, özellikle önemli siyasal davalarda, uygulamaları gereken hukuk kurallarına göre değil de, siyasal iktidarın, yani Komünist Parti yöneticilerinin emir ve talimatlarına göre karar verildiği ifade edilmektedir. Bu iddiaya göre, yargıçların mesleklerini sürdürebilmeleri, hatta yükselmeleri hukuka uygun ve adil kararlar vermelerine değil, Komünist Parti'den gelen emir ve talimatları sadık bir biçimde uygulamalarına bağlı tutulmuştur. Sonuçta, Sovyet vatandaşları için mahkemeler hak aramak için başvurulacak bir çare kapısı olmaktan ziyade, siyasal iktidarın kararlarının hukuki bir kılıfa sokulup kendilerine tebliğ edildiği resmi daireler olarak teşkilatlanmış görünüm arz ettiği gözlemlenmiştir. Buna göre, eski SSCB'de "*hukuk devleti*" yerine "*telefon hukuku*"nun uygulandığı iddia edilmiştir (Bu konuda bkz., Hendley, 2009). 12 Bkz., Bali, 2010; Yeginsu, 2010 13 Barak, 2008: 78.

12 Bkz., Bjornberg, Kjell/Richmond, Paul, Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi, İstişari Ziyaret Raporu, 2003, s. 41.

2) Yargının Tarafsızlığı

Yargıların davanın taraflardan biri lehine veya aleyhine değil, hukuk kurallarına ve vicdani kanaatlerine göre karar vermesi, hukuka olan güvenin tesis edilmesi açısından büyük önem taşır. Dolayısıyla, yargının tarafsızlığı bir ülkedeki hukuk sisteminin meşruiyet kazanması ve bu meşruiyetin sürdürülmesine olumlu anlamda katkıda bulunur.

Yargıların tarafsız olmalarının hukuk sistemi açısından neden önemli olduğunu açıklayabilmek için öncelikle hukuk kurallarının ve yargı işlevinin niteliğinin açıklaması gerekir. Toplum hayatı hukuk kurallarıyla düzenlenir. Eğer hukuk kuralları kendiliğinden, sorunsuz, tereddütsüz uygulanırsa, yargıya ihtiyaç olmazdı. Ancak gerçek hayatta hukuk kurallarına uyulmaması veya bu kuralların nasıl uygulanacağı konusunda soru işaretlerinin ortaya çıkması her zaman mümkündür. Somut bir uyuşmazlıkta, bir hukuk kuralına gerçekten uyulup uyulmadığına karar veren veya söz konusu hukuk kuralının anlamını ve içeriğini açıklığa kavuşturan, yani yargısal anlamda hukuk kuralını uygulayan yargıdır. Nihayet, eğer bu kurala uyulmamasının bir yaptırımı varsa, bu yaptırımı da yargı tespit eder. Yargı; davaya konu olan somut olayı değerlendirirken, davada uygulanacak hukuk kurallarını yorumlarken ve varsa uygulanacak yaptırımı tespit ederken hep “karar veren” konumundadır.

Bir uyuşmazlığın adil bir biçimde, davanın taraflarının kabul edebileceği şekilde çözüme kavuşturulması için yargıcın herhangi bir baskıya maruz kalmaması, tamamen uygulamakla görevli olduğu hukuk kuralları çerçevesinde, bilgisine, tecrübesine ve vicdani kanaatine göre karar vermesi gerekir. Eğer yargıya yapılan baskı neticesinde hukuk kuralları farklı kişilere farklı biçimde uygulanırsa, yani yargı hukuk kurallarını tarafsız bir biçimde uygulamak yerine davanın taraflarından birinin lehine veya aleyhine karar verirse bireylerin hukuk sistemine olan güveni sarsılabilir. Bunun sonucunda, toplumda bireyler hukuk sistemine olan inançlarını yitirir ve o toplumda zaman içerisinde söz konusu hukuk sistemini oluşturan kurallara uyulmasını beklemek ve sağlamak imkânsız hâle gelir.

3) Yargının Bağımsızlığı ve Yargının Tarafsızlığı Arasındaki İlişki

Yargının bağımsızlığı ile yargıcın tarafsızlığını birbirinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Yargıcın, yargısal görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, sadece hukuka ve vicdanına karşı sorumlu olması gerekir. Buna göre yargı önündeki dava hakkında karar verirken, herhangi bir önyargıya veya peşin hükme sahip olmamalı, taraf tutmamalıdır. Yani adalet terazisinin kefelere taraflar için eşit olmalı, denge taraflardan biri lehine veya aleyhine bozulmamalıdır.

Tarafsızlık ve bağımsızlık arasındaki ilişkide bağımsızlığın, yargıcın çevresel etkilere karşı korunmasının anlaşılması gerektiği ifade edilebilir. Bir başka söyleyişle, bağımsızlık mekanizmalarıyla *yargı içi* ve *yargı dışı*, *bireysel* ve *kurumsal etki* ve *müdahalelerden yalıtılan yargıcın*, somut olayı içeren dava dosyasını önüne aldığı anda, hukuk kurallarıyla ve vicdanıyla baş başa kalarak karar vermesi gerekecektir. Buna göre, mahkeme salonunun, yargıcın “uygunsuz” etki ve müdahale-

lerden uzak karar verdiği bir mekân olması gerekmektedir. Bağımsızlığın sağlandığı bu mekânda yargıç, hukuk kuralları ve vicdanıyla baş başa kaldıktan sonra somut olaya ilişkin olarak tarafsız bir şekilde karar vermelidir.

Bu anlamıyla *bağımsızlık*, yargıcın adil karar verebilmesi için gerekli ortamın, hazırlanması; *tarafsızlık* ise, yargıcın karar aşamasında kendi zihnindeki, vicdanındaki önyargılardan, peşin hükümlerden, engellerden kurtulup, yürürlükteki mevzuatı önündeki olaya uygulamasıyla ilgilidir. Tarafsızlık, bu anlamıyla, yargıcın nihai karar öncesinde iç muhakeme aşamasında mevcut olması gereken bir unsurdur.

Bağımsızlık tam olarak sağlansa bile, tarafsızlığın mutlaka mevcut olacağını varsaymak mümkün değildir. Çevresel tüm olumsuz etkilere karşı korunan bir yargıç bile, kişisel nedenlerle, ideolojik eğilimlerinin bir sonucu olarak veya sadece menfaati olduğu için "*taraflı*" karar verebilir. Ancak bağımsızlık olmadığında tarafsızlığın gerçekleşmesi ihtimali zayıflar. Bir diğer ifadeyle, bağımsız olmayan, baskılara maruz kalan bir yargıcın, hukuka ve vicdanına göre değil de, kendisine baskı uygulayan güçlerin menfaati doğrultusunda karar verme ihtimali yükselecektir. Buna göre bağımsızlığın, bir anlamda tarafsızlığın ön şartı olduğu söylenebilir.

Bağımsızlık anayasal mekanizmalarla karar öncesi sağlanabilecek bir unsurdur. Buna karşılık, tarafsızlığın gerçekten var olup olmadığı ancak karar açıklandıktan sonra anlaşılabilir.

Bununla birlikte, eğer yargıcın tarafsızlığı konusunda güçlü şüpheler varsa, tarafsızlığı sağlamak için karar öncesinde de çeşitli hukuki tedbirler öngörülebilir. En başta, yasada yargıcın hangi hallerde davalara bakamayacağı belirlenebilir. Örneğin, yargıç eşinin veya çocuğunun davasına bakamaz. Bunun dışında, yargıcın taraflarca reddedilmesi veya kendisinin davadan çekilmesi söz konusu olabilir. Tarafsızlığın gerçekten var olup olmadığı kadar, özelde davanın taraflarının, genelde ise kamuoyunun yargıçların tarafsız oldukları konusunda bir "*inanca*" sahip olmaları da büyük önem taşır. Tarafsızlık güvenceleri, bu inancın oluşmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunur¹³.

SONUÇ; *Türkiye’de yargı bağımsızlığı sorunu Osmanlı’dan Cumhuriyete devredilen bir sorundur. İstiklal Mahkemeleri, Yassıada Mahkemesi, Sıkıyönetim Mahkemeleri Türkiye’de yargı bağımsızlığı bakımından son derece kötü uygulama örnekleri olmuştur. Hangi nedene dayanırsa dayansın, yargı bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik gayretlere üstünlük tanınmaması gerektiğine inanılmaktadır. Aksi yaklaşım, bu türden faaliyetlerin, kötü uygulama örnekleri olarak tarihteki yerini alması sonucunu doğuracaktır.*

Bu konuda HSK ayrıca değerlendirilmelidir. Yargı bağımsızlığının önündeki en temel sorunlarından biri HSK (HSYK)’nın üye sayısı veya yapısı değil, bu kurula tanınmış olan yetkilerin aşırılığıdır.

¹³ Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), tarafsızlık konusunu iki boyutuyla, "sübjektif" ve "objektif" boyutuyla değerlendirmektedir. Birincisi, bir mahkemenin tarafsızlığından söz edebilmek için "sübjektif" tarafsızlık şarttır. Bundan kasıt, mahkeme üyelerinden hiçbirinin kişisel bir önyargısının olamamasıdır. Aksi yönde güçlü bir kanıt bulunmadıkça bir yargıcın kişisel, yani sübjektif anlamda tarafsız olduğu kabul edilir. İkincisi, mahkeme "objektif" açıdan da tarafsız olmalıdır; yani ortaya çıkan meşru şüpheleri bertaraf etmeye yetecek güvenceler sunulmalıdır. Eğer bir yargıcın tarafsız olmadığı konusunda meşru sebepler mevcutsa, o yargıcın davadan çekilmesi gerekir (Bkz., Jayawickrama, 2002: 521523).

HSK, sahip olduğu yetkiler bakımından uygun tabirle “yargıyı bükme” yetkisine sahip bir organ olup, hâkimler üzerinde en fazla etkileme gücüne sahiptir. Türk Yargısı önceleri sultanların, sonraları tek parti yönetimlerinin, bir kısım etnik ve dini yapıların, siyasal iktidarların hep ele geçirmeye çalıştığı bir hedef olmuştur. Bu meselenin temel çözümü; HSK da temerküz etmiş bulunan yetkilerin hem yargı içinde hem de yargı paydaşları kurumlar arasında dengeli ve doğru biçimde dağıtılmasıdır. HSK temerküz ettiği aşırı yetkiyle birlikte kaldıramadığı ölçüde aşırı bir iş yükü ve sorumlulukla da karşı karşıya kalmıştır. Hâkim ve savcılarının mesleki performans ve denetimleri İstinaf Mahkemelerine veya Yargıtay’a devredilmelidir. Bir kısım basit ve hemen kullanılması gereken yetkiler ise Adli ve İdari Yargı Komisyonlarına devredilebilir. Bu şekilde yapılacak uygulamanın çok yönlü faydalar getireceği düşünülmelidir. Hâkim ve savcılar mesleki ve özlük hakları bakımından son derece yetkili tek bir kurumun inisiyatifine bırakılmamalıdır.

Türk Adalet Sistemindeki Sorunlar

III. BÖLÜM

- 1) Adalet Sisteminin İyileştirilmesi İçin Yapılanlar
- 2) Türk Adalet Sistemindeki Sorunlar

TÜRK ADALET SİSTEMİNDEKİ SORUNLAR

Adalet sistemindeki sorunların çözülmesi, tek başına yargının meselesi olmamasına karşın, adaletin gerçekleştirilmesinde yargının rolü önemlidir.

Türkiye’de yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılan, yasama ve yürütmenin yanında ayrı bir erktir¹⁴. Yargılamanın rolü ve etkisi üzerinde uzlaşma sağlanması, Türk demokrasisinde kurumsallaşmayı gösteren önemli bir etkidir. Ancak Türkiye’de yargı, demokrasinin gelişmesi açısından kendisinden beklenen faydayı çeşitli sebeplerle gösterememiştir. Bu durum, yasalardaki *reform hareketlerinin* tek başına yeterli olmayacağı, yetiştirilen hukukçuların da özgür düşünceye sahip olmalarının zaruri olduğu gerçeğinin fark edilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda 2009 yılından itibaren günümüzde de etkileri devam eden *Yargı Reformu Süreci* işletilmiş; ülkemizde ekonomik, sosyal ve siyasal alanda meydana gelen değişimlere uygun olarak yargı yetkisi de köklü değişikliklere tâbi tutulmuş; ancak bu süreçten beklenen fayda henüz sağlanamamıştır.

1) Adalet Sisteminin İyileştirilmesi İçin Yapılanlar

Yargı Reformu Stratejisi kapsamında¹⁵;

- Yargıya tahsis edilen bütçe artış göstermiş,
- Yeni adliye binalarının yapımı tamamlanmış; bu kapsamda mahkemelerin alt yapı çalışmaları ile insan kaynaklarındaki sayısal yetersizlikler büyük oranda giderilmiş,
- Hâkim, savcı ve yargı çalışanı sayısının Avrupa Konseyine üye ülkeler ortalamasına getirilmesi için her yıl düzenli olarak aday alımı gerçekleştirilmiş,
- Yargıtay ve Danıştay’ın daire ve üye sayıları artırılmış,
- Temel kanunlar (TTK, TBK, HMK gibi) üzerindeki çalışmalar tamamlanarak yürürlüğe girmiş,
- Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu geniş tabanlı temsil esasına göre yeniden yapılandırılmış,
- Askeri yargının görev alanı daraltılmış; kamu görevlileri ile ilgili disiplin cezaları yargı denetimine alınmış; Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş,

14 **Koçak Süren**, Özlem, Türkiye’de Yargının Örgütlenmesi ve Adalet Sisteminin Problemleri, TBB Dergisi, S. 85, 2009, s. 403.

15 Bkz., Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 6-13.

- Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru imkânı getirilmiş,
- Adli yardım hizmetleri ile UYAP vatandaş ve avukat portalı etkin hale getirilmiş,
- Kadına karşı şiddetin önlenmesi amacıyla 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 08.03.2012 tarihinde kabul edilmiş,
- 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişiklikler ile uzlaşma kurumunun etkinliği artırılmaya çalışılmış; 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile alternatif çözüm yolları arasına arabuluculuk eklenmiş,
- İcra ve iflas sisteminde personel sayısı artırılmış; yediemin depolarına lisans zorunluluğu getirilmiş; ihale yoluyla yapılan satışlara elektronik teklif verme imkânı getirilmiş; aile bireyleri için lüzumlu eşyaların haczi yasaklanmış,
- 2013 yılı itibariyle Türkiye, Avrupa Konseyinin SATÜRN (Yargıda Zaman Yönetimi Merkezi) adli çalışmasına katılmış; bu çalışma kapsamında pilot adliyelerdeki mahkemeler ideal yargılama sürelerini belirleyerek vatandaşlara taahhüt eder duruma gelmiş,
- Adli Tıp Kurumunun iş yükünü daha iyi yönetmesi için ihtisas daire sayısının artırılması ve üst kurulların oluşturulmasını temin edecek Adli Tıp Kurumu Kanununda değişiklik öngören Taslak Metin hazırlanmış,
- Avukatlık Kanun Tasarısı hazırlanmış,
- Noterlere bazı çekişmesiz yargı işleri verilmiş; noterlerin sayıları artırılmış,
- Yetersiz ve standartlara uymayan ceza infaz kurumları kapatılmış; insan kaynakları artırılmış,
- Ceza infaz sistemimizde denetimli serbestlik hizmetleri ve elektronik kelepçe ile takip ve izleme sistemleri sağlanmış; mahkûmların topluma kazandırılması hedefi doğrultusunda iyileştirme programları oluşturulmuştur.

Yargı Reformu Stratejisi kapsamında gerçekleştirilen tüm bu çalışmaların Türk adalet sistemindeki sorunlara tümüyle çözüm olmadığı görülmekte ve bu husus yetkililerce de ifade edilmektedir.

2) Türk Adalet Sistemindeki Sorunlar

Adalet sistemimizdeki sorunlar, temelde kanun yapma tekniği ve yasalaşma süreci; hukukçularımızın eğitim şekli ve mesleğe kabul yöntemleri; adli teşkilatlanma; bilirkişilik sistemi; yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı; alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri; adalete erişim; yargısal uygulamalardan kaynaklanan insan hakları ihlalleri ve ceza infaz sistemleri noktalarında toplanmaktadır. Bu hususların ayrı başlıklar halinde ele alınması, konunun etraflıca incelenmesine olanak verecektir.

A) Kanunlaştırma Süreci ve Kanun Yapma Tekniği

Adalet kavramına özellikle önem veren *tabii hukuk* anlayışında; *hukuk adalet ile tanımlanmakta*, hukukun geçerliliği adalete bağlanmaktadır. *Tabii hukuk teorisine göre, adil olmayan kanun, kanun değildir*¹⁶. Bu anlayışa göre, bir normun geçerli olabilmesi, adil olmasına bağlıdır. Bir hukuk normu adil değilse, hukuki sonuçlarını gerçekleştirilmeye elverişli de değildir¹⁷.

Kanunlaştırma Süreci

Hukuk, netice olarak *hukukî muhakeme* ve *hukuk vicdanına* dayanmalıdır. Hukukî muhakeme ve hukuk vicdanı muhtelif derecelerde olmakla beraber, her ferdin mutlaka haiz olduğu melekelerdir. Bu melekeler, iradeyi sevkeden öyle müessir ve yapıcı kuvvetlerdir ki, toplum halinde yaşayan insanlara hukuk yaratma kudretini verirler. Çünkü her ne kadar müşterek hayat olgusu, insan iradesinden müstakil ve *tabiat tarafından* dayatılmış ise de, müşterek hayatın ne şekilde cereyan etmesi lâzım geldiği *akıl ve irade tarafından* tayin edilebilir. Bu noktada kanunlaştırma sürecinde dikkat edilmesi gereken birtakım esaslardan bahsedilebilir.

Kanunlaştırma Hareketlerinin Esasları

Hukuk fikrinin tanzim edici bir kudreti vardır. Bunun sonucudur ki, vicdan tarafından sezilen adalet fikrinin, mecburi hukuk kaideleri halinde ifade edilmesi ve hukukî müesseseler teşkil edebilmek için bir şekil iktisap etmesi ve terkip edilmesi zorunludur.

Ancak dikkat edilmelidir ki, kanun koyucunun rolünü anlayış tarzı, *tefahür*¹⁸ ve *mutlak rasyonalizmden*¹⁹ uzak olmalı; Kanun koyucu, mücerret bir aklın kendisine keyfi olarak ilham eylediği kanunları vaz etmemelidir. İhtiyatlı bir kanun koyucu, bomboş bir sahada kendisine göre muntazam meydanlar çizen bir mühendis, insan tabiatını değiştirecek ve baştan aşağı yepyeni bir toplum yaratacak kudrete sahip fevkalâde bir insan olarak hareket etmemeli; kanunu yaparken, kanunun her şeyden evvel kendisi için yapılmış olduğu *halkın hassasiyetlerine* uygun olmasına özen göstermeli, kanunların tatbik edileceği çevredeki realiteleri göz önünde tutmalıdır.

Bu nedenle *kanunların halkın vicdanından çıkması*, halk vicdanının temayüllerini belirtmeye müsait bulunması; devrinin ihtiyaçlarını kavramış her makul kişi tarafından kanunların kendi akli

16 Ancak belirtmek gerekir ki, bu teoride adaletin ne olduğu hususunda değişiklikler yaşanmış; *ilk çağda* tabiata uygun olan şey adil olarak nitelendirilmişken, *orta çağda*, Tanrısal emirlere uygun olanın adil olduğu kabul edilmiş, *yeniçağda* ise, insan aklına uygun olanın adil olduğu görüşü benimsenmiştir.

17 İslamiyet adalet mefhumu üzerinde, *sağlam ve mutlu bir toplum kurulması* için hassasiyetle durmuş; Kuran-ı Kerimde fertlere, hâkimlere ve idare adamlarına hitaben, taraflardan biri başka bir dinden olsa bile adaletli davranmanın zarureti belirtilmiştir. Bu hususta Nisa Suresi 135'inci ayetindeki, «*Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan hâkimler ve Allah için şahitlik eden kimseler olun. O hükmünüz ve şahitliğiniz velev ki kendinizin veya ana ve babalarınızın ve yakın hısımlarınızın aleyhine de olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun. Çünkü Allah zengin ve fakir kişilerden ikisine de sizden daha yakındır. Artık siz haktan dönerek keyif ve hevanıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükür (hakkı olduğu gibi söylemekten çekinir) veya (büsütün ondan) yüz çevirirseniz şüphe yok ki Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır*» emri bize yol göstermektedir.

18 **Fahirlenmek**, iftihar etmek, kendini iyi görüp, kusurdan gaflet etmek

19 Uşçuluk, akılcılık veya **rasyonalizm** olarak da adlandırılan, *bilginin doğruluğunun duyum ve deneyimde değil, düşüncede ve zihinde temellendirilebileceğini* öne süren felsefi görüş.

tarafından emredilmiş olduğu hissine varması aranmalıdır. Zira hiç bir taklit, hiç bir ilim, hiç bir muhayyele kuvveti bu sahada hayatın mübrem ihtiyaçlarının yerini tutamaz. Bu amaca ulaşmada, tatbikat ve mahkeme içtihatlarının önemi nazara alınmalı; tatbikat ve mahkeme içtihatlarının hukukun tezahüründe önemli bir rol üstlenmesi sağlanmalıdır.

Buna karşın kanun koyucu, zaruri olan *yeniliklere karşı da ilgisiz kalmamalı*; ahlakî, iktisadî ve siyasi bakımdan bir ilerleme kaydetmek amacıyla bazı düzenlemeleri de yapmalıdır.

İstikbal ile mazi arasındaki ilişkiyi kurabilen ve yeniliklere karşı da ilgisiz kalmayan kanun koyunun, üç temel prensipten hareket etmesi arzulanır. Bu prensipler, *genellik, hürriyet ve ahlaka uygunluktur*.

Genellik İlkesi

Hukukun genelliği prensibi, hukuk kaidelerinin sadece kendilerine arz edilen ihtilâfların hâl tarzlarını tayin etmek için *mahkemelere* değil, lâkin aynı zamanda takip etmeleri lâzım gelen hareket tarzını göstermek için doğrudan doğruya *fertlere* de hitap ettiğini ifade eder.

Kanun kendi nüfuzu altına konmuş olan herkese hitap ettiği için, mümkün olduğu kadar *sade ve halkın anlayacağı bir lisanla yazılmış olmalıdır* ki, hukukla alâkası olmayan kimseler tarafından bile anlaşılabilir olsun.

Hukukun genelliği, meşru olan bütün menfaatlerin himaye edilmesi lâzım geldiğini de ifade eder. Kânun koyucu, tümevarım yolu ile bir hal çaresinin çıkarılması her zaman mümkün olan sarıh, mufassal kaideler vazetmek iddiasında olmamalı; zarurî olan bütün kaideleri formüle ettiğini de iddia etmemelidir. Bunun aksine olarak o, herkesin doğru ve hakkaniyete uygun bir hal çaresi bulmak için kendisinden mülhem olacağı geniş ve umumî bir hareket tarzı gösteren yolu çizmek amacıyla hareket etmelidir.

Hiçbir zekânın, namütenahi hayat tezahürlerinin meydana getirilebileceği türlü vaziyetleri evvel-den keşfederek, bunları kesin bir kanun ile tanzim edemeyeceği ihmal edilmemelidir.

Kanunda eksikliğin veya boşlukların bulunması kaçınılmazdır; lâkin hukuk eksiksizdir, boşlukları yoktur. Çünkü hukuk fıkralardan mürekkep kanunî metinler içinde donmuş değildir. Bilâkis o toplumsal hayatın kalbini dinlemek konumunda bulunan yargıçların yaratıcı faaliyetleri ile durmadan yenileşir ve inkişaf eder.

Kanunların âlim olması gerekmez; hakkaniyete yakın olması yeterlidir. Unutulmamalıdır ki, kanunun açık ve anlaşılabilir olmasının önündeki engel, aşırı derecede *teferruatlı olmasıdır*; kanun açık ve anlaşılabilir nitelikte ve mümkün olduğunca *muhtasar olmalıdır*.

Tatbikatçılar, pek de sebepsiz olmayarak, ne yapmaları lâzım geldiği hususunda çok defa kendilerini tereddütte bırakan kanundaki vuzuhsuzluklar ve boşluklardan şikâyet ederler. Bununla beraber bu metin azlığı, belki de Hâkimi dar metinler arasında hapseden metin bolluğundan daha iyidir.

Hürriyet İlkesi

Hukuk bir zorlama mekanizması olduğu, her hakkın mükellefiyet tahmil ettiği, mükellefiyet altında bulunanların ise hür olamayacağı nazara alındığında, hukukta, hürriyetten bahsetmek belki de tuhaf görülebilir.

Buradan da hukuk ile hürriyet arasında inkârı kabil olmayan ve her an hissedilen bir ziddiyet meydana çıkar. *Burada önemli olan*, zorlamayı en aşağı bir dereceye indirmek ve hukuki müesseselerin serbestçe gelişmesini kolaylaştırmak, şahsi melekelerini dilediği gibi kullanmak isteyen fert ile onun hareketlerini baskı altına alan düzen yükü arasındaki ihtilâfı asgariye indirmek; mümkün olduğu nispette birinciye öncelik vermektir.

Korunması gereken hürriyet, makul bir insanın hürriyetidir. Makul bir insan bizzat kendi iradesiyle iyi hareketlerde bulunur ve hukukun zorlama tehdidi altında kendisini yapmaya icbar edeceği şeyi, o zaten bizzat kendiliğinden yapar. Şu halde onun hâl ve hareket serbestisi tahdit edilmiş değildir.

Zorlama, serkeşlerin hukuka riayetlerini temin için zaruridir ve bu da hürriyete prensibine aykırı değildir. Çünkü bu zorlama, ahlak hissinden mahrum olanlara veya fena maksatlarla kamu vicdanının emirlerinden uzaklaşanlara, yani hakiki hürriyeti olmayanlara karşı kullanılacaktır.

Ahlaka Uygunluk İlkesi

Hukuk fikri akla dayanır; şeyler üzerinde hükümler sevk eden, insan fiillerini tekâmül ettiren ve takip edilmesi icap eden hareket tarzları hakkında kararlar almak kudretine malik olan ve her hususî gayenin takibinde ferde yüksek değerde emirler vererek onu hayır ve adalet yoluna sürükleyen akıldır.

Hukuk düzeni ne bizatihi kendiliğinden iyidir ve hatta ne de iyiliği yaratabilecek bir kabiliyettedir. Hukuk düzeni sadece kendi haricinde zaten mevcut olan iyiliği koruma ve ileriye götürmekle vazifesiyle mükelleftir; hukuk "*iyi hareket etmek*" fikrini tahakkuk ettirmelidir. Şu halde hukukun ilk unsuru ahlaktır; toplum indinde zaten mevcut olan ahlaki korumak hukukun vazifesidir.

Bununla birlikte kanunlaştırma sürecinde, ahlâkî zaruretler dolayısıyla hürriyetlerin sınırlandırmasının; hürriyetin bir neticesi olan menfaatler çatışmasının, menfaatler çatışması nedeniyle de, bunlara iltilhak etmemiş olan fertlerin hürriyetinin tahdit edilmesinin gündeme gelmesi kaçınılmazdır.

Bütün bu hallerde dahi, kanun içinde ifadesini bulacak olan etik kaideler sayesinde, bir hal çaresinin bulunması; özel hukuk topluluklarının hürriyetlerinin çizilmesi gerekir.

Kanun, kendisini hazırlayanın insanların tabii iyiliğine değil de, akla ve hukuka uygun hareket etmek hususundaki genel temayüllerine olan itimadını; müesseselerin serbest faaliyetine; serbestçe teşekkül etmiş topluluklara, serbestçe akdedilmiş anlaşmalara, adaletin ve manevi terakkinin bir hazinesi olan yazılı olmayan hukuka olan itimadını ve nihayet geniş bir ölçüde hakkaniyeti tesis edecek olan hâkimlere karşı beslediği itimadını izhar etmelidir.

Hukuki etik düsturları tarafından ferdi hürriyete konmuş olan sınırların her zaman için kâfi gelmemiş olmasından dolayıdır ki, genel menfaatlerin muhafızı olan *kamu hukukunun* zecri usulleriyle müdahale etmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Ancak bu halde dahi, *diğerkâmlığa*²⁰ ve *toplumsal dayanışmaya* dikkat edilmeli; *kamu menfaati söylemiyle* kişi hak ve hürriyetleri ihlâl edilmemelidir.

Özel hukukun kamu hukuku tarafından tamamıyla massedilerek mahvolmasına, cebir zihniyetinin hürriyet zihniyetinin ve *hikmet-i hükümet* mülâhazasının hüsnüniyet kaidelerinin yerine geçmesi-ne ve toplumsal hayatın serbestçe rıza gösterilmiş hukukî tasarruflarla değil de, idari tasarruflarla idare edilmesi yollarına müracaat edilmemelidir.

Kanun yapma felsefesine sadık kalmak isteniyorsa; kanunları, adalete ve tesanüte doğru yöneltilmiş Millî birlik içinde idame ve inkişaf ettirmeye ve memleketimizin menfaati için temadilerini temin etmeğe çalışılmalıdır.

Kanunlaştırma Hareketlerinin Zamanı

Toplumun tümünü ilgilendiren kanunlaştırma hareketleri için, uzun bir siyasi sükûn ve iktisadî refah devrinin cereyan etmesi ve istikrarın yakında sona ereceğini gösteren emarelerin de bulunmaması gerekir. Bu gibi devrelerde müesseselerde ve zihinlerde kanunların hazırlanmasını kolaylaştıran bir berraklık ve istikrara tesadüf edilir.

İstikbalin meşkûk olduğu karışık devrelerde ittifaklar akdedilip, *zaruretin ilham ettiği geçici kanunlar vaz olunabilirse de*; toplum yapısını yakından etkileyecek kanunların, uzun toplumsal bir istikrar devresinin mevcudiyetine inanıldığı zaman yapılması gerekir. Müstakbel toplumsal karışıklıklar tarafından tahrip edilmek tehlikesinin mevcut olduğu bir zamanda geçici kanunlar yapılabilirse de; toplumu yakından etkileyecek düzenlemelerden kaçınılması gerekir. Siyasi sükûn ve iktisadî refah devrinin mevcudiyetinin, halkın hukuki vicdanını dinleyerek cevherini teşkil eden hususları ifade eylemek, istikbali hazırlamak maksadıyla maziye gözden geçirmeye; kanunlaştırmaya daha müsait olduğu tartışmasıdır.

Kanun Koyucu

Kanun koyucu sadece metinleri hazırlayan maddeleri numaralayan bir insan değil; bir mütefekkir ve bir rehberdir. Kanun koyucunun, insan zekâsının kudretine ve insanın iyiyi kötüden ayırmak hususundaki temyiz kabiliyetine imanı da olması gerekir.

Kanun koyucunun bu güç vazifeyi başarabilmesi için, Millî Hukuk hakkındaki bilgisinin, pratik zaruretler ve iş hayatının icapları hakkındaki görüşünün bulunması yanında, hukukun etik kıymeti hakkındaki kanaatinin bulunması da gerekir. Bu vasıfları haiz olması gereken kanun koyucu, muharrir ve redaktör olarak yüksek bir hukuk bilgisine sahip olmadan eserini meydana getiremeyeceğinin idraki içinde bulunmalı; hazırlayacağı eserini, sade bir ifade ile arkaizmden (archaisme/ artık kullanılmayan deyim veya söz), lüzumsuz teknik terimlerden ve bilgiçlikten azade olarak

²⁰ *Diğerkâmlık*, TDK Sözlüğünde (özgecilik) olarak açıklanmıştır. Özgecilik, *kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışmaktır*.

topluma sunmalı, tefahür (kendini iyi görüp; kusurdan gaflet etmek) ve mutlak rasyonalizmden²¹ kendini kurtarmalıdır.

Kanunlaştırma Sürecindeki Sorunlar

Hâl böyle olmasına karşın, Yasama organının bu hususlara dikkat etmediği, özensiz davrandığı kanaati yaygındır. Yasama organının kanun yapma sürecindeki özensizliği, kanunları uygulayan yargıya yöneltilen eleştirilerin temel kaynağını teşkil etmektedir.

Kanunların dili ve ifadesi

1982 Anayasasının 87'nci maddesine göre “*kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak*” Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkisidir. Anayasa’da “*kanun koymak*”tan bahsedilmekte, kanunların nasıl yapılacağını ve yayımlanacağını belirtmekle birlikte; “*kanun*” kavramı tarif edilmemektedir.

Kanun da, parlâmento kararı gibi bir yasama işlemidir ve bir yasama işlemi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesinin ürünüdür. Buradan hareketle Kanun, “*parlâmento kararı dışında kalan ve Anayasanın yetki verdiği Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından (m.7, 87), Anayasada öngörülen kanun yapma usullerine uyularak yapılan (m. 88) ve Cumhurbaşkanınca yayımlanan (m. 89) işlemlerdir*” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kanunun, *Anayasada öngörülen kanun yapma usullerine uyularak yapılması*, belirli usullere uygun davranılması anlamına gelmekte; kanunun dilinin ve ifadesinin akıbeti, teklifi veya tasarımı hazırlayanlar ile ilgili komisyonların inisiyatifine bırakılmaktadır. Bunun sonucu, Kanunların, sade bir ifade ile arkaizmden (archaisme), lüzumsuz teknik terimlerden ve bilgiçlikten azade olarak topluma sunması gerekliliğine karşın; kanunlarda kullanılan dil ve ifade yetersizliği önemli bir sorun olarak gözlemlenmekte, terim birliğine dikkat edilmediği müşahede edilmektedir. *Dil ve ifade zafı, sadece farklı kanunlarda değil, aynı düzenleme içinde de karşılaştığımız sorunlardan birisidir.*

Bu sorunu gidermek, kanun yazım tekniğine önem verilmesiyle giderilebilir kanaatini taşımaktayız. Bu hususta İngiltere’de ve İngiliz ekolünün geçerli olduğu ülkelerin metodu örnek gösterilebilir. İngiltere’de ve İngiliz ekolünün geçerli olduğu ülkelerde kanun tasarıları başbakanlık bünyesindeki **yasama danışmanlığı bürosu** tarafından hazırlanmaktadır. Örneğin, bir bakanlık bir tasarı hazırlamak isterse, istemini detaylı bir şekilde yazılı olarak bu büroya iletmekte ve taslak metin bu bürodaki yasama uzmanları tarafından hazırlanmaktadır. Türkiye’de ise süreç ilgili bakanlıkta başladıktan sonra birçok kurumun görüşü alınmakta, en son Başbakanlık tarafından nihai hâle getirilmektedir. Dolayısıyla, hem kanun yapım hem de kanun yazım sürecine farklı aşamalarda farklı kurumlar ve kişiler müdahil olmakta; kanunlar arası kavram kargaşası olma ihtimali artmaktadır.

21 Uşçuluk, akılcılık veya **rasyonalizm** olarak da adlandırılan, bilginin doğruluğunun duyum ve deneyimde değil, düşüncede ve zihinde temellendirilebileceğini öne süren felsefi görüş.

Kanunların Birbirleriyle Uyumu

Kanunlar, hukuk güvenliği ilkesi nedeniyle, kural olarak yürürlüğe girdikten sonra uygulanabilir; kanunların geçmişe uygulanması ise istisnadır. Bu istisnalar; özel hukuk alanında kamu düzeninden kaynaklanabileceği gibi, ceza hukuku alanında, “*failin lehine olan kanun geçmişe uygulanır*” şeklinde de ortaya çıkabilir. Bunlardan başka, muhakeme hukuku bakımından derhal yürürlük ilkesinin geçerli olduğu da, istisnalar arasında zikredilmeli; ancak istisnaların kural haline gelmesine de dikkat edilmelidir.

Ülkemizde, kanunlaştırma sürecinde, *temel kanunların* ana felsefesini etkileyecek çok sayıda kanun yürürlüğe girmekte; bahsi geçen kanunların ise, temel kanunlar ve diğer kanunlarla uyumlu olmadığı gözlemlenmektedir. Bir diğer ifadeyle, sonraki tarihli özel kanun ile önceki tarihli genel kanun arasında farklı düzenlemelere yer verilmektedir. Bu takdirde, sonraki tarihli özel kanunun öncelikli olarak uygulanması gerekir denilebilirse de; özel kanunun, genel kanun hükmünün geçerliliğini açık bir ifadeyle sona erdirmediği hallerde (*zımnî ilga*) önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Bu hususta **Torba Kanunlar** ayrıca ele alınmalıdır²². Bilindiği üzere, son dönemde sayıları azımsanmayacak boyutlara ulaşan **Torba Kanunların** içerdiği kanun değişikliklerini takip etmek neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Hatta Torba Kanunlar, değişiklik öngördükleri kanun isimlerini dahi artık ihtiva etmez hale gelmiş; örneğin “İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ve Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun”, 4857 sayılı İş Kanununun yanı sıra, toplam 67 yasa grubunda (aralarında Avukatlık Kanunu, Pasaport Kanunu, Harçlar Kanunu’ndan Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu’na kadar) değişiklik öngörmüştür.

Diğer yandan belirli bir ruha ve sistematığe sahip kanunlara, siyasal veya ekonomik çevrelerin etkisi ve belki de baskısı ile ilgili kanuna yabancı içerikte maddelerin veya madde fıkralarının eklenmesi, kanunun insicamı ile oynamak neticesini doğurmaktadır. Bu durumda kanunu uygulayan

22 Roma hukukunun önemli yasalarından birisi olan **Lex Caecilia et Didia**, M.Ö. 98 yılında Roma’da konsüller tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Yasa iki maddeden oluşmaktadır. İlk madde, bir yasanın duyurulması ve oylanması için gerekli en az süreyi belirlemektedir. Maddede geçen ve süreyi belirleyen *trinundum* ifadesi günümüzde iki farklı yorumla karşılanmakta; ilk görüşte olanlara göre bu sözcüğün günümüzde 24 güne eşit olarak kabul edilmesi gerekmektedir. İkinci görüşte olanlara göre ise bu süre, 17 günlük bir dönemi kapsamaktadır. *Yasanın ikinci maddesi* ise hiçbir tartışmaya yer vermeyecek kadar açık bir ifade taşımakta: “İnsanlar tek bir karmaşık yasada toplanmış farklı konular hakkında bir sonuca varmaya zorlanamazlar” denilmektedir. Yasanın ikinci maddesi parlamentolarda bugün de uygulanan bir geleneğe yol açmış ve bir yasa tasarısının maddeleri tek tek oylanıp, sonunda da yasanın tümü oylanır hale gelmiştir. Böylelikle insanlar, tek bir yasada toplanmış farklı konular hakkında bir sonuca varmaya zorlanmamış olmaktadır. M.Ö. 91’de Livius Drusus, kanun teklifi yargılamaya ve senatonun yeniden yapılandırılması ait olduğu halde, aynı kanun teklifinin içine bütün İtalya halkına Roma vatandaşlığı tanınmasını, toprak dağıtılmasını ve buğday verilmesini sağlayan maddeler de eklemiş; bu yüzden Senato, bu kanun teklifinin **lex Caecilia et Didia** ilkesine aykırı olduğunu kabul ederek halk meclisinde oylanmasına onay vermemiştir. Kanun teklifinin **lex Caecilia et Didia** ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle halk meclisi tarafından kabul edilmediği dönemde **Roma**’da, **aynı kanun içinde değişik ve ilgisiz maddelerin düzenlenmesi**, yani torba kanun yapmak **yasaklanmıştı**. Çünkü böylece halkın istemediği bazı konuların, kanunlaşması istenilen teklifler arasında karıştırılarak kanunlaşması ve halkın oylama sırasında yanıtılması önlenmek istenmişti. “*Zira tek başına oylandığında meclisten geçmeyecek olan kanun maddelerinin, bu yolla kabul edilmesi mümkün diğer maddelerle birlikte ve tek seferde oylanmasının bir nevi (siyasi) rüşvet / muvazaa olduğu kabul edilmiştir*”.

Günümüzde, ABD’nin 43 eyalette torba kanun “**konunun teklifi ilkesi**” gereğince yasaklanarak anayasal bir ilke olarak kabul edilmiştir Bkz.,Somer,P., “**Roma Hukuku’nda Torba Yasa Yasağı**” / “*Leges Saturae e lex Caecilia Et Didia*, 2010 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Yargı Bağımsızlığı, Ankara 2010. s. 23.

yargı mensuplarının hareket alanı çoğu zaman sınırlanmakta; hatta sonradan Torba Kanunlar ile yapılan ilâveler ciddi yorum farklılıklarına neden olarak Yargıtay'ın aynı dairesinden birbiriyle çelişen kararların çıkmasına neden olmaktadır. Unutulmamalıdır ki, *denkleştirici veya düzeltici* adalet, *dağıtıcı* adalete tâbidir; *dağıtıcı* adaletin fonksiyonlarını yerine getiremediği hâllerde, *denkleştirici veya düzeltici* adalet diye bahsedilen hedefe ulaşılabilmesi tesadüflere kalır.

Kanunlarda sistematığe ve kanunun ruhuna aykırı şekilde yapılan kısmi değişiklikler, yasanın sistematığını bozmanın yanında, tatbikatçıların yorum yapmasında zorluklar yaratmaktadır. İhmal edilmemelidir ki, hukukta yeknesaklığı sağlamak temel hedeflerden olup, üst yargı mercileri bu amaca ulaşma gayesi taşımaktadırlar.

Bilhassa yargılama süreci devam ederken, bir gecede aniden gerçekleştirilen yasa değişiklikleri ve özel Kanunlarla yapılan ve genel Kanunda düzenlenmiş müessesenin temel yapısını bozan kanunlaştırma hareketleri, vatandaşın yargıya olan güvenini sarsmakta; yargılamada *belirlilik ilkesine* zarar vermektedir.

Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında, yasama organının **kanun yapma tekniğini** tekrar gözden geçirmesi; toplumun ihtiyaçlarına uygun temel yasaları yürürlüğe koyduktan sonra, yapacağı değişikliklerde hukukun temel ilkelerini ve kanunun insicamını göz önünde tutması; yargılama sürecindeki temel sorunu ortadan kaldıracak, her kanun değişikliğinde gözlerin Anayasa Mahkemesine çevrilmesini engelleyecektir.

Kanunlaştırmaya Sıklıkla Müracaat Edilmesi

TBMM'nde kabul edilen kanunların sayısı değerlendirildiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasa yapmada performansının çok yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu hususa 23'üncü yasama dönemindeki kanunlaştırma hareketlerini örnek olarak gösterebiliriz. Dönemin TBMM Başkanı, TBMM'nin 23'üncü Yasama Dönemini sona erdiği günlerde, Parlamente'ya 1.601 tasarı ve teklif gelmiş; bunlardan 415'i kanunlaştırılmıştır. Sayın TBMM Başkanı, bu sayının İngiltere'de yılda 30-35; Almanya'da ise bizim yarımızdan çok daha az olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'nin bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçiyor olması nedeniyle günün ihtiyaçlarına cevap vermeyen yasaların değiştirilmesi; bilim ve teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelere ayak uydurma gayreti gayet doğaldır. Bunun yanında, Avrupa Birliği müzakere sürecini yaşayan Türkiye'nin, müktesebatın yüklenilmesi açısından yasal düzenlemeye gitmesi yadsınmalıdır. Ancak bu kadar çok kanun çıkartılmasına karşın, hâlâ kanun çıkartılmasına ihtiyaç duyulması, bir aksaklığın bulunduğu izlenimini vermektedir.

Bunun nedenini, kanun yapma sürecine yeteri kadar ihtimam göstermemizde arayabiliriz. TBMM, kanun yapma sürecinde kriterlerini ve standartlarını henüz belirleyememiş; aynı alanda faaliyet gösteren kurumların birbirinden bağımsız çalışması, birbiriyle irtibatı sağlayacak müesseselerin kurulamamış olması, kanunlaştırmada farklı yöntemlerin uygulaması, bu sorunun özünü teşkil etmektedir.

Kanunlaştırma sürecine özen gösterilmediği, birimler arasında koordinasyon sağlanamadığı süre zarfında, Kanun sayısını çoğaltmak; çıkarılan kanunları da sıklıkla değiştirmek zorunda kalacağımızın göstergesidir²³.

Kanunların Gerekçeleri

Kanunun metninin ve hazırlık malzemesinin, kanunun yorumlanmasına ışık tutacağı ama sadece bunlarla yetinmenin doğru olmadığı; kanunun metni ve hazırlık malzemesi yanında, **kanunun amacının** ve özellikle zamanın ihtiyaçlarının ve devrin telakkilerini hiçbir zaman gözden uzak tutulmaması gerektiği ve buna bağlı olarak kanun koyucunun belli bir zamandaki düşüncesinin değil, kanunun amacının (*ratio legis*) dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Gerçekten de, hukuken bağlayıcı olan, kanunun metnidir; gerekçesi ve hazırlık çalışmaları değildir. Bununla birlikte, kanunun gerekçesi ile hazırlık çalışmalarının, kanunun amacını tespit etmekte önemli olduğu ve kanunun yorumlanmasına ışık tuttuğu da ihmal edilmemelidir.

Hâl böyle olmasına karşın, son yıllarda sadece kanunların değil, gerekçelerin de özensiz yazıldığı; hatta bazen kanun ile gerekçelerin çeliştiği, kanunda olmayan hususların gerekçelerde yer aldığı görülmektedir. Bu husus bazen özensizlikten, bazen tasarımı hazırlayanların kanun yapma tekniğine hâkim olmamasından, bazen de tasarı metniyle gerekçesini farklı kişilerin yazmasından kaynaklanmaktadır. Bu konudaki bir diğer sebep de tasarımı hazırlayanın düz yazıda düşüncelerini ifade etmekte gösterdiği başarıyı, hukuk diliyle madde metnini yazarken gösterememesidir.

Kanunlaştırma Sürecine Kamuoyunun Katkısı

Hiç bir taklidin, hiç bir ilmin, hiç bir muhayyele kuvvetinin, bu sahada hayatın mübrem ihtiyaçlarının yerini tutamayacağı nazara alındığında; Kanunların *halkın vicdanından çıkması*, halk vicdanının temayülleri belirtmeye müsait bulunması; devrinin ihtiyaçlarını kavramış her makul kişi tarafından kanunların kendi aklı tarafından emredilmiş olduğu hissine varması aranmalıdır. Bu amaca ulaşmada, tatbikat ve mahkeme içtihatlarının önemi idrak edilerek; tatbikat ve mahkeme içtihatlarının, hukukun tezahüründe önemli bir rol üstlenmesi sağlanmalıdır.

Hâl böyle olmasına karşın, kanun yapım süreçlerinde, alakadarların, kamuoyunun, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların katkısı yeterince alınamadığı gözlenmektedir.

Hâlbuki genel kabul gören anlayış çerçevesinde, kanun yapım sürecinde kalitenin artırılmasına yönelik olarak *katılımın* üst düzeyde tutulması, şeffaflık ilkesine azami özen gösterilmesi, kanunun kendisi ve yapım süreci *kamuoyunun geneli tarafından benimsenmesi* ve gerekli kabul edilmesi, tasarlanan düzenleme çözülmek istenen toplumsal sorunu çözmek bakımından gerekli, yeterli ve ulaşılabilir istenen amaçla orantısı olması aranmaktadır.

23 Bu hususa 6001 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun örnek olarak gösterilebilir. Bahsi geçen Kanun, yürürlüğe girdikten yirmi yedi gün sonra 6014 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Kanun yapma özensizliğine, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu tam 160, Katma Değer Vergisi Kanunu 44, 1991'de çıkmış 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 24 ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu 20 defa değiştirilişi örnek olarak gösterilebilir.

Kanun yapım süreçlerinde kalitenin artırılmasını arzu ettiğini ifade eden kanun koyucu, “*sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların katkısının yeterince alınmadığından*” yakınmakta; ancak devamla, “*alakadarların ve bu bağlamda Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) gerek komisyon toplantılarına katılımı ve gerekse komisyon toplantılarında kendilerine söz verilmesiyle ilgili olarak İçtüzükte açık bir kural bulunmadığından*” bahisle, uygulamada her komisyon başkanının farklı bir uygulama içine girdiğini ifade etmektedir. İlgililer kendi haklılıklarını, “*Kuşkusuz konuyla ilgilenen bütün STK’ların toplantıya davet edilmesi mümkün değildir. Çünkü hem ilgili bütün STK’ların oturacağı bir mekân hem de çağrılan STK’ların tümünü dinlemeye yetecek zaman bulunmamaktadır. Dolayısıyla toplantıya davet edilecek STK’lar belirlenirken daha çok diğer STK’ları da temsil yeteneğine sahip, kamuoyunda da tanınan, belirli bir alanda yoğun bir etkinliği olan, komisyonu aydınlatmaya ve bilgilendirmeye yeterli olduğu düşünülen STK’lar seçilmeye çalışılmaktadır. Kuşkusuz komisyon başkanları ilgili STK’ları belirlerken genellikle kendilerine ve komisyona ulaşan istemleri de dikkate almaktadırlar. Komisyon başkanları STK’lara söz verirken takdir yetkisi kullanılmaktadırlar. Çünkü çoğu kez zaman darlığı nedeniyle STK temsilcilerine güçlkle söz verilebilmekte ve çok sayıda temsilci varsa bunların sadece bazılarına söz verilebilmektedir. Ancak bazen zaman darlığı nedeniyle toplantıya çağrılan STK temsilcilerinin hiçbirine söz verilmediği de görülmektedir*” demektedirler²⁴.

Kanun yapım süreçlerinde kalitenin artırılmasını arzu eden kanun koyucunun, *sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların katkısının yeterince alınmadığından* şikâyet yerine, bugün hem Avrupa ülkelerinde, hem Avrupa Parlamentosunda ve hem de ABD’de kullanılmakta olan “**hearing**” sistemi gibi bir sisteme geçme yolunu benimseyerek, kalitenin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Türkçeye “*görüş alma*” biçiminde çevrilebilecek olan bu mekanizmayla (*hearing*), komisyonun karar verdiği toplantı ile STK’ları dinlediği toplantı birbirinden ayrılmaktadır. Komisyon toplantı öncesinde bilgilenecek amacıyla STK temsilcilerinin katıldığı bir ön hazırlık toplantısı yapmakta; konuyla ilgili bütün STK temsilcilerinin katıldığı bu toplantıya komisyon üyelerinden ilgi duyanlar ve bilgilenecek isteyenler katılmaktadır. Bu toplantı özel olarak STK’lara yönelik olduğundan daha çok STK temsilcisinin toplantıya davet edilmesi ve bunların görüşlerinin dinlenmesi mümkün olmaktadır. Böylece STK’lar cephesinden bakıldığında toplantıya davet edilmeme ya da davet edildiği halde konuşamama/yeterli düzeyde konuşamama gibi sorunlar tümüyle ortadan kalkmaktadır. Komisyon üyeleri açısından bakıldığında ise, komisyon üyelerinin STK temsilcilerinin etkisinde karar vermeleri önlenmiş olmaktadır. Üyeler STK temsilcilerinin kendilerine aktardığı farklı görüşleri değerlendirerek, kendi vicdani kanaatlerine göre özgürce karar vermektedirler. Ayrıca, üyeler kendi istekleriyle bu tür toplantılara katılmış olacaklarından, STK temsilcilerine ayrılan sürenin bir zaman kaybı olduğunu düşünmeyeceklerdir. Dolayısıyla hem STK’lar açısından, hem de komisyon üyeleri açısından ve dolayısıyla kamu yararının gerçekleşmesi açısından fayda sağlamaktadır.

Kanunlaştırma Metodu

Kanunlaştırma kavramı hukuk tarihi eserlerinde biri genel diğeri de özel olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Genel anlamda kanunlaştırma, kanun yapma (**taknîn-legislation**) faaliyetidir.

24 TBMM Kanun Yapım Süreci Sempozyumu, 17.01.2011, s.33 vd.

Özel anlamda kanunlaştırma ise, dağınık bir halde mevcut olan yazılı veya yazısız bütün hukuk kurallarının devlet gibi müesses bir otorite tarafından sistemli bir şekilde bir araya getirilmesi (**tedvîn-codification**) faaliyetidir²⁵.

Ülkemizde *tedvin* şeklinde kanunlaştırmaya tesadüf edilmemekte; *taknin* usulüyle, kanun halinde kural koyma yolu tercih edilmektedir.

Kanunlaştırma (*taknin*) faaliyetinde ise, iki metot öne çıkar; bunlardan birincisi, "*Somut Olay Metodu*" (casuiste metot), diğeri "*Soyut Kural Metodu*"dur (mücerret metot). Türkiye Cumhuriyeti döneminin kanunlaştırma (gerek *iktibas* gerek *taknin*) faaliyetlerinde, "*Soyut Kural Metodu*"nun tercih edildiği görülmektedir. "*Soyut Kural Metodu*"nun tercih edilmesi isabetlidir; zira "*Somut Olay Metodu*"nda, her türlü ihtimal düşünülerek, olayların en ince ayrıntılarına kadar kanuni düzenleme yapılması zorunludur. "*Somut Olay Metodu*"nun geçerli olduğu sistemlerde hâkim, kanunda bir hüküm bulamazsa, boşluğu kendisi dolduramaz; hâkime takdir yetkisi tanınmamıştır.

"*Soyut Kural Metodu*"nda ise olaylar, ayrıntıları üzerinde durulmadan genel hatlarıyla düzenlenir; aynı hüküm birbirine benzer birden çok olaya uygulanabilir. "*Soyut Kural Metodu*"nda, hâkime takdir hakkı, geniş yorumlama ve boşluk hâlinde hukuk yaratma yetkisi verilmesi kaçınılmazdır.

Son zamanlarda hazırlanan kanunların "*Soyut Kural Metodu*"ndan uzaklaştığı; hâkime takdir hakkı, geniş yorumlama ve boşluk hâlinde hukuk yaratma yetkisi verilmesi yerine; tüm sorunları çözmek iddiasıyla, teferruatlı düzenlemelere gidildiği müşahede edilmektedir.

Teferruatlı düzenlemeler yapma usulüne, yeniliklerin öngörüldüğü kanunlaştırma (*taknin*) faaliyetlerinde ve kanun değişikliklerinde sıklıkla müracaat edildiği gözlemlenmektedir. Teferruatlı düzenlemeler yapılırken de, müessesenin alındığı mehz kanun yanında diğer ülkelerin kanunlarından da istifade edilmekte; ortaya *muhtelit* (karma/karışık) bir kanun çıkmaktadır.

Muhtelit kanunların kabul edilmesi, şartların değerlendirilmesiyle yadsınamazsa da; bu ilâvelerin müessesenin temel felsefesine uygun olmasına dikkat edilmesi gerekir. Son zamanlarda bütün sorunları çözeceği iddiasıyla teferruatlı düzenlemelere giden kanun koyucunun, kanunlaştırma sürecinde, bu uygunluğa dikkat ettiği de ifade edilemez.

25 Türk hukuk literatüründe *kanunlaştırma* kavramı hem genel hem de özel anlamda kullanılmaktadır. Bunun da sebebi, mahiyeti itibarıyla farklı olan bu iki hukuk faaliyetinin aynı kavramla ifade edilmesidir. Türkçemizde, Kanun kelimesinin diğer dillerdeki gibi farklı bir şekilde kullanılmaması, kanunlaştırma kavramının da yanlış kullanılmasına neden olmaktadır. Örneğin Medeni "*Kanun*" ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim "*Kanun*"u dediğimiz zaman, her iki hukukî düzenleme de "*kanun*" kelimesi ile ifade edilmektedir. Hâlbuki burada kullanılan "*kanun*" kelimeleri mahiyeti itibarıyla birbirinden farklı anlamları ifade etmektedirler. Nitekim diğer dillerde, örneğin Fransızcada Medeni Kanunu ifade ederken *Code Civil* şeklinde "*code*" kelimesi kullanılmaktadır. 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ise "*loi*" kelimesi ile ifade edilmektedir. Ama biz bunu Türkçeye çevirirken "*code*" ve "*loi*" kelimeleri arasında bir ayırımı gitmeden her ikisini de "*kanun*" olarak çevirmekteyiz. Çünkü Türkçede "*code*" kelimesine karşılık gelen bir kelime bulunmamaktadır. Kanunlaştırma kavramının anlam kargaşasına sebep olması da buradan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle "*kanun*" kavramının aralarındaki fark belirtilmeden kullanılması kanunlaştırma kavramının da hangi anlamda kullanıldığının anlaşılmasına sebep olmaktadır. Eski dilde bu iki kavram arasındaki fark, *taknin* ve *tedvin* kelimelerinin kullanılmasıyla aşılmıştır.

B) Hukuk Eğitimi ve Mesleğe Kabul

Yukarıda da ifade edildiği üzere yargı, adaletin gerçekleşmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. *Dağıtıcı ve denkleştirici veya düzeltici adalet* anlayışına uygun olarak hazırlanan kanunların uygulanmasında, çıkacak ihtilafların giderilmesinde; hukuki ilişkide taraf olanlara eşit muamelede bulunan, tarafların kişisel ve sübjektif durumlarını nazara alınmadan karar verebilen bağımsız ve tarafsız yargı son derece önemlidir.

Ancak, yargının sadece *yargılama faaliyeti* olarak tek başına ele alınmasının yeterli olmayacağı kanaatiyle; meselenin baştan, yani *yargılama faaliyetini* yapacak olan hâkimlerin eğitimi ve mesleğe kabulü ile birlikte ele alınmasının isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Türkiye Cumhuriyetinde Hukuk Eğitimi

22 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün valilikler 23 Nisan 1920 Cuma gününden itibaren askeri ve sivil kurumlarda bütün milletin tek merciin Büyük Millet Meclisi olacağı bildirilmiş; 1921 Anayasa'sında da, "*hâkimiyetin kayıtsız şartsız Türk milletine ait*" olduğu ifade edilmiştir. Böylece *yasama, yürütme ve yargı* yetkilerinin halk adına TBMM tarafından kullanılacağı ve "*Türkiye Devleti'nin TBMM tarafından idare olunduğu belirtilmiştir*".

Bu gelişmelerden sonra, henüz Milli Mücadelenin devam ettiği yıllarda Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de Meclis'in açılış konuşmasında adliyeye verilen öneme değinmiş ve adliyenin bütünüyle uygar sosyal hayatın düzeyine çıkarılması gerektiğini, bunun için mevcut kanun ve usullerin düzeltileceğini ifade etmiş; yeni hukuk sistemine işaret etmiştir. Yine aynı konuşmada Mecelle'nin yetersizliği üzerinde durmuş, hâkimlerin durumlarının düzeltileceğini ve yeni hukukçular yetiştirilmesi için bir hukuk mektebinin kurulacağını açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, yeni hukuk sisteminde Avrupa'yı ve bilhassa kıta Avrupası'nı örnek almıştır. Bahsi geçen dönemde kıta Avrupası'nın hukuk eğitimi, ülkelerin ihtiyacını karşılamak üzere, *hâkim yetiştirme esasına* göre tesis edilmişti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni hukuk sistemlerini tatbik edecek hâkim ve savcılara olan ihtiyaç gözetilerek; Cumhuriyet dönemi hukuk eğitimi, batıda olduğu gibi, "*hâkim/savcı yetiştirme*" esasına göre temellendirilmiştir.

Gerçekten de, Osmanlı Devleti'nde hâkim-savcı yetiştiren Mekteb-i Kuzzaat'ın varlığına son verilmesinin ardından, *hâkim, müddeiumumi (savcı), icra memuru, zabıt katibi, müstantik gibi adliye memurunun yetiştirilmesi için bir hukuk mektebinin kurulmasına ihtiyaç duyulduğu* ifade edilmiş; bu bağlamda 1925 yılında Ankara'da bir hukuk okulu kurma isteği dönemin *Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey*'in girişimi ile gerçekleştirilmiştir.

Mahmut Esat Bey, 1925 yılı Bütçe Kanunu tasarısına, *yargıç azlığı gerekçesi* ile bir yatılı hukuk okulu açılması için ödenek koydurmuş; 23 Şubat 1925 günü Bütçe Kanunu Meclis Genel Kurulu'nda, uzun tartışmalardan sonra dört oyluk farkla Ankara Leyli (yatılı) Hukuk Mektebi'nin açılması kabul edilmiştir. *Hâkim kadrolarındaki açıkları kapamak üzere kurulan kurum, bir fakülte*

değil, Adalet Bakanlığı bünyesinde yatılı bir meslek okulu niteliğinde idi ve öğretim kadrosu adliye erkânından oluşuyordu.

Batılı örneklerinde olduğu gibi, “**hâkim yetiştirmek üzere kurulan**” hukuk mektebinin müfredat programları da, bu esasa göre oluşturulmuştur. Üç yıllık eğitim vermek üzere açılan Hukuk Mektebinde, *Hukuku Esasiye, Tarihi Siyasî Hukuku, Ceza ve Usulü Cezaiye, Roma Hukuku, Hukuku Düvel, Tıbbi Adli, İktisat-ı Nazari, İktisat Mezhepleri Hukuku, Ticaret Hukuku, Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku, İhtilâller Tarihi, Deniz Ticareti, Fıkıh Tarihi Hukuku, Hukuku Âmme, Hukuku Hususiyeyi Düvel Hukuku, Medeniye, Usulü Muhakemei Hukukiye* dersleri okutulmaktaydı.

5 Kasım 1925 tarihinde üç yıllık eğitim vermek üzere kurulan Ankara Hukuk Fakültesi 1940 yılında Adalet Bakanlığı’ndan Milli Eğitim Bakanlığı’na devrolmuş ve eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Eğitimin dört yıla çıkarılmasına karşın, sistemde bir değişiklik olmamış; sadece derslerin içeriği nazara alınarak, dersler farklılaştırılmıştır.

Ankara Üniversitesi’nin 18 Haziran 1946 tarihinde kurulması ile birlikte Ankara Hukuk Fakültesi Ankara Üniversitesi’ne hukuk fakültesi olarak bağlanan fakültede de, sistem değişikliğine gidilmemiş; batılı hukukçuların ders vermek üzere ülkemize gelmesiyle de durumda bir değişiklik yaşanmamış, sadece günün ihtiyaçlarına binaen ders çeşitliliğine gidilmiştir.

Yıllar geçmesine karşın, hukuk eğitiminde gerekli tedbirler alınamamış; hukuk eğitiminde gerekli tedbirler alınmadığı için de, adalet hizmetlerinde istenen başarıya ulaşılamamıştır. Bu hususta Yargıtay Başkanının 05.09.2017 tarihli adli yıl açılış konuşmasındaki ifadeleri dikkat çekicidir.

Yargıtay Başkanı konuşmasında, “*Adli hizmetlerin kalitesinin sağlanması bakımından önemli bir faktör de hiç şüphe yok ki etkili bir hukuk eğitimidir. Lisans, lisansüstü, doktora eğitimlerinin yanında meslek öncesi ve meslek içi eğitimin de belli bir standardın ve kalitenin üzerinde olması gerekir. Hukuk fakültelerinin sayısında son yıllarda yaşanan olağanüstü artış, hukuk sistemimiz bakımından önemli riskler doğurmuştur. Birincisi, yetersiz bir temel hukuk eğitimi alan kişilerin hâkim ve Cumhuriyet savcısı olmasıdır. Temel hukuk eğitiminin yetersiz olması, meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerin verimini de düşürmektedir. Bu durum da hatalı karar sayısını artırarak adli hizmetlerin kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. İkincisi ise her hukuk fakültesi mezunu olanın otomatik bir şekilde avukat olmasıdır. Bu sistem de çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Hâkim veya Cumhuriyet savcısının hata yapması halinde bu yanlışlığın kanun yolu aşamasında giderilmesi mümkün iken avukatın yapacağı herhangi bir hatanın telafisi oldukça güçtür. Bu nedenle avukatların eğitimi ve kalitesi, adalete erişim bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, avukat sayısının Türkiye’nin ihtiyacı olan sayının çok üzerinde olması da başta etik sorunlar olmak üzere ciddi problemlere neden olabilmekte, hukuk sistemine ve daha özel olarak yargıya olan güveni olumsuz etkileyebilmektedir.*

Hukuk fakültelerinde lisans eğitiminin beş yıl olması, birinci sınıflarda hukuk sosyolojisi, hukuk felsefesi, hukuk tarihi ve Türkçe dilbilgisi ile gramer derslerinin zorunlu olarak okutulmasının adli hizmetlerin kalitesinin artırılması bakımından yararlı olacağını düşünmekteyim” ifadelerine yer vermiştir.

Avrupa Birliği Ülkelerinde Hukuk Eğitimindeki Gelişmeler

Avrupa Birliği ülkeleri ve Avrupa Birliği'ne girme yolunda olan ülkelerde son derece güncel olan konulardan biri, *hukuk eğitiminde yapılması gereken reform* olmasına karşın; Türkiye'de bu konuda henüz somut bir çalışma gözlemlenmemektedir.

Avrupa Birliği ülkeleri, Avrupa hukukunun ve Avrupa Birliği ülkelerinin hukuklarının uyumlaştırılmasında önemli mesafeler aldığı içindir ki, hukuk eğitimindeki çalışma ve tartışmalar uzun zamandan beri devam etmektedir.

Bu bağlamdan olmak üzere, Avrupa Parlamentosu önce 26.05.1989 tarihinde, daha sonra 06.05.1994 tarihinde aldığı kararlarla, iç pazarın daha iyi işlemlerini sağlamak amacıyla "özel hukukun geniş çapta birleştirilmesi"ni talep etmiş; daha sonra Avrupa Parlamentosu 2001 yılında Avrupa sözleşme hukuku hakkında yayınladığı bildiriye, Birliğin gelecekte Avrupa sözleşme hukuku konusundaki tavrının ne olması gerektiğini sorgulamıştır.

Bununla yetinmeyen Avrupa Parlamentosu daha da ileri giderek, aldığı bir kararla, üye devletlerin medeni ve ticaret hukuklarının yakınlaştırılması için bir eylem planı önermiş; bu eylem planında, Avrupa Birliği içerisinde sözleşme hukuku hakkında bir kurallar bütünü hazırlanmasını öngörmüş ve bu gelişmelerin hukuk eğitimine de yansması kaçınılmaz olmuştur.

Bunun üzerine Avrupa ülkeleri içerisinde öğrenci değişimini öngören programlara ağırlık verilerek; öğrenim programlarında Avrupa hukukuna ve yabancı hukuk düzenlerine daha çok yer vermeye başlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, son zamanlardaki gelişmeler, bu tür faaliyetlerin yeterli olmadığı kanaatinin oluşmasına sebebiyet verdiği için, hukuk eğitiminde temel bazı değişikliklerin yapılmasının zorunlu olduğu sonucuna varılarak; Avrupa hukukunun okutulması yetmeyeceği düşünülerek, "*Avrupa Hukuk Eğitimi*"nin gerçekleştirilmesi, bu hukuk eğitimi ile "*ulusal hukukçu*" yerine, "*Avrupa hukukçusu*" yetiştirmek üzerinde durulmaya başlanılmıştır.

Hukuk Eğitiminde Esas Alınması Gerektiğini Düşündüğümüz İlkeler

Hukuk Mektebinin kurulmasından bu yana, ders çeşitliliğine önem verilmesine karşın, *hukuk eğitiminde yapılması gereken reform* üzerinde durulmamış; eğitim sisteminin, "*hâkim yetiştirmek*" esasına göre devam etmesi uygun görülmüştür.

Şayet, hukuk eğitim sistemimizin esasında bir değişiklik yapılmak isteniyorsa, hukukçulara duyulan ihtiyaç nazara alınarak, hukuk eğitimi yeni baştan ele alınmalı; eğitim sistemi bu yeni esasa göre oluşturulmalıdır.

Hukuk eğitim sisteminin ele alınışında da, bilhassa ziyadesiyle etkilendiğimiz Almanya'nın hukuk eğitimi reformundan istifade edilerek, hukukçuya anahtar özellikler kazandırılma yoluna gidilmesi düşünülebilir²⁶.

26 Hukukçuya anahtar özellikler kazandırılması, hukukçunun uygulama hayatında, sadece hukuki bilgilerle yetinmemesi gerektiği düşüncesinden doğmuştur. Özellikle yeni hukukçu tipinin iletişimi güçlü olmalıdır. Bu yeteneğin kazandırılması için, taraflarla görüşmeler, güzel konuşma (retorik/belagat), davaların sulh yönüyle önlenmesi, *mediation* (uzlaştırma, arabuluculuk, ihtilâfların ortaya çıkmasını önleme yeteneğinin kazandırılması), ifade alma teorisi

Hukuk eğitimi konusunda Türkiye’de var olan ihtiyaca binaen, yeni hukuk fakültesi açılmasına ara verilmesi yerine; yeni hukuk fakültesi açılması ciddi esaslara bağlanması, hâlen faaliyetlerini devam ettiren hukuk fakülteleri de akreditasyon değerlendirmesine tâbi tutulması düşünülebilir.

Hukuk fakülteleri arasındaki eğitim kalitesi farklılığı ve bir şekilde fakülteyi bitirip doğrudan mesleğe başlanılabilmesi, ciddi sorunları beraberinde getirmekte; avukatlığın dava vekilliği olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Avukat, yargının ayrılmaz bir parçası; adaletin sağlanmasının en önemli unsurudur. Bu bağlamda, hâkimlik sınıfına girebilmek için bir sıra sınav ve staja tâbi tutulan hukuk fakültesi mezunlarının, herhangi bir sınava girmeden ve yaptıkları staj ile ilgili objektif bir değerlendirme yapılmadan avukatlık mesleğine kabul edilmeleri sakınca doğurabilir nitelikte görülmektedir.

Hukuk fakülteleri arasındaki eğitim farklılığı gibi, aynı fakülteden mezun olanlar arasında da farklılıklar olabilmektedir. Hukuk fakülteleri, hukuk eğitimi veren eğitim-öğretim müesseseleridir; hâkim/savcı gibi meslek mensubu yetiştirmez. Kanaatimizce, hukuk fakültesi mezunlarının her şeyden önce, *devlet yeterlilik sınavı* gibi bir sınava tâbi tutulduktan sonra; bu sınavda başarılı olanların hâkimlik, avukatlık gibi bir mesleğine intisabı için ayrı bir sınava tâbi tutulması isabetli olacaktır.

Hukuk fakültelerine kuruluş izni ile eğitim – öğretime başlama izni verilirken, öğretim elemanı yeterliliğine dikkat edilmemiş; çok sayıda hukuk fakültesi, öğretim üyesi açığına karşın eğitim-öğretime başlamıştır. Bu açığın giderilmesi için, yüksek lisans ve doktora eğitimine en az lisans eğitimine verildiği kadar ağırlık verilmesini gerektirmektedir. Ancak dikkat edilmelidir ki, yüksek lisans ve doktora eğitimine ağırlık verilmesi, sadece yüksek lisans ve doktora öğrencisinin sayının artırılması demek değildir; yüksek lisans ve doktora eğitiminde, kalite standardı da göz önüne alınmalıdır.

Yükseköğretim Kanununu kabulünden bu yana otuzaltı yıl geçmiştir. Yine unutulmamalıdır ki, Yükseköğretim Kanununun kabul edildiği yıllardaki şartlarda büyük değişiklikler olmuştur. Uygulayıcılar, bu değişen şartlara uyum sağlanması gayretiyle, yüksek lisans ve doktora eğitiminde birçok düzenleyici işlem tesis etmiş; bu düzenleyici işlemler ise, kişinin tâbi olacağı kuralların önceden bilinmemesi sonucunu doğurmuştur. Değişen şartlara uyum sağlamak amacıyla, Kanunun sınırları içinde değişikliğe gidilmesi yadsınamazsa da; kişiye yapılacak uygulamanın belli kurallarla önceden belirlenmesi ve kişinin keyfi muameleye maruz kalmaması (*Rasyonellik*) hukuk devletinin ve adalet anlayışının bir gereğidir. Bu nedenle hukuk fakültelerindeki öğretim üyesi açığının giderilebilmesi için yüksek lisans ve doktora eğitimine özel olarak önem verilmeli, düzenlemeler belirlilik esası nazara alınarak yapılmalı, kalite standardına dikkat çekilmelidir.

gibi dersler öngörülmüştür. Bu derslerin Kanun’da sayılması sınırlayıcı değil, örnek niteliğindedir (§ 5 a III 1 DRiG). Ne fakülteler bütün anahtar özellikleri ders olarak açmak, ne de öğrenci bunların hepsini almak zorundadır.

Yabancı dil bilgisi de geniş anlamda anahtar özellikler arasında nitelendirilmekte; yabancı dil bilgisinin sınav kapsamına sokulması düşünülmemekle birlikte, öğrencinin sınava girebilmek için hukukçular için mesleki yabancı dil konulu derslere veya kurslara başarılı bir şekilde katıldığını ispat etmesi gerekmektedir (§ 5 a II 2 DRiG n. F.). Burada her eyalet kendi kurallarını koyacaktır. Ancak her halde beklenen öğrencinin yabancı bir ülkedeki hukuk fakültesinde geçirdiği dönemin ve yaptığı sınavların sayılmasıdır. Buna karşın yabancı bir ülkede büyümüş veya uzun zaman yaşamış bir kişinin sahip olduğu genel dil bilgisi yeterli olmaktadır. Burada aranan gündelik dil değil, yabancı dilde hukukî terminolojiye hâkim olmaktır.

Hukuk fakültelerinin müfredatları, gelişen teknolojiye uyum sağlayıcı içeriğe sahip olmalı; bu konuda yirmibirinci yüzyıldaki iktisadi veya siyasi gelişmelere bağlı olarak bazı hukuk alanlarında eğitime ağırlık verilmeli; hukukçuya anahtar özellikler kazandırılmalıdır.

Diğer taraftan insan hakları standartlarını bilen ve bunları özümseyen hâkim-savcı, avukat adaylarının, uygulamacı olduklarında; yasaklayıcı, emniyetçi yaklaşım içinde olmayacakları, ferdi hak ve özgürlükleri vazgeçilebilir görmeyecekleri de aşikârdır. Bu gerçeği göz önüne alarak hukuk fakültelerinin müfredatlarında İnsan Hakları, Adalet Felsefesi, Adalet Sosyolojisi ve Psikolojisi gibi insan hakları ve demokratik değerleri benimseten derslerin okutulması konusunda titiz olunmalıdır.

Lisans ve Lisansüstü Seviyede Verilen Hukuk Eğitimi Hakkında Tespitler ve Öneriler

Türkiye'deki yargı reformu süreci, Avrupa'nın ortak standartları olan yargının etkinliği, bağımsızlığı ve tarafsızlığı standartlarının uygulanması temin edecek biçimde ne denli bir ilerleme kaydedildiği tartışmaları bir yana; yargının ötesinde, yargının insan kaynakları temelini oluşturan üniversite seviyesinden itibaren hukuk eğitiminin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hukuk fakültesindeki eğitimlerini tamamladıktan sonra hâkim ve savcı olarak yargıda görev almaları muhtemel adaylar üniversitelerde bulunmaktadır. Türkiye'de yargı alanında olduğu gibi hukuk eğitiminin de bir modernleşme, Avrupalılaştırma sürecinden geçmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Hâlihazırda bazı sorunlar tespit edilmiş ve olası çözümler görüşülerek başlatılmış olsa da, bu alanda erken sonuçlar beklenmemeli; uzun vadeli bir politika geliştirilmelidir. Zira Türkiye'de hukuk eğitimi uluslararası hukuk, Avrupa hukuku ve mukayeseli hukuk da dâhil olmak üzere hukuk alanında üst düzey niteliklere sahip olup ileride verimli, etkin, tam anlamıyla bağımsız hâkim ve savcılar haline gelebilecek mezunlar yetiştirme konusunda yeterli konuma henüz gelmiş değildir.

Lisans düzeyinde dört yıllık standart hukuk eğitimi çok kısadır ve bunun sonucunda mezunlar çok genç yaşta hukuk mesleğine girmektedir. Hukuk eğitimi halen dar kapsamda ulusal hukuka odaklanmış durumdadır.

Hukuk eğitiminde hukuk tekniklerinin eğitimine aşırı vurgu yapılırken hukuk sisteminin temelleri konusuna pek yoğunlaşılammakta, başta sınıfların çok kalabalık olması nedeniyle derslerde etkileşimli eğitim yöntemlerine pek az başvurulmaktadır. İfade etmek gerekir ki, hukuk eğitimi gerçek hayattaki hukuk uygulamalarından kopuktur; zira hukuk fakülteleri ile adliyeler, savcılıklar ve avukatlık mesleği arasında yeterli bağlantı mevcut değildir.

Öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin yabancı dil bilgileri çok yetersizdir. Bu durum ise, yabancı üniversitelerle öğrenci ve öğretim görevlisi değişimini güçleştirmektedir. Hukuk fakültesi mezunlarının herhangi bir hukuk mesleğine girmeleri öncesinde hukuk fakültesinde elde ettikleri bilginin yeterli ve eşit düzeyde olmasını temin edecek bir sistem bulunmamaktadır. Mevcut adaylık giriş sınavında eğitim düzeyi yetersiz ve mesleğe uygun olmayan hukuk fakültesi mezunlarının yeterince elenmesini temin edecek bir filtreleme bulunmamaktadır. Ayrıca, hukuk fakültelerinin en başarılı mezunları yargıyı ve akademik kariyeri hâlâ çekici bulmamaktadır.

Akademik özgürlük anayasal teminat altında bulunsa da, Türkiye’deki “genel iklim” yasal ve anayasal sorunlar da dâhil ihtilafli meselelerin çekinmesizce, sağlıklı ve tam olarak açık biçimde tartışılmasına pek elvermemektedir. Bu da kaçınılmaz olarak üniversitelerdeki akademik özgürlük üzerinde olumsuz yansımalar doğurmaktadır.

Hukuk fakültesi öğrencileri, yüksek mahkemeler ve hükümet de dâhil kamu otoritesini devamlı eleştiriye tâbi tutmanın demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün can damarı olduğunu layıkıyla öğrenememektedirler. Ayrıca, siyasi dernekler kurmanın ve barışçıl toplanma ve gösterilerin demokratik bir toplumda kamuoyu oluşturmaya yönelik meşru katkıları olduğu hususunu tecrübe edememektedirler. Şu halde, geleceğin hâkim ve savcılarını olduklarında hükümet müdahalelerine karşı ifade özgürlüğünü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğünü kararlı biçimde gözetmeleri nasıl beklenebilir ki?

Bağımsız, Tarafsız ve Etkin Yargının Kaynağı Olarak Hukuk Fakülteleri

Devletin üçüncü erki olan yargının kurumsal seviyedeki düzenlenişi, bir diğer ifadeyle Türkiye’de yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkinliğinin sağlanması tartışmaların üzerindedir. Ancak, bu etkinliği sağlayacak olan geleceğin hâkim ve savcılarını ile adaletin tecellisinde olmazsa olmaz serbest avukatların, hukuk fakültelerinde ve üniversitelerde gördükleri eğitimi bir o kadar önemlidir.

Zira tam anlamıyla bağımsız, tarafsız ve etkin bir yargı tesis edilmesine dönük ilk adımlar bu eğitim kurumlarında atılmaktadır. Türkiye’de üniversiteden hukuk derecesi bulunmayanların hâkim ve savcı olmaları mümkün değildir²⁷.

İhmal edilmemelidir ki, her yargı mensubunun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Türkiye’nin de taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler ve AB (topluluk) hukukunda yer alan insan hakları hükümleri de dâhil geçerli pozitif hukuku ve hukukun tarihi, felsefi ve sosyolojik zeminlerini mükemmel biçimde bilmesi gerekir; ancak bu da yeterli değildir. Hâkim ve savcılarının sahip oldukları devlet, hükümet ve yargı anlayışının hem AİHS’nin hem AB hukukunun gerisinde yatan otoriter olmayan demokrasi anlayışına da uygun olması gereklidir.

Demokratik yargının gelecekteki mensupları, Türk halkına etkin ve verimli biçimde adalet dağıtmayı öğrenmeli; bağımsızlık ve tarafsızlık erdemlerini içselleştirmeli, bu erdemleri her zaman ve her türlü şartta mesleki tavır ve davranışlarının köşe taşı haline getirmelidirler. Bunun için, çıkış noktası ne olursa olsun, bağımsızlığa ve tarafsızlığa yönelik olası tehditler ve kamuoyunda bu yönde olumsuz bir izlenim yaratma karşısında yargının gelecekteki mensuplarının hassasiyeti geliştirilmeli; yargı içinde ve dışında bulunan müesses otoritelere karşı eleştirel bir zihin yapısının ve cesaretin oluşturulması ortamı sağlanmalıdır.

Bu mesleki niteliklerin ve temel adli etik standartlarının mükemmelleştirilmesi görevi hâkim ve savcı adaylarının Adalet Akademisi tarafından gerçekleştirilen meslek öncesi eğitimine ait ise de, bunun temellerinin Adalet Akademisine girmek için bitirmenin şart olduğu hukuk fakültelerinde

²⁷ İdari yargıda buna istisna getirilmiştir: yeterli düzeyde hukuk bilgisine sahip olmak şartıyla sosyal bilimler, iktisat ve maliye bölümlerinden mezun olanların idari yargıda hâkim ve savcı olma imkânları bulunmaktadır.

atılması zorunludur. Geleceğin yargı mensupları, bir bütün olarak hukuk sisteminin sağlıklı olabilmesi adına yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının ne denli önem arz ettiğini hukuk fakültelerinde okudukları sırada çok iyi anlamalıdır. Bu durum, gelecekte hâkimler ve savcılarla yakın mesleki temasta bulunacak adli etik ilkelerinin ihlalden derhal etkilenecek olan geleceğin avukatları için de geçerlidir. Bu manada ve kamuoyundaki olumsuz algılara karşı takipçi olma konusunda birincil görev avukatlara düşmektedir.

Türkiye’de Üniversiteler ve Genel Anlamda Akademik Özgürlük

Anayasanın 130 uncu Maddesinin birinci fıkrasında üniversitelerin bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Aynı maddenin dördüncü fıkrası şöyledir: “Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez”. Bu hüküm Anayasanın 27’nci Maddesinde teminat altına alınan temel hak ile tamamlanmaktadır: “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz. Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir”.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunundaki bazı bölümlerde, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetlerinin üniversite ve fakülte düzeyinde planlamaya tâbi olduğu ve dolayısıyla akademisyenlerin bu konuda özerk karar veremedikleri görülmektedir.

Üniversite organları öğretim görevlerine belirli araştırma alanlarına yoğunlaşmalarını teklif ve tavsiye edebilir veya bu alanlarda yapılacak araştırmaları sübvansede edebilirler; fakat öğretim görevlileri bu tavsiyelere uyup uymamakta serbest olmalıdır. İlgili temsil organlarınca belirleneceği şekilde, üniversitenin bütününe veya fakültelerinin akademik özgürlüğü ile bireysel araştırmacıların akademik özgürlüğü arasında bir orta yol bulunmalıdır.

Kaldı ki, Türkiye’deki “genel iklim”in yasal ve anayasal sorunlar da dâhil ihtilafli meselelerin çenkinmesizce, sağlıklı ve tam olarak açık biçimde tartışılmasına pek elvermediğini, bunun ise kaçınılmaz biçimde genelde üniversitelerdeki ve özeldede hukuk fakültelerindeki akademik özgürlük üzerinde olumsuz yansımalar doğurduğu bilinmektedir.

Bu durum, ABD Dışişleri Bakanlığının Türkiye 2012 İnsan Hakları Raporunda da teyit edilmiştir. Bu Raporda, “Hükümetin ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar zaman zaman akademik özgürlüğü ve kültürel etkinlikleri sınırlandırmış durumdadır. Bazı akademisyenler ve etkinlik organizatörleri, hassas konularda otosansür uyguladıklarını ifade etmişlerdir”²⁸ denilmiştir.

Öğrencilerin akademik özgürlüğü tecrübe etmesinin en iyi yolu bu özgürlüğü kullanmalarındır. Hukuk fakülteleri, editörlüğünü öğrencilerin yaptığı matbu veya elektronik hukuk dergilerinin yayım-

28 (İnternet adresi: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2012&dldid=204348>; erişim tarihi: 22 Temmuz 2013).

lanmasını teşvik etmeli ve desteklemelidirler. Öğretim görevlileri danışmanlık yapabilirler, fakat bu yayımla ilgili kararlar, öğretim görevlilerinin veya üniversitenin veya başka bir kurumun müdahalesi olmaksızın öğrencilere ait olmalıdır. Öğrenci editörler yazı dergilerine yazı gönderilmesi için genel çağrılara çıkabilirler. Tanınmış uzmanlardan özel konularda makale talep edebilirler. Gündeme uygun hukuki konularda yıllık kompozisyon yarışmaları düzenleyebilirler. Öğrenci editörler her akademik yılın başında bir yarışma düzenlemek suretiyle belirlenmelidir.

Öğrenci örgütleri mevcut olmakla birlikte bunların çoğu apolitik görünümündedir. Açıkçası, bunun nedeni öğrenciler arasında siyasi faaliyetlere pek hoş gözle bakılmamasıdır ki, bu da elverişsiz genel iklimin akademik camia üzerinde olumsuz etki doğurduğu örneklerden biridir. Bu nedenle, hükümet karşıtı gösterilere katılan öğrencilerin terörle ilgili suçlar da dâhil çeşitli nedenlerle kovuşturmaya uğrama veya gözaltına alınma riski, Avrupa Konseyine üye ülkelerdekine göre daha fazladır.

Yükseköğretim Kurulu

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), kuruluş dayanağı olan 1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 6'ncı maddesinde ve devamında *"tüm yüksek öğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş"* olarak tarif edilmektedir. YÖK'ün kurulması Anayasanın 131'nci Maddesinde öngörülmektedir. Bu maddede YÖK'ün görevleri: *"Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim – öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak"* şeklinde tanımlanmaktadır.

YÖK, Türk yükseköğretim sistemini idare eden kudretli merkezi organdır. YÖK'ün kurulmasına, ülkeyi otoriter bir yönetim biçimine götüren 1980 askeri darbesi sonrasında karar verilmiştir. YÖK, *yeni üniversite kurulması ve mevcut üniversitelerin birleştirilmesi, üniversiteler için fakülte ve enstitü açılması, kapatılması veya mevcut olanların birleştirilmesi, her üniversitenin performansının değerlendirilmesi, üniversitelerdeki profesör, doçent ve yardımcı doçent sayılarının belirlenmesi, her fakülte'deki öğrenci sayısının belirlenmesi, öğrenci girişi, üniversitelere bütçe tahsis edilmesi, devlet üniversitelerinin rektörlükleri için aday belirleme, fakülte dekanlarının atanması, rektörler hakkında disiplin işlemlerinin yürütülmesi ve öğretim elemanlarının görevine son verilmesi gibi yükseköğretimle ilgili her şeyde dahil bulunmaktadır.*

YÖK ayrıca devlet üniversitelerinde üniversitenin talebi üzerine açık profesörlük kadrolarının doldurulmasını onaylamakla birlikte bireysel profesörlerin seçilmesinde ve atanmasına rol almamaktadır. Ayrıca, özellikle hukuk eğitimiyle ilgili olarak YÖK diğer fakülte mezunlarına yönelik hukuk doktora programları da açmıştır.

YÖK son zamanlarda üniversitelerin öğrenci kontenjanlarını kayda değer miktarlarda artırmıştır. Bunun sonucunda mesela, 2012 yılında 820 öğrenci alan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine 2013 yılında beklenmedik biçimde 900 öğrenci alması talimatı verilmiştir.

Ancak, personel ile akademisyen sayısında ve bütçede buna paralel artışa gidilmemiştir. Öğrenci sayısındaki bu dengesiz artış sınıf mevcutlarının aşırı kalabalıklaşmasına, öğretim ortamlarının kötüleşmesine ve nihayetinde iyi eğitim alamamış hukukçu sayısının artmasına yol açmaktadır. Örneğin, amfilerin aşırı kalabalık olması, derslerin kaçınılmaz olarak öğretici monoloğu biçiminde geçmesine sebep olmakta; aktif öğrenci katılımını ve öğretim görevlisiyle diyalogu imkânsız hale getirmese de çok güçleştirmektedir. Hukuk profesörlerinin sayısının çok az olduğu da bu bağlamda düşündürücüdür.

YÖK'ün üniversitelerle başta üniversitenin veya fakültenin içyapısına müdahale anlamı taşıyan durumlar olmak üzere genel anlamda bir diyalog kültürü geliştirmesi gerekmektedir. Daha özel olarak ise, YÖK herhangi bir hukuk fakültesinin alacağı öğrenci sayısını artırmayı planladığında, son karar verilmeden önce ilgili fakülte de sürece dâhil edilmeli; öğrenci sayılarındaki artışa paralel olarak, akademisyen, personel ve bütçe imkânları da artırılmalıdır.

Hukuk Fakültelerinin Müfredatı

Hukuk lisans eğitimi dört yıllık bir programdır. Bu programı başarıyla tamamlayan öğrenciler hukuk alanında lisans derecesine sahip olmaktadır. Hukuk fakültelerinde okutulan *zorunlu dersler ülke genelinde birbirine benzerdir*. Bunun temel nedeni, 1980 yılına kadar Ankara ve İstanbul olmak üzere ülkede yalnızca iki hukuk fakültesi bulunması ve yeni açılan hukuk fakültelerinin bunların müfredatlarını benimsemeleridir.

Hukuk fakültelerinin müfredatı ile ilgili herhangi bir hükümet veya YÖK düzenlemesi bulunmakla birlikte; Adalet Bakanlığının etkisi ile birlikte YÖK'ün yetkileri birlikte değerlendirildiğinde, fakültelerin program değişikliğine gidemediği gözlenmektedir. Her hukuk fakültesinin fakülte kurulu, müfredatı belirlemekte ve üniversite senatosunun onayına sunarken bu etkileri nazara almak zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası ve mukayeseli hukuka ve AB hukukuna daha fazla yoğunlaşma ve yabancı dil eğitimine daha fazla önem verme imkânının mevcut olduğu kabul edilmektedir.

Reform Önerileri, Hukuk Eğitiminin Amacı ve Lisans Eğitiminin Süresi

Hukuk Fakültesi öğretim elemanları, yargıdan öğrencilerin kalitesiyle ilgili eleştirilerine karşılık verirken, "öğrencilerin *liseden hukuk eğitimi için donanımsız geldiklerini; bu nedenle, hukuk eğitiminin beş yıla çıkarılmasının katı bir gereklilik olduğunu*" ifade etmekte; mezunlarının mesleğe girmeden önce bilgi ve birikimlerini artırabilmek için bu fazladan bir yılın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu sayede hukuk tekniklerinin öğretilmesinin ötesine geçilerek hukuk kuramı, hukuk etiği, hukuk tarihi ve hukuk sosyolojisi gibi hukukun temel konularına daha fazla vurgu yapılması mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu husus, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını geliştirmek adına da önemlidir; zira geleceğin hâkim ve savcılarının hukuk tekniklerinin yanı sıra değerleri de içselleştirmeleri gereklidir. Ayrıca ifade edilmelidir ki, Türkiye'de lise eğitimi bağımsız ve eleştirel beyinler değil otoriteye (devlet otoritesine) karşı eleştiri getiremeyen bireyler yetiştirme yolunda ilerlediği gözlemlenmektedir. Buna göre, devlet ön planda ve birey ikinci plandadır. Bu zihin yapısı yargıda hâlâ yaygındır.

Öğretim elemanları, dersi etkileşimli işlemenin, hocanın monoloğuyla gelen geleneksel ders işleme yöntemine göre çok daha iyi olduğunu kabul etmekle birlikte; öğrenci sayısının çok fazla olması nedeniyle sınıfta hoca-öğrenci diyalogunun çok zor olduğunu belirtmektedir. Üzücüdür ki, farazi mahkeme uygulaması, çoğu hukuk fakültesinde düzenli olarak yürütülmemekte; öğretimin nasıl yapılması gerektiği konusunda öğretim görevlileri ile öğrenciler arasında görüş farklılıkları oluşmaktadır. Öğrenciler daha “eğlenceli” bir eğitim ortamı arzularken, öğretim görevlileri, *powerpoint* sunumları gibi bazı modern yöntemlerin kullanımının artması halinde eğitimin yüzeyselleşeceğinden endişe etmektedirler. Öğretim görevlileri hukukun temellerine daha fazla, hukuk tekniklerine daha az vurgu yapma taraftarıdır. Öğrenciler ise hitap ve ifade becerilerini geliştirebilecekleri, müzakere ve münazara yöntemlerini öğrenebilecekleri kişisel gelişim derslerinin de bulunması gerektiğini ve özgüvenlerini nasıl geliştirebileceklerini öğrenmek istediklerini ifade etmektedirler.

Öğrencilerle öğretim görevlileri arasındaki diğer bir ciddi anlaşmazlık da pek çok öğrencinin beklentileriyle ilgilidir. Öğrenciler sorularına tek bir kolay ve net cevap istemektedir; fakat bilhassa zorlu hukuk sorunlarında bu isteğin karşılanması imkân dışı olmaktadır. Öğretim görevlileri ise öğrencilerini bu tür sorular karşısında birbiriyle çelişkili pek çok cevap verilebileceğini anlatmaktadırlar. Bu ise özellikle zayıf öğrencileri devreden çıkarmaktadır.

Kanaatimize göre, üniversite seviyesinde hukuk eğitimi davanın olgularıyla ve kanunun metniyle beslenip “otomatik olarak” iddianame hazırlayan, karar veya layiha veren hukuk teknisyenleri üretmemelidir. Hukuk fakülteleri de “öğrencilerine/bireylere geleceğin yetkin, *yaratıcı, geniş görüşlü, etik değerlere bağlı ve sosyal sorumluluk sahibi liderleri olarak insanlığın ilerlemesine katkı sunacak eleştirel, analitik, bağımsız düşünebilen ve yaşam boyu öğrenen insanlar*” olma yolunda yardımcı olmalıdır. Bu eğitim hedefi, reform ihtiyacını ve/veya isteğini değerlendirirken bir standart olarak kabul görmelidir.

Bu bakımdan, Üniversite seviyesinde hukuk eğitiminde, yasal metinlerin standart biçimde uygulanmasının ötesine geçebilecek mezunlar yetiştirme hedefinin esas alınması uygun olacaktır. Hedef; geleceğin yetkin, yaratıcı, geniş görüşlü, etik değerlere bağlı ve sosyal sorumluluk sahibi liderlerini yetiştirmek olmalıdır. Bu bağlamda, bütün paydaşların (hukuk fakülteleri, öğrenciler, YÖK, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu) hukuk eğitiminin beş yıla çıkarılması gereğini müştereken değerlendirmeleri gerekmektedir. Bunun yanı sıra, öğretimi farazi mahkeme uygulamaları da dâhil daha etkileşimli hale getirebilmek için hukuk fakültelerindeki aşırı kalabalık sınıf sorununun nasıl çözülebileceği hususu da ayrıca ele alınmalıdır.

Teori ve Uygulama Arasındaki Uçurumun Kapatılması

Ülkemizde, hem öğretim görevlileri hem öğrenciler, hukuk fakültelerindeki hukuk eğitimi ile mahkemelerdeki hukuk uygulamaları arasında devasa bir uçurum bulunduğundan

şikayetçi olunmaktadır. Bu şikâyetlerin pek çok boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iş yükü aşırı fazla olan *yüksek mahkemelerin içtihatlarıyla* ilgili eleştirilerdir: Yüksek mahkemelerin kararlarının gerekçeleri zayıf, herhangi bir doktrin temelinden yoksun ve gelecekte içtihatların nasıl bir istikamet göstereceğini kestirmeye imkân vermeyecek biçimde tutarsızdır. Diğer bir deyişle,

mahkeme tarafında teori çok sınırlıdır. İkinci olarak, staj imkânı olmadığı için öğrenciler mahkemelerin, savcılıkların ve hukuk bürolarının gerçek hayatta işleyişini görememektedirler. Yani, akademik tarafta uygulama çok sınırlıdır. Beklentileri karşılamaktan uzak bu durumun devası, akademik dünya ile mahkemeler ve hukuk büroları arasında yakın bağlantılar tesis etmek suretiyle teoriyle uygulamayı birbirine yaklaştırmaktır. Öğretim görevlilerinin bazılarının yüksek mahkemelerde yarı zamanlı görev yapmaları sağlanabilir. Yüksek Mahkemeler bu sayede spesifik konularda uzmanlıklarını, doktrinel hassasiyetlerini ve kuramsal anlayışlarını geliştirirken öğretimin görevlileri de mahkeme uygulamalarından öğrendiklerini öğrencileriyle paylaşabilirler. Benzer şekilde, tecrübeli hâkim ve savcılar ile avukatlar da üniversitelerde yarı zamanlı ders verebilir ve öğrencilerin bu yolla hukuk uygulamaları konusunda ilk elden bilgilenmeleri sağlanabilir.

Bunların dışında, yarıyıl aralarında bir veya iki aylık staj programları geliştirilerek bütün hukuk öğrencilerine mezuniyet öncesinde bu stajı tamamlama yükümlülüğü getirilebilir. Staj sırasında öğrenciler farklı mahkemelerdeki hâkim ve savcılar, avukatları, idari yetkilileri, cezaevlerini vb. gözlemek suretiyle hukukun farklı alanlarındaki çalışmalar ve uygulamadaki sorunlar hakkında fikir edineceklerdir. Bunun için öğrencilerin temel hukuk bilgilerine sahip olmaları gerektiği için, bu program hukuk fakültesinde ikinci sınıfın bitirilmesinden sonra uygulanabilir.

Diğer bir olasılık da, hukuk fakültesi mezunlarına yönelik bir gönüllü asistanlık programı getirilmesidir. Programa katılan öğrenciler hemen mezuniyet sonrasında en fazla iki yıl hâkim ve savcılara yardımcı olmak üzere görevlendirilir. Her katılımcı önce bir hâkim ve sonra bir savcı için (veya tersi) görevlendirilmeli ve yargının bu iki ayrı görevinin farklılıklarını görmeleri sağlanmalıdır. Asistanlara Devlet tarafından cüzi bir ücret verilebilir ve performansları, hâkim veya savcı tarafından değerlendirilir. Bu asistanlık uygulamasıyla hem yargının üretkenliği artar hem de mezunların hâkim ve savcılarının uygulamadaki çalışmaları ile ilgili çok değerli deneyimler elde etmeleri sağlanır. Üstün performans gösteren ve aynı zamanda hâkimlik ve savcılık mesleğine girmeyi isteyen asistanlara mesleğe giriş konusunda öncelik tanınabilir.

Hukuk Eğitiminin Uluslararasılaştırılması ve Avrupalılaştırılması

Genelde hukuk eğitimi ve özelde Türkiye'deki hukuk eğitimi geleneksel olarak ilgili ulusal hukuk sistemine ilişkin bilgilerin aktarılmasıyla fazla sınırlandırılmıştır. Avrupalılaştırma ve küreselleştirme çağında, kendi ulusal yargılarında görev alacaklar da dâhil hukuk fakültesi mezunlarının hukuk ufuklarını mümkün olduğunca geniş tutmaları ve gerekli yabancı dil yetkinliğine sahip olmaları gereklidir. Ayrıca; uluslararası hukuk, AB hukuku ve mukayeseli hukuk unsurları barındıran davalarla da başa çıkabilmelidirler; zira, bu tür davaların sayısı giderek artmaktadır.

Hukuk öğrencilerini kendilerini ulusal hukuk sistemlerinin ötesine bakacak biçimde hazırlamalarına dair bir teşvik gereklidir. Bu konuyla ilgili dersler hukuk fakültelerinin normal müfredatına dâhil edilse dahi, gelecekteki kariyerleri için önemsiz olduğu düşüncesiyle pek çok öğrenci hukukun uluslararası ve mukayeseli boyutlarına karşı ilgisizdirler.

Bu tutumu değiştirmenin bir yolu, yaz mevsimlerinde bazı hukuk fakülteleri tarafından öğrencilere çekici gelen yerlerde yabancı öğretim görevlileri eliyle bu konularda kurslar açılması olabilir. Bu kursların sonunda düzenlenecek sınavlarda başarılı olan öğrencilere kendilere iş piyasasında

rekabet avantajı getirecek itibarda sertifikalar verilebilir. Bir akreditasyon sistemi de uygulanırsa bu yaz kurslarının kalitesinin çok yüksek olması sağlanabilir. Katılımcılardan makul bir kurs ücreti alınmakla birlikte, yeter miktarda burs imkanı da sağlanabilir.

Sınavların Mevcut Durumu

Hukuk fakültelerinde her ders için normalde bir dönem ortası, bir de final sınavı yapılmaktadır.

Bu sınavlarda, konuya bağlı olarak hem somut sorular hem de dava temelli sorular sorulmaktadır. Öğretim görevlileri, bazı soruların okul dışında araştırılarak cevaplanması veya sınıf ortamında sunum yapılması gibi öğrencilerin farklı çalışmaları yapmalarını istemekte de serbesttirler. Diploma alabilmek için tamamlanması gereken asgari bir kredi miktarı mevcuttur.

Mevcut durumun teorik anlamda bir sakıncası görülmemekle birlikte; öğrenci sayısının fazlalığı karşısında öğretim üye sayısının azlığı, sınavların istenildiği şekilde gerçekleşmesine izin vermemektedir. Öğrenci sayısı çok, ders yükü fazla olan öğretim üyesi, hâkimlik/savcılık sınavında da **test** yapılmasını gerekçe göstererek, dava temelli ve uygulamaya yönelik sorular sorma yerine, test yapmayı tercih etmektedir. Test şeklinde yapılan sınavların, hukuk eğitiminde ve hukukçu yetiştirmede sonuçları bir ölçme ve değerlendirmeye tâbi tutulmamış; bir ölçme ve değerlendirme yapılmadan uygulama artarak devam etmiştir.

Bu sorunun vahametinin artmasındaki en önemli engelin yardımcı doçentlik müessesesi olduğu düşünülmektedir. Zira ders ve buna bağlı olarak sınavların büyük yükü, yardımcı doçentlerdedir. Bu öğretim üyeleri, ders yükleri fazla olsa da, hocalarının öngörmesiyle, sınavları usulüne uygun yapmaya çalışmakta; test usulü sınava itibar edememektedir. Yardımcı doçentlik uygulamasının nasıl sonlandırılacağı tarafımızdan bilinmemektedir. Ancak otuzaltı senedir devam eden yardımcı doçentlik uygulamasının, bir ölçme/değerlendirmeye tâbi tutulmadan sona erdirilmesinin uygun olmadığını düşünüyoruz. Yardımcı doçentlik uygulamasına son verilmesi, bu öğretim üyelerinin hocalık sıfatını sona erdirecekse; sınavlarda ve derslerde sorunların daha da artacağından endişe edilmektedir. Şayet bu öğretim üyelerine, mevcut sistemin haricinde bir kabul ile doçent unvanı verilecekse; bu uygulamanın da kalite sorunu getireceği ve sınavla doçent olanlar- sınavsız doçent olanlar ayrımını getirerek huzursuzluğa yol açacağı şimdiden söylenebilir.

Öneriler

Öneriler içinde temas edilmesi gerektiğine inandığımız önemli bir konu, TBMM tarafından “seçmenleri memnun etmek” amacıyla çıkarılan “**af**” kanunlarıdır. Af Kanunu uygulamasına son verilmesi uygun olacaktır²⁹.

29 Belirtmek gerekir ki, hangi gerekçeyle getirildiği belli olmayan, “dört yıl veya makul bir gecikme ile devlet veya vakıf üniversitesinden mezun olmayan öğrencilerin üniversiteyle ilişkisi kesilememesi” uygulamasına geçilmesi yanlış; bu yanlışın uygulamasına son verilmesi isabetli olmuştur. Mevcut siyasi otorite tarafından getirilen ve aynı otorite tarafından kaldırılan uygulamaya göre; öğrenciler nihayetinde diploma alana veya kendi istekleriyle vazgeçene değin okumaya devam edebilmekteydi. Bunun sonucunda, uzatmalı öğrenci sayısını sürekli artmakta ve kalabalığı şişiren bu sorun, pahalı vakıf üniversitelerinden çok devlet üniversitelerini etkilemekteydi.

Sınav standartları fakültelerin kendileri tarafından belirlendiği için, bunların birbirinden çok farklı olması kaçınılmazdır. Köklü ve tanınmış hukuk fakültelerinin yanında, paydaşlarımızın da, yeni kurulan hukuk fakültelerinin öğrencilerini çok kolay geçirdikleri kanaati yaygındır.

Hukuk fakültesi mezunlarında yeterli ve eşit kaliteyi sağlamanın herhangi bir hukuk mesleğine girmezden önce *devlet eliyle yapılacak zorlu bir sınavdan (Staatsexamen)* geçeceği düşünülebilir. Böyle bir sınavla meslek öncesi eğitime alınan hâkim ve savcı adaylarının veya avukatlık yapacakların yeterli niteliklere sahip olmaları sağlanacaktır.

Türkiye'nin hukuk fakültelerinin, özellikle yeni kurulanların sayıları giderek artarak mezunlarının herhangi bir hukuk mesleğine girmeden önce yeterli ve eşit hukuk bilgisine sahip olmalarını teminen uygun ve tarafsız bir mekanizmanın uygulamaya konması isabetli olacaktır kanaatini taşıyoruz. Bu amaca matuf uygun bir mekanizma olarak, hukuk fakültesi mezunlarının bütününe, herhangi bir hukuk mesleğine girmeden veya Adalet Akademisinin meslek öncesi eğitimine kabul edilmeden önce, merkezi genel sınav uygulanması düşünülebilir.

Hukuk Fakültesinden Yargı Kariyerine

Hâkim ve savcı adayları, Adalet Akademisinin meslek öncesi eğitiminden önce yazılı sınava ve mülakata alınmaktadır. Ancak, bu sınav uygulamasının eğitim düzeyi yetersiz ve mesleğe uygun olmayan hukuk mezunlarının yargı mesleğine alınmasını engelleyecek yeterli bir filtreleme sağlamadığını düşünülmektedir.

Yazılı sınav çoktan seçmeli test şeklinde olduğu için kolaylıkla geçmesi mümkündür, fakat katılımcıların hukuki niteliklerini yeterince ölçmemektedir. Yazılı sınavın çoktan seçmeli yerine klasik tarzda yapılması durumunda adayların hukuki bilgisinin daha iyi sınanacağı düşünülmektedir.

Mülakatlarda ise adaylara eşit muameleyi teminat altına alacak objektif standartlar mevcut değildir. Mevcut hükümete yakın birtakım hukuk fakültelerinin mezunlarının kayırıldığına ve mülakat kurulu üyelerini etki altında bırakmaya yönelik girişimlerde bulunulduğuna dair söylentiler oldukça yaygındır.

Türkiye'de kişisel ilişkileri kullanarak ve hatırlı kimseleri araya sokarak sonuçları etkileme gayretlerinin alışıldık olduğu ve halen de bu yola başvurulduğu da bilinmektedir. Bu tarz "bağlantılar" yargı da dâhil olmak üzere ilerlemek isteyenler için önemli olmaktadır.

Bu söylentilerin vukuu bir yana şüyu dahi yargı sisteminin bütününe onulmaz biçimde yaralamak için yeterlidir. Dolayısıyla, bu konuda acil tedbir alınmalıdır.

Hâkim ve savcı sayıları halen yetersizdir ve Adalet Bakanlığı bu açığı hızla kapatma konusunda çok isteklidir. Öte taraftan, bu amaca matuf olarak mesleğe kabul standartlarının düşürülmesi ve Adalet Akademisindeki eğitim süresinin kısaltılması pek basiretli bir yaklaşım olmamaktadır.

Mesleğe giriş sınavında reforma gidilmesi en önemli noktalardan biridir; zira bu sınavı geçen adayların hemen hepsi Adalet Akademisinin meslek öncesi eğitimini başarıyla tamamlamakta ve neredeyse otomatik olarak hâkim veya savcı olarak atanmaktadırlar. Dolayısıyla, mesleğe uygun olmayanların elenmesine yönelik eldeki tek mekanizma giriş sınavı olarak kalmaktadır.

Hâkimlik ve Savcılık Mesleğine Kabul

BM Yargı Bağımsızlığı Temel Prensiplerinin 10 numaralı paragrafında, “*Yargıçlar, gerekli hukuk eğitimi ve niteliklerini almış, dürüst ve ehliyetli kişiler arasından seçilir. Yargısal göreve seçim yöntemleri düzenlenirken, uygunsuz saiklerle atama yapılmasına karşı koruyucu tedbirler getirilir. Yargıçların seçiminde ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve statü gibi nedenlerle bir kimseye karşı ayrımcılık yapılamaz. Yargısal görev için adayların o ülkenin vatandaşı olma şartı aranması, ayrımcılık yapılması şeklinde anlaşılabilir*” şeklinde bir genel prensip getirilmiştir.

Benzer bir düzenlemeye, Avrupa Konseyinin Tavsiye Kararlarında tesadüf etmekteyiz. Avrupa Konseyinin Tavsiye Kararlarında, “*Yargıçların profesyonel kariyerlerine ilişkin tüm kararlar nesnel ölçütlere dayanmalı ve yargıçların seçimleri ve kariyerleri; nitelik, safiyet (integrity), yetenek ve verimlilik ilkeleri ışığında liyakate bağlı olmalıdır. Yargıçların seçimleri ve kariyerlerine ilişkin karar alan otorite, hükümetten ve idareden bağımsız olmalıdır. Bu otoritenin bağımsızlığını güvence altına almak için, ilgili kurallarda, örneğin söz konusu otoritenin üyelerinin yargı tarafından seçilmesi ve usule ilişkin konuların bizzat bu otorite tarafından kararlaştırılması güvence altına alınmalıdır*” (Avrupa Konseyi, Tavsiye Kararı, 1. ilke, 2.c.).

Bu genel prensibin uygulandığı ülkelerde mesleğe girişte, yargıç adaylarının hangi kaynaklardan geldiğini karşılaştırmalı olarak incelendiğinde esas olarak iki modelle karşılaşılır: “*Profesyonel Model*” ve “*Bürokratik Model*”.

Anglo-Sakson modeli olarak da bilinen **profesyonel modelde**, yargıçlar hukuk alanında çalışan profesyoneller arasından seçilir. Bu modelin uygulandığı tipik örneklerden biri olan İngiltere’de, yargıçlar büyük çoğunlukla faal ve özellikle yüksek mahkemelerde çalışan avukatlar arasından seçilir.

Bürokratik modelin uygulandığı Kıta Avrupası’nda ise durum farklıdır. Burada yargı devlet bürokrasisinden tamamen ayrı düşünülmez. Bu bağlamda Kıta Avrupası’nda geçerli olan düşünce biçimi, “*yargı teknik bilgiye dayanan bir faaliyettir ve yargıçlar aynen diğer devlet memurları gibi önceden koyulmuş hukuk kurallarını siyasi organların takdir alanına karışmaksızın veya müdahale etmeksizin uygulamakla yükümlüdürler*” şeklinde özetlenebilir. Geleneksel olarak, bu düşüncenin geçerli olduğu ülkelerde, yargıçlık mesleğine girerken aranan şartlar diğer bürokratik görevlere girerken aranan şartlardan çok farklı değildir. Dolayısıyla, bu ülkelerin çoğunda, yargıç adaylarının, örneğin İngiltere’de olduğunun aksine, herhangi bir profesyonel tecrübeye sahip olmaları gerekmez; hukuk fakültelerinden mezun olan hukukçular arasında esas olarak teknik hukuk bilgisini içeren bir sınav yapılır. Başarılı olan adaylar hemen bu sınav sonrasında veya sınav sonrası bir staj eğitiminin ardından yargıçlık mesleğine girerler.

Kuşkusuz bir kişinin yargıçlık mesleğine girebilmesi için, bu mesleğin gereklerine uygun niteliklere sahip olması beklenir. Bir başka ifadeyle, yargıç adaylarının teknik hukuk bilgisiyle donanmış olmaları, iyi yargıç olmaları için yeterli değildir. Yargıç adaylarında, yargıçlık mesleğinin gerektirdiği dürüst, güvenilir ve ahlaklı olmak gibi özelliklerin de bulunması arzu edilir. Yalnız, kişiden kişiye büyük ölçüde değişebilen bu niteliklerin, özellikle yargıçlık mesleğine giriş aşamasında yapılan

mülakatlarda aranması, araştırılması; yargıç atamalarında keyfi uygulamaların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Ülkemizde ise, hukuk fakültelerinden mezun olan kişiler, test şeklinde icra edilen hâkimlik-savcılık sınavından sonra, sayıları *binleri* bulan kontenjanlar içinden, aylarca süren mülakatlara tâbi tutulmakta; mülakatlarda uygun olmayan saiklerle seçim yapıldığı kanaati oluşmaktadır.

Bunun için hâkimlik-savcılık sınavlarının belirli ve standart kalitede olması; Adalet Bakanının, süreli olmayan *Hâkim Seçme Komisyonu* ile birlikte karar vermesi öngörülebilir³⁰. Bunu temin etmek maksadıyla, *hâkim seçme, heyet tarafından yazılı, muhakeme ölçen ve uygulamayı da içinde barındıran sınavlar gerçekleştirilebilir ve hâkim adaylarının seçiminde, Adalet Bakanının ve hâkim seçme heyetinin* arzulan hukuk sistemine ulaşmamızda bize yardımcı olması sağlanabilir. Bireylerin iyi bir hukuk eğitiminden geçip geçmedikleri, bu şekildeki objektif ve müdahaleden arındırılmış böyle bir sınav neticesinde ancak tespit edilebilir.

Bu sınavda başarılı olan hâkim-savcı adaylarının staja tâbi tutulması kaçınılmazdır³¹. Staj sonunda yapılacak sınavdan da başarılı olan adayların ataması yapılmalıdır³².

Bu sınavı başaramamış bulunanların ise hukukun diğer alanlarında *adli hizmet uzmanı* (yazı işleri, icra, tapu sicil, cezaevi müdürlükleri gibi) olarak istihdam edilmeleri sağlanabilir. Böylece mahkeme kalemi ve icra dairelerindeki hizmet kalitesi de yükselecektir kanaatindeyiz. Bu bağlamda Adalet Meslek Yüksekokullarının ihmal edilmemesi de arzulanmakta; adli hizmet uzmanlarına yardımcı olabilecek tarzda öğrencilerin staj eğitimleri etkin hale getirilmelidir.

Mesleklerinde en az beş yıllık kıdem ve kariyere sahip, yaşı en az otuz olan avukatlar ve adli hizmet uzmanları arasından hâkim ve savcı seçimi yapılması da (*profesyonel metod*) birçok sorunu ortadan kaldıracaktır; yargıya ve yargının verdiği kararlara duyulan güveni artıracak mahiyette görülmektedir; yeter ki seçimleri hakkaniyete uygun yapılsın.

Adalet Akademisi, kapasitesi itibarı ile asla yetişemeyeceği hâkim ve savcı yetiştirmek külfetinden kurtarılmalı; meslek içi eğitime ve çeşitli alanlarda uzmanlaşmayı sağlayacak eğitim programlarına yönelmelidir. Kurum, "*staj eğitim merkezi*" olmaktan çıkarılarak yüksek lisans ve doktora belgeleri de verebilecek bir statüye kavuşturulmalı ve gerçek bir akademi haline getirilmelidir.

30 Alman Anayasasına ve 2009'da değiştirilmiş olan 1950 tarihli *Hâkim Seçme Kanunu*'na göre, Federal Yüksek Mahkemelerin hâkimleri yetkili Federal Bakan ile sürekli olmayan *bir hâkim seçme komisyonu* tarafından seçilmekte ve devlet başkanı tarafından atanmaktadır (Alman Ay m.95/2; Hâkim Seçme Kanunu m. 1). Alman Hâkimler Kanunu'na göre Üniversitelerdeki hukuk profesörleri hâkimlik yapabilmektedir (Alman Hâkimler K. m.7).

31 Alman Hâkimler Kanunu'na göre meslekten hâkimler için staj süresi iki yıldır; genel ilkeler bu Yasa'da gösterilmiş ve ayrıntılar Eyalet yasalarına bırakılmıştır (m.5b).

32 Avrupa'da atama sisteminin uygulandığı birçok ülkede *atama makamı devlet başkanıdır*. Devlet başkanı seçimini, genellikle yüksek yargı kurullarının önerdiği veya gösterdiği adaylar arasından yapar (örneğin; Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve İrlanda). Bazı ülkelerde ise, örneğin İtalya'da devlet başkanının onayı tamamen formalite niteliğindedir; yargıç atamalarında asıl belirleyici olan "*Yüksek Yargı Kurulu*"dur. İsveç'te, atama makamı hükümettir. Bazı ülkelere ise bu yetki yürütme organının iki kanadı, yani hükümet ve devlet başkanı arasında paylaştırılmıştır; örneğin Hollanda'da yargıçlar, kraliçe ve adalet bakanının ortak kararnamesiyle atanır. Son olarak, bazı ülkelerde, yargıçların doğrudan yüksek yargı kurulları tarafından atandığı gözlenmektedir. Portekiz bu ülkelere örnek olarak verilebilir (Bu konuda bkz., Venedik Komisyonu, Yargısal Atamalar Raporu, 2007).

Akademide verilen programları başarıyla tamamlayan ve belirli alanlarda uzmanlaşma sağlayan kişilerin unvanlı kadrolara atamaları yapılmalı; özellikle Yargıtay ve Danıştay üyeliklerine atanmada bu şekilde liyakate önem verilmelidir.

Hâkim ve savcı stajlarının, altyapısı yeterli adliyelere bırakılması; bu adliyelerde Adalet Bakanlığının gözetim ve denetiminde bir staj merkezi kurulması, hâkim-savcı yetiştirme konusunda daha isabetli olarak değerlendirilmektedir.

Hâkim-Savcı yetiştirme konusunda Adalet Bakanlığı ile Adalet Akademisinin müşterek çalışması sonucunda, AİHM ile yabancı ülke mahkeme kararlarının ve hukuk alanındaki önemli yabancı eserlerin *Türkçe*'ye çevrilmesi de, hukukçuların bilgi birikimlerinin artmasına imkân sağlayabilecek mahiyette görülmektedir.

Avukatlık Mesleğine Giriş/Kabul

Türkiye'deki hukuk eğitiminin en büyük sorunlarından birisi de fakülteyi herhangi bir şekilde bitiren ve hâkimlik-savcılık sınavlarını kazanamayan veya bu sınavlara girmeye ihtiyaç duymayan öğrencilerin hiçbir sınavdan geçmeden, ciddi bir staj eğitimine dahi tâbi tutulmadan avukat olabilmeleridir. Avukatlık mesleği, yargının savunma sacayağı olduğundan, bu ayağın sakat kalması, yargıya duyulan güveni sarsmaktadır.

Fakülte eğitimi bitirmiş kişilerin avukatlık meslek sınavına tâbi tutulması ve meslek sınavında başarı kazanmış bulunanların, TBB ve Adalet Bakanlığı tarafından birlikte düzenlenen avukat/avukat yardımcılığı belgesini aldıktan sonra arzu ettikleri barolara müracaat ederek, bu baroların da kabulü halinde avukatlık mesleğine başlatılmalarının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, mesleğe yeni başlayan *avukat yardımcılarının*, örneğin beş yıl süre ile mesleğinde kıdemli bir avukat yanında veya bir hukuk ofisinde, örneğin sadece sulh hukuk, sulh ceza ile icra ve iflâs işlerini ve davalarını takip edebilecekleri öngörülebilir.

Bu süreleri başarılı bir şekilde geçirmiş bulunan avukat yardımcıları, yanlarında mesleki faaliyet gösterdikleri avukatın da *referansı ve Adalet Bakanlığı ile TBB nin birlikte yapacakları özel bir sınavla avukatlık mesleğine kabul edilmesi yolları aranmalıdır*.

Kaliteli bir yargı, kaliteli avukatlara sahip oldukça güç kazanır. Her avukat bir kanaat önderidir. Bunu temin etmek için meslek içi eğitime önem verilmeli; bu konuda Adalet Bakanlığı ve TBB birlikte hareket etmelidir. Meslek içi eğitimlerini tamamlamayan avukatlara mesleki faaliyetlerden alıkonulma gibi yaptırımlar uygulanarak, mesleki faaliyetin kalitesinin belirli bir seviyede tutulması da gündeme getirilebilir. Meslek içi eğitimlerini tamamlayan veya akademik kariyer yapan avukatların bu sıfatlarına uygun mesleki unvan ve fazladan ücret talebi hakkına sahip olmaları da bu kaliteyi sağlamada teşvik edici bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Avukatlık meslek *disiplin hukuku* ilkeleri günümüz ihtiyaç ve değerleri bakımından yeniden oluşturulmalı ve ilân edilmelidir. Baro yönetimlerinin sık yapılan seçimlerde avukat muhataplarından oy istiyor olmaları, dar bir mesleki çevre içinde devamlı surette birlikte bulunuluyor olması, mevcut disiplin hukukunun gereği gibi uygulanmasını engellemektedir. Bu nedenle *avukatların nitelikli*

disiplin işlemleri baroların elinden alınarak, bağımsız bir kurula, bu anlamda TBB veya Yargıtay bünyesinde oluşturulacak özel daireye verilebilmesi söz konusu olabilir. Nitekim görevini gereği gibi yapmayan veya suiistimal eden avukat hakkında disiplin işlemleri yapılamaması, öncelikli olarak yargının ve avukatlık mesleğinin itibarını yok etmektedir.

SONUÇ; Türkiye’de hukuk eğitimi, acil hukukçu ihtiyacı nedeniyle hukuk mensuplarının eğitime, özelde de hâkim ve savcı eğitimine odaklanmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden eğitilmiş hukukçu sayısının son derece kıt olması nedeniyle makul görünen bu yaklaşımın süreç içerisinde terk edilmemiş olması; gerçek hukukçu yetiştirmekten ziyade “hukuk teknisyeni meslektaşlar” yetiştirmenin ötesine geçememiştir. Hukuk sosyolojisi, hukuk ve adalet felsefesi, temel demokratik değerler, temel haklar ve özgürlükler, devlet (toplum/millet) – birey ikileminde korunması gereken değerlerin öne çıkarıldığı modern hukuk eğitimine geçilememiştir. Hukukçularımız halen korunması gereken en önemli değer devlet ve kamu menfaati olduğu, güvenlik kaygılarının özgürlükten önce gelmesi gerektiği, adaletten ziyade pozitif normun öncelikli olduğu vs bir tavır ortaya koymaktadırlar. Taklit hukukunun egemen olduğu, hukuku asıl geliştirecek olan içtihat hukukunun engellendiği bir yargısal iklim sürdürülmektedir.

Türkiye’de, avukat, hâkim ve savcı olarak mesleğe başlama yaşları son derece düşüktür. Yetersiz hukuk eğitiminin eksikliklerinin yetersiz ve kısa süreli mesleki stajlarda telafisi mümkün değildir. 22 yaşını ikmal etmemiş gençlerin avukat, hâkim ve savcı olarak hayata atılmaları ve adalet bekleyen kamunun ihtiyaçlarını kâmilan görmeleri mümkün olamamaktadır. Mesleğe başlama yaşlarının 30'lara doğru çekilmesi sağlanmalıdır. Adalet Akademisi ve barolar tarafından verilmeye çalışılan hâkimlik, avukat stajları tekrar ele alınmalı; meslektaşlar, mesleği pratik olarak yaparak öğrenecek şekilde mesleklere hazırlanmalıdırlar. Mesleğe giriş ve meslek içi eğitimler de, modern yöntemler ve çağın ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmelidir.

AVUKATLIK KANUNU

Türk Yargısının yeni bir avukatlık kanuna acil ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç sadece avukatların değil yargının diğer alanlarının ve savunma hakkını teslim eden vatandaşların da acil ihtiyacı olup, ötelenmesi mümkün değildir. Kaliteli bir yargının en temel dayanağı kaliteli ve etkin bir savunma olduğu tartışmasızdır. Savunma mesleği hem diğer yargı organları ve hem de Adalet Bakanlığı tarafından hak ettiği saygınlığı görmemektedir. Avukatlık mesleği kendi içinde kalite ve itibar kaybederken, sunduğu hizmet itibarıyla da vatandaşları mağdur da edebilmektedir. TBB ve Adalet Bakanlığının yapmış olduğu yeni avukatlık kanun çalışmaları acilen güncellenmek suretiyle bu sorunlar çözümlenmelidir.

Hukuk eğitimi, avukat, hâkim ve savcılarının mesleğe kabul ve eğitimlerine ilişkin daha fazla ve alternatif bilgi için bir kısım batı Avrupa devletleri ve ABD uygulamaları ve düzenlemeleri ayrıntılı olarak “EK” bölümünde sunulmuştur (s:51 vd). Ancak şunu ifade etmek gerekir ki; kendi ihtiyaçlarımız ve müktesebatımız çerçevesinde, eğitim ve mesleğe kabul yöntemlerini kendimiz üretecek bilgi ve tecrübeye sahip olduğumuz unutulmamalıdır.

C) Yargı Mensuplarının Sürekli Eğitimi

Dünyada ekonomilerin 1990'lı yılların başından itibaren bilgiye dayalı olarak yeniden yapılanması, toplumların, kurumların ve dolayısıyla bireylerin değişen bu yapı içinde yaşamlarını sürdürme biçimlerini de etkilemiştir. Bu etkileşim gelişen bilgi teknolojilerine uyum sağlayacak, değişimi izleyebilecek ve buna katkıda bulunabilecek insan kaynağına olan gereksinimi arttırmıştır. Bu teknolojilerin hızlı değişiminin izlenmesi, yönetimleri, kurumları ve bireyleri yeni öğretim ve öğrenim biçimleri geliştirmeye sevk etmiştir. Öğretim kurumları ile iş dünyasını yakınlaştırmak, teorisyenlerle uygulamacıları bir araya getirmek ve "öğrenen toplum" inşa etmek, yönetimlerin yeni amacı olmuştur.

Bu amaç doğrultusunda 1990'lı yılların sonlarına doğru, yönetimlerin eğitim politikalarının ana temasının "yaşam boyu öğrenim" olduğu görülmektedir. Bugün mesleki hayatında verimli, başarılı ve kalıcı olmak adına sürdürülen eğitim ve öğrenim faaliyetleri bu gelişmelerin sonuçlarından biridir.

Yaşam boyu öğrenim kavramı bir kaynakta bilgi, beceri ve yeterliliklerin kişisel, sosyal ve/veya mesleki açıdan geliştirilmesi amaçlı yaşam boyunca yapılan tüm öğrenim faaliyetleri biçiminde tanımlanırken; bir başka kaynakta kişinin bilinçli bir biçimde yaşamı boyunca mesleki varlığını sürdürebilmek ya da kişisel gelişimini sağlamak amacı ile formel ya da formel olmayan eğitime devam ettiği bir süreç biçiminde tanımlanmıştır.

Tanımlardan anlaşılacağı gibi *yaşam boyu öğrenim*, bireyin doğumundan ölümüne tüm hayatı boyunca, okul, iş vs. zaman dilimi belirtmeksizin, formel ya da formel olmayan tüm eğitim ve öğrenim faaliyetlerini kapsamaktadır.

Yaşam boyu öğrenimin bir uzantısı olduğunu belirtilen "**sürekli eğitim**" için yapılan tanımlar ise; çalışanların iş yaşamları boyunca becerilerini geliştirme ve çeşitlendirmek için sürdürmesi gereken faaliyetler; okul yaşamını sonlandırmış gençler ve yetişkinler için tam veya yarı zamanlı genişletilmiş eğitim; önceden edinilmiş bilgiyi genişleten ve geliştiren her tür öğrenme veya öğretme biçiminde sıralanmaktadır.

Görüldüğü gibi bir yandan yaşam boyu öğrenim ve sürekli eğitim kavramları birbirinin parçası iken, bir yandan da insan yaşamında geçerli oldukları zaman dilimi açısından birbirinden ayrılmaktadır.

Bu anlamda "**sürekli eğitim**" adalet kavramının önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de, çağımızdaki gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak mevzuatımızda yapılan değişiklikler ile içtihatların takibi, yargı mensuplarının sürekli eğitimini gerekli kılmaktadır.

Bu konuda, sürekli eğitimi *merkezileştirmeden*; yerinde sürekli eğitim hususunda çalışmalara gidilmesi ve bu hususta adalet akademisinin görevlendirilmesinin isabetli olacağı düşünülebilir.

D) Yargı Mensuplarının Mesleki Denetimi

Görevini gereği gibi yerine getirmeyen hâkim ve savcılar hakkındaki şikâyetlerin gereği gibi sonuçlandırılmaması, vatandaşa ve avukatlara karşı kırıncı ve ayrımcı davranışları teşvik ettiği gibi, işini büyük bir gayret ve fedakârlıkla yerine getirmeye çalışan hâkim ve savcılarının da çalışma motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Hâkim ve savcılar hakkındaki şikâyetler ile bu şikâyetlerin sayısına nazaran çok az sayıdaki soruşturma dosyaları çoğunlukla işleminden kaldırılmaktadır. Bu durum, *hâkim ve savcılarının disiplin hukukunu yeniden düzenlemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.*

Mevcut teftiş sistemi kendisinden beklenen amacı gerçekleştirmekten çok uzaktadır. Son gelişmeler ışığında teftiş, hâkim ve savcılar için stres ve baskı kaynağı olmuştur. Özellikle HSK Teftiş Kurulunda görev yapan müfettişlerin yaş profiline bir hayli aşağıda olması, kıdem ve yaş itibarı ile kendilerinden önde bulunan ve çoğu kere unvanlı görev yapan hâkim ve savcılarını rahatsız etmektedir.

Hâkimlerin, bağımsızlıkları ihlâl edilmemek koşuluyla, mesleki denetime tâbi tutulması; örneğin, bir hâkimin açıkça yanlış olan bir karar vermesi veya bir dosyayı aylarca ele almaması halinde kendisine karşı ihbarda bulunma gibi düzeltici önlemlere başvurulabilir. Böyle bir mesleki denetim tedbirinin bağımsızlığını ihlâl ettiğini iddia eden hâkime de, Yargıtay bünyesinde oluşturulacak özel bir daireye başvurma hakkı da tanınabilir.

Bu özel dairenin Yargıtay bünyesinde oluşturulması; daimi ve daimi olmayan üyelerden teşekkül etmesi; başkan ile daimi üyelerin Yargıtay üyesi olması, bunların Yargıtay Başkanlığınca belirlenmesi; daimi olmayan üyelerin ise ilgili hâkimin mensup olduğu mahkemenin daimi hâkimlerinden olması ve daire başkanlıkları tarafından düzenlenen öneri listesinden sırayla göreve getirilmesi düşünülebilir.

Yargıtay bünyesinde oluşturulacak bu *görev mahkemesi*, hâkimlerin örneğin disiplin işlerini, emekliliklerini, yargının menfaatine nakilleri, daimi veya süreli atanan hâkimlerin görevde yeterlilik dolayısıyla emekli edilmelerini, atama işleminin geri alınmasını, hâkimlerin geçici veya süreli olarak görevden alıkonulmalarını, mahkeme teşkilatının değiştirilmesi veya mesleki denetim dolayısıyla alınan diğer tedbirler hakkında karar alma yetkisini haiz olabilir.

Unutulmamalıdır ki, yargısal kurumlaşma, bir sonraki tayin yeri için bakanlıkta kulis yaparak çabalayan hâkim ve savcılar ile değil; kendi adliyesindeki bir mahkemenin bir sorununu, yargının acil sorunu olarak kabul edip, bunu Bakanlığa taşıyabilen hâkim ve savcılarının varlığı ile sağlanabilir.

E) Adli Teşkilat Yapısı

Adliye teşkilatı batı örnekleri göz önüne alınarak, yargının ayaklarından biri olan Baroların da görüşü alınarak yeniden yapılandırılmalı; hâkim ve savcılarının aynı çatı altında faaliyet göstermesi uygulamasına son verilmelidir. *Soruşturmanın tamamıyla Adalet Bakanlığı bünyesinde konumlandırılması sağlanmalıdır.* Bu uygulama, yargılama diyalektiği ve silahların eşitliği prensibinin de bir gereğidir.

Ülkemizde iddia ve yargılama makamlarının yakın birlikteliği yargılamayı etkilemekte; özellikle aynı adliyede, aynı lojmanda ve hayatın birçok alanında birliktelik oluşturan; hatta kararların müzakeresini dahi birlikte yapan hâkim ve savcılar, avukatların sesini ve taleplerini duyuramalarına neden olmaktadır. Günümüzde oldukça yaygın olan hâkim-savcı evlilikleri de yargılama faaliyetinin iki ayrı ayağının birbirini ne derece etkileyebileceğinin önemli bir göstergesidir. Hâkim-savcı evliliklerinde, yargılama faaliyetlerinin etkilenmesini engellemek maksadıyla; evli çiftlerin aynı sınıfta birleştirilmesi düşünülebilir.

Savcıların, hâkim karşısında avukatlar ile aynı konumda olması; duruşma diyalektiğinin vazgeçilmez olmalıdır. Bu uygulama, savcılık makamının ayrı bir yerde örgütlenmesi ile kendiliğinden sağlanacaktır.

Her mahkemeye bir kalem ve bir duruşma salonu ve en az 3-4 personel tahsis etme israfına son verilmelidir. Bazı mahkemeler duruşma yapacak salon ve memur dahi bulamazken, aynı adliye içindeki başka mahkemeler haftada bir iki saat süre ile duruşma yapmakta, memurları ise meselelerini verimli kullanmamaktadır. Bunu engellemek adına giriş ve alt katlarda ve tam gün hizmet verecek şekilde oluşturulmuş daha az sayıda duruşma salonu ile tüm adliyelerin duruşma salonu ihtiyacı karşılanabilmelidir. Yine büyük ve gerçekten uzman ve yetkin yazı işleri müdür ve şefleri tarafından yürütülen, ön tarafı ön büro olarak kullanılacak tek bir yazı işleri müdürlüğü oluşturulması düşünülebilir. Bu suretle atıl personel ve atıl duruşma salonlarının kamuya getirdiği yük ve israftan kurtulmak mümkün olduğu gibi, hâkimler de dış etkenlerden daha fazla korunmuş ve dosyalarına odaklanmış olacaklardır kanaatindeyiz.

Mahkeme Başkanlığı sistemine geçilebilir. Başsavcılık sisteminden elde edilmiş olan tecrübenin mahiyetine uygun ölçüde mahkemelere de aktarılabilmesi düşünülmelidir. Mahkeme başkanlığı sistemi batılı yargılama sistemlerinde de yoğun olarak kullanılan ve bizim kültürümüze de aykırı düşmeyen bir sistemdir.

Duruşmalar dijital ortamda kayıt altına alınmalıdır. Bu uygulama, tutanakların uygun tutulmaması, dosyanın mahkemeler arasında ve temyiz incelemeleri için fiziki ortamda taşınmasının getirdiği zorluklar gibi birçok sorunu ortadan kaldıracığı gibi, yargılama maliyetleri ve sürelerini de düşürecektir.

Benzer şekilde Yargıtay ve Danıştay kararlarının sadece emsal nitelik arz edenleri değil; tüm kararlarının dijital ortamda yayımlanması sağlanarak hem dava taraflarının içtihatları öğrenerek dava sürecinde doğru adımlar atması sağlanacak hem de yargısal süreçler daha şeffaf hale gelecektir³³.

Yeni adliye binaları, yargının etkinliğini artırmıştır. Bununla birlikte, yeni adliye binalarının projelerinde, hiç değilse alt yapısı yeterli olanlarında, staj eğitim merkezi ve sürekli eğitim merkezi birimlerine yer verilmemiş olması, eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de temel yargı problemlerinden bir diğeri de, yargı birliğinin mevcut olmamasıdır. Yargı sistemi içinde, ayrıca örgütlenmiş bulunan askeri yargının 16 Nisan 2017 referandumuyla kaldırıl-

33 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 32.

mış bulunması son derece isabetli olmuştur. Ancak benzer bir şekilde, idari yargının da adli yargı dışında örgütlenmesi, ayrı bina tahsisi, ayrı personele sahip olunması gibi uygulamalar, emek ve masraf kaybına neden olmakta; vatandaşlar nezdinde çekinceler yaratmaktadır. Olması gereken, idari yargının da adli yargı içerisinde yer alması, idare mahkemelerinin adli yargı içerisinde özel mahkeme şeklinde örgütlenmesinin sağlanması ve yüksek mahkemelerin tek çatı altında toplanmasıdır³⁴.

Adli tatil uygulamasına son verilmesi tartışılmalıdır. Zira tüm hâkim ve savcıların tatillerini toplu şekilde kullanmaya zorlanması, uygulamada meslektaşları ve vatandaşları mağdur etmekte; adalet dağıtma görevinin de ciddi bir süre kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Adli tatil uygulaması kaldırılarak, hâkim ve savcılara kendi tatil planlarını yapma fırsatı verilmesi; tatil sürelerinin kısım kısım kullanılmasına imkân tanınması hususları gündeme alınmalıdır.

Adalet Bakanlığı ve HSK, vatandaş odaklı projelere ağırlık vermeli; düzenlenen durum analiz toplantılarında sadece hâkim ve savcıların özlük hakları, mesleki sıkıntıları, mahkemelerdeki iş yükünün azaltılması şeklinde hâkim odaklı sorunlar değil; yargının sorunları tartışılmalıdır.

F) 16 NİSAN 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ ve YARGININ BAĞIMSIZLIĞI

Bilindiği üzere hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliğine göre ayrıma tâbi tutulmaktadır. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa Değişikliği ile Türkiye’de bir “başkanlık sistemi” veya “Türk tipi bir başkanlık sistemi” kurulduğu ifade edilmiştir.

a) 16 Nisan 2017’de Gerçekleştirilen Sistemin Nitelendirilmesi

Farabi’nin toplum anlayışı ilgili görüşlerinin es-Siyasetü’l Medeniyye (Site Yönetimi) ve Arau Ehli’l-Medinetü’l-Fadıla (Erdemli Şehir Halkının Görüşleri) isimli eserlerinde toplanmıştır. Farabi, bu eserlerinde şehirleri *erdemli* ve *erdemsiz* olarak ikiye ayırmakta; erdemli şehri, “*halkının mutluluğa erişmek için birbirleriyle yardımlaştığı şehir*” olarak nitelendirmektedir.

Farabi, *el-Medinetü’l-Fadıla* isimli eserinde, erdemli toplumun lideri olan erdemli devlet başkanında oniki özelliğin bulunması gerektiğini ifade ederek; bir insanda tüm bu özelliklerin bulunmasının çok zor olduğuna işaret etmektedir. Bu güçlüğü nazara alan Farabi, erdemli devlet başkanında oniki özelliğin hiç değilse yarısının bulunması gerektiğini; eğer bu şartı gerçekleştiren kişi bulunmazsa, bu erdemleri taşıyan kişilerden oluşan bir kurulun devleti yönetmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Farabi gibi organizmacı bir toplum anlayışını benimseyen İbn Haldun, “*Tavırlar Nazariyesi*” adı verilen teorisinde, toplum hayatında; zafer, mutlakiyet, refah, barış ve israf dönemlerinin bulunduğunu ifade ederek, bu beş dönemin sonunda toplumların dağılacağını iddia etmiştir.

İbn Haldun, toplumların başarısındaki zaferin, grup dayanışması olarak nitelendirdiği, kan bağı sayesinde oluşan nesep bağının yanında, her türlü manevi bağlılığı ve bu arada din bağlılığını da

34 Aynı yönde bkz., **Koçak Süren**, s. 412.

içeren *asabiyete* bağlı olduğunu; asabiyet bağının ortadan kalkmasıyla birlikte, grup dayanışmasının yerini, menfaat dayanışmasına bırakacağını; menfaat birliği oluşturan grupların mutlakiyete yol açacağını ve nihayet israf içine gireceklerini ve bu durumun toplumun çöküşüne yol açacağını dile getirmiştir.

Görüşlerini gözleme dayandıran İbn Haldun, batılı birçok düşünürü ve bu bağlamda *Montesquieu* etkilemiştir.

İbn Haldun'dan etkilendiği ifade edilen *Montesquieu*, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek elde toplandığı bir sistemde hiçbir şekilde hürriyet olamayacağı iddiasını ileri sürmüştü³⁵; bu görüş, gelişmiş demokratik ülkelerde genel kabul görmüş ve kuvvetler ayrılığı ilkesi, başkanlık ve parlamenter sistem başlığı altında geliştirilmiştir.

Bilindiği üzere Anayasa hukukunun genel teorisinde, parlâmenter sistem ile başkanlık sistemi arasında en önemli farkın; katı bir kuvvetler ayrılığı olarak nitelendirilen *başkanlık sisteminde*, yasama ve yürütme organları birbirlerinin görevlerine son veremez iken, *parlâmenter sistemde* yasama ve organların birbirlerinin görevlerine karşılıklı olarak son verilebilmesi olduğu söylenebilir.

Bu nedenle, yasama ve yürütme organlarının birbirinin görevlerine son verebildiği bir sistemin "*başkanlık sistemi*" olduğu iddiası, Anayasa hukukunun genel teorisinde yerini bulamaz. Zira yasama ve yürütme organlarının birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığı esasına dayanır; başkan yasama organının görevine son veremez. Parlamenter sistem olarak da nitelendirilemeyecek olan yeni sistemde, yasama ve yürütme yetkilerinin bir elde toplandığı düşünülmekte; bu bağlamda, kuvvetler ayrılığı teorisinden vazgeçildiği izlenimi doğmaktadır.

b) Yargının Bağımsızlığı

Yargı organının her hâlükârda bağımsız olduğu varsayıldığından, Anayasa hukuku teorisinde, kuvvetler ayrılığına veya birliğine, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilere göre karar

35 Montesquieu, 1748 yılında yayınlanan "Kanunların Ruhu (*De l'espritdeslois*)" isimli eserinde; "Eğer aynı idarenin kişilik veya yapısında, yasama erki yürütme erkiyle birleşmişse, hiçbir şekilde hürriyet yoktur. Çünkü aynı monarğin veya aynı senatonun, zalimce yürütmek için zalimce kanunlar yapmasından korkulur. Yargı erki de, yasama ve yürütme erklerinden ayrılmış değilse gene hürriyet yoktur. Eğer bu erk, yasama erkiyle birleşirse, vatandaşların hayat ve hürriyetleri üzerindeki idare, keyfe kalmış bir idare olur. Çünkü yargıç kanun koyucunun durumuna düşer. Şayet yargı erki, yürütme erkiyle birleşirse, yargıç korkunç bir zalim kesilir" Bu üç erki de aynı kişi veya... kurullar kullanırsa her şey mahvolur. Avrupa'nın çoğu krallıklarında hükümet hafifletilmiştir. ... Bu üç erkin padişahın kişiliğinde birleştiği Türk ülkesinde ise korkunç bir istibdat hüküm sürer. Bu cumhuriyetlerde bir vatandaş ne durumda bulunur, artık siz düşünün. Aynı idareciler kitlesi, kanunu yürütme yolunda, zaten yine kanun koyucu sıfatıyla kendi kendine verdiği tam bir yetkiye sahiptir; genel emirleriyle devleti silip süpürebilir ve yargı erki de kendisinde bulunduğu için, özel emirleriyle de herhangi bir vatandaş mahvedebilir. Orada bütün iktidar, bir bütün halini almıştır; zalim bir hükümdarın varlığını belli eden bir dış emare olmasa dahi, bu olay her an hissedilir. Müstebit olmak isteyen hükümdarlar da, bütün idare otoritesini kendi kişiliklerinde birleştirmekle işe başlarlar" görüşlerine yer vermiştir (Montesquieu'nun, *De l'esprit des lois*, 1748, Deuxième Partie, Livre XI, Chapitre VI.'den Mükbil Özyörük tarafından (Montesquieu, "İngiltere'nin Esas Teşkilatı", Çev. Mükbil Özyörük, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt II, 1947, Sayı 1-2, s.75-76.) yapılan Türkçe çevirisi için bkz., Gözler, Kemal, "Elveda kuvvetler ayrılığı, Elveda Anayasa, 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", Ankara Barosu Dergisi 2016/ 4).

verilir. Hâl böyle iken, 16 Nisan 2017 değişikliğinin, yasama organı yanında, yargı organının da Cumhurbaşkanlığı karşısında bağımsızlığı tartışılır duruma gelmiştir.

Yargının bağımsızlığı için önemi tartışılmayacak olan Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) misyonu, Kurulun resmi internet sitesinde; *“Adil yargıyı tesis etmek üzere, hâkimler ve savcılarla ilgili işlemleri, hukukun üstünlüğü, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik ve savcılık teminatı esaslarına göre yerine getirmektedir”* şeklinde açıklanmıştır.

Bu misyonun gerektirdiği yetkiler haricinde dört ana görevinden öncelikli olarak bahsetmek, Kurulun önemini açıklamak için gereklidir. Bunlar:

* *Kurul üyeleri hakkındaki suç soruşturması ile disiplin soruşturma ve kovuşturma işlemlerine ilişkin 6087 Sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanun’la verilen görevleri yerine getirmek.*

* *Bakanlığın, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlamak.*

* *Yargıtay ve Danıştay’a üye seçmek.*

* *Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma ile hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması konularına münhasır olmak üzere yönetmelik çıkarmak ve genelge düzenlemek,*

olarak sıralanabilir. HSK’nun bu görevlerinin hakkıyla yerine getirebilmesi, kurulun bağımsızlığına bağlıdır.

Anayasanın değiştirilen 159’uncu maddesine göre;

“Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır (m.159/2).

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, üç üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcıları arasından, bir üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcıları arasından Cumhurbaşkanınca; üç üyesi Yargıtay üyeleri, bir üyesi Danıştay üyeleri, üç üyesi nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir (m.159/3)“.

Hükümden de anlaşılacağı üzere, HSK üyelerinin dördü Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan; yedisini, kuvvetler ayrımından vazgeçilmesi nedeni ile fonksiyonlarını büyük ölçüde kaybettiğini düşündüğümüz Yasama organı tarafından; bir diğer ifadeyle dolayısıyla Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, benzer düzenlemeler başka demokratik ülkelerde bulunmakta; oranlar farklı olmakla birlikte, yasama organlarına ve devlet başkanlarına hâkimler yüksek

kurullarına üye seçme yetkisi verilmektedir. Diğer demokratik ülkelerde, yukarıda bahsettiğimiz üzere, ABD başkanlarından Franklin Roosevelt zamanında yapılmaya çalışıldığı gibi, “mahkemeyi doldurma” planları, kamuoyunun baskısı karşısında başarıya ulaşamamıştır. Ülkemizde bu ölçüde bir demokrasi kültürünün yerleştiğini ifade etmek güçtür; erdemli bir idareci, yargının bağımsızlığını koruma gayreti içinde olabilecekken; iktidarı muhafaza gayretini ön plana çıkartan bir Cumhurbaşkanı, bu ilkeleri görmezden gelebilir. Kişiyi değil, kurumlara bağlı bir yargı bağımsızlığının tesis edilmesi arzulanmalıdır.

Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanununun 14’üncü maddesine göre, Teftiş Kurulu, Kurul Başkanın gözetiminde Kurul adına görev yapmaktadır. Teftiş Kurulunun görev ve yetkileri; “a) Adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarının görevlerini kanun, tüzük, yönetmelik ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını *denetlemek*; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırmak ve *gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemlerini yapmak*.

b) Görev alanına giren konularda, uygulamada ortaya çıkan mevzuat yetersizliği ve aksaklıklar ile ilgili hususlarda gerekli inceleme ve araştırmaları yaparak *alınması gerekli kanunî ve idarî tedbirler konusunda Kurula teklifte bulunmak*” şeklinde özetlenebilir.

HSK da, müfettişler tarafından düzenlenen raporlara istinaden, disiplin veya suç soruşturma ve kovuşturması nedeniyle geçici yetkiyle yer değiştirmesine veya görevden uzaklaştırılmasına karar vermektedir.

Gerçi, Dairelerin kararlarına karşı, Başkan veya ilgililer, tebliğ tarihinden itibaren on gün içinde, kararı veren daireden yeniden inceleme talebinde bulunabilir ve Dairelerin yeniden inceleme talebi üzerine verdiği kararlara karşı da, Başkan veya ilgililer tebliğ tarihinden itibaren on gün içinde, Genel Kurula itiraz edebilmektedir; ancak unutulmamalıdır ki, itiraz üzerine verilen kararlar kesindir.

Görüldüğü üzere, hâkim ve savcılar hakkındaki incelemeyi başlatmak, Kurul Başkanın gözetiminde Kurul adına görev yapan müfettişler vasıtasıyla disiplin cezası teklif etmek, disiplin cezası vermek; disiplin cezasına itiraz söz konusu olursa, itirazları karara bağlamak yetkisi Kurula kurula bırakılmıştır. Bir diğer söyleyişle, Kurul soruşturmayı başlatacak, cezayı verecek ve verilen cezaya itirazı değerlendirecektir. Bu sistemin, hâkimlerin bağımsızlığı üzerine olumsuz etkileri olduğu değerlendirilmektedir.

Olması gerekenin, teftiş yetkisinin Adalet Bakanlığı bünyesine alınmasının; HSK’nun, özellikle hâkim ve savcıların gözetim ve denetimine ilişkin yetkilerini BAM veya Yargıtay nezdinde kurulacak özel daireye devretmesinin; etkin bir denetim ve gözetime tâbi tutulan hâkim ve savcıların, şeffaf ve denetlenebilir şekilde faaliyet göstermesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu şekildeki bir uygulamanın, avukatların ve vatandaşların şikâyet ve yakınmalarını da en aza indireceği; yargıya olan güveni artıracak kanaatindeyiz.

Aynı zamanda yargılama sürelerindeki uzunluğun sebepleri ve bunların önüne geçilmesinde, yerinde veya bölgesel denetim de düşünülmesi gereken hâllerdendir. İhmal edilmemelidir ki hesap verilebilirlik, hâkimlik teminatını güçlendirmektedir.

Diğer yandan Adalet Bakanı ve Bakan Müsteşarının HSK birlikte üyeliklerine de anlam verilememektedir. *Müsteşar*, bir bakanlıkta Bakandan sonra en yetkili kamu yöneticisidir. Arapçada kelime anlamı “*kendisinden bilgi alınan, kendisine danışılan kimse*” demektir ve görevin adı da buradan gelmektedir; Bakan olmadığı zamanlarda müsteşarın karar verme yetkisi vardır. Ancak, Adalet Bakanının başkanlık yaptığı bu kurula, ayrıca Müsteşarı katılması tarafımızdan anlaşılammaktadır.

G) Bilirkişilik

Yargılamada temel problemlerden bir diğeri, bilirkişilik kurumuna gereğinden fazla müracaat edilmesidir. Özellikle mahkemelerin uzmanlık gerektiren konular dışında hukuki konularda dahi bilirkişilere müracaat ettikleri bilinen bir gerçektir.

Bilirkişi görüşü, mahkemenin uzmanlık alanı dışında kalan teknik konularda uzman bilgi ve deneyimine ihtiyaç olduğunda kabul edilebilir. Mahkemelerin özel uzmanlık gerektiren hususlar haricinde de, hukuki uyumsuzluklarda görüş almak amacıyla bilirkişilere müracaat etmesi, hem yargılama süresini uzatmakta; hem de yargıca olan güveni sarsmaktadır. Diğer yandan hâkimlerin gerekçelerinde bilirkişi raporlarındaki görüşlere aynen yer vermesi; bir davada çok sayıda bilirkişi heyetine müracaat edilmesi, yargılama sürecine duyulan güveni sarsmaktadır.

Olması gerekenin, yargıçların kendi uzmanlık alanlarında halli gereken uyumsuzlukları bilirkişilere müracaat etmeden çözebilmeleri için gerekli tedbirleri almak; hatta bunu yaptırımlara bağlamak olduğu düşünülmektedir. Bilirkişilik müessesesi yönünden etkin bir *bilirkişi denetim sistemi* oluşturulması; bilirkişi listesi oluşturulurken akreditasyon ve sertifikasyon sürecini yönetecek kurumsal yapı oluşturulması önemlidir.

Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu (CEPEJ) 2014 yılı raporu verilerine göre, Türkiye’de 100.000 kişi başına 252.6; hâkim başına ise 23.5 bilirkişi düşmektedir. Avrupa ülkeleri arasında Türkiye bilirkişi sayısı bakımından birinci sıradadır³⁶.

Bu anlamda, ***bilirkişilik müessesesinin yerine***, HMK’da hükme bağlanan “***uzman görüşü***” uygulamasının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması isabetli olacaktır, kanaatindeyiz.

H) Hâkim ve Savcıların Sorumluluğu veya Yargının Hesap Verebilirliği

Kamu hukukunun en temel ilkelerinden biri olan “*yetki varsa, sorumluluk da vardır*” ilkesi, yasama ve yürütme organları yanında yargı organı için de geçerlidir. Yargıçlar anayasa ve yasalardan kaynaklanan yetkilerini kullanırlarken, her kamu görevlisi gibi kendilerine hukuk tarafından çizilen sınırlar içerisinde kalmalı; eğer yetkilerini hukuka aykırı biçimde kullanıyorlar ve bunun neticesin-

36 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 38.

de bir zarar ortaya çıkıyorsa, aynen diğer kamu görevlileri gibi hukuki anlamda en sorumlu olmalı, hesap vermelidirler.

Günümüzde genel olarak yargıçların kişisel hukuki sorumluluğu üç başlık altında incelenmektedir: “ceza hukuku bağlamında sorumluluk”, “özel hukuk bağlamında sorumluluk” ve “disiplin sorumluluğu”.

Ceza hukuku bağlamında yargıcın sorumluluğu, yargıcın göreviyle ilgili bir suç işlemesi sonucunda ortaya çıkar. Özel hukuk bağlamında sorumluluk ise, yargıcın verdiği kararlar dolayısıyla zarara uğrayan kişilerin maddi veya manevi tazminat davası açabilmeleri anlamına gelir³⁷. Son olarak disiplin sorumluluğu, yargıçların özellikle meslek içi disiplin kurallarına aykırı davranışları durumunda karşılaşılabilecek yaptırımları anlatır.

Yargıçların kişisel hukuki sorumlulukları düzenlenirken dikkat edilmesi gereken en önemli konu, bu sorumluluk mekanizmalarının yargıçları keyfi bir biçimde cezalandırılmasana hizmet eden bas-kı araçlarına dönüşmesinin engellenmesidir.

Hukuki sorumluluk mekanizmalarının özellikle yürütme organına geniş yetkiler tanıyacak biçimde tasarlanması yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesini zedeler.

I) Doğal Yargıç İlkesi ve Yargının Bağımsızlığı

Doğal yargıç ilkesi, adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından birisidir. Bu ilke gereği, herkes yasayla önceden kurulmuş bir mahkemede yargılanma hakkına sahiptir. Buna göre, belli

37 Hâkimler, yargılama faaliyetleri sırasında, yargılama faaliyeti ile ilgili fiilleri ile taraflara zarar verilerse; zarar gören, HMK m.46’da sınırlı sayı ilkesine tabi olarak sayılan sebeplerden birine veya birkaçına dayanarak, Devlete karşı haksız fiil temelli tazminat davası açabilir. Bu dava, ilgili hâkime zorunlu olarak ihbar edilir ve hâkim bu davaya fer’î müdahil olarak katılır. HMK m.46-m.49 hükümlerinde “hâkim” terimi geniş olarak tanımlandığı için, bütün ilk derece mahkemesi hâkimleri, Bölge İdare ve Bölge Adliye mahkemeleri hâkimleri, Yargıtay, Danıştay ve diğer Yüksek Mahkemeler hâkimleri de HMK m.46-m.49’da düzenlenen özel sorumluluk hukukuna tabidir. Ancak idari görev görmeleri sebebi ile savcılar ve adalet müfettişleri bu kapsamda değildir. HMK m.46’ya dayanarak açılacak olan tazminat davası için kanunda herhangi bir özel süre öngörülmemiştir. Hâkimlerin hukuki sorumluluğuna ilişkin tazminat davası özünde bir haksız fiil davası olduğu için burada yeni BK m.72’de düzenlenen iki yıllık zamanaşımı süresi, dava açma süresi olarak uygulanır. Davacı eğer davayı kazanırsa, Devlet davacının maddi manevi bütün zararlarını öder ve bir yıl içinde ilgili hâkime ödediği miktar için rücu eder. Davacı eğer davayı esastan kaybederse, disiplin para cezasına çarptırılır. Hâkim yargılama faaliyeti sırasında yargılama faaliyeti ile ilgili olmayan bir haksız fiil işlerse, zarar gören, genel hükümlere dayanarak hâkime genel mahkemelerde tazminat davası açabilir.

Bu bakımdan önemle ifade edilmelidir ki, HSK m.93/A hükmünün yürürlükten kaldırılması isabetli olmuştur. Yürürlükten kaldırılan HSK m.93/A hükmü, “Hâkim ve savcılarının bir soruşturma, kovuşturma veya davayla ilgili olarak yaptıkları işlem, yürüttükleri faaliyet veya verdikleri her türlü kararlar nedeniyle: b) Kişisel kusur, haksız fiil veya diğer sorumluluk sebeplerine dayanılarak da olsa hâkim veya savcı aleyhine tazminat davası açılmaz” ifadelerini içermekteydi.

Bu hüküm, adeta hâkimin davada mutlak olarak davalı şekilde yer almasını özel yasa ile engellediği ve “hâkime her ne sebeple olursa olsun devletten başka kimse dava açamaz” şekline dönüştürüldüğü için eleştirilmiş ve bu engellenmenin sadece görev sebebiyle ortaya çıkan davalardan dolayı olması gerektiği belirtilmiştir.

Bu eleştirileri nazara alan Kanun Koyucu, HSK m.93/A hükmünü yürürlükten kaldırmıştır; HSK m.93/A, 6 Mart 2014 tarihinden bu yana yürürlükte değildir. Bu hükmü ilga eden 6526 sayılı Kanun’un Komisyon Raporunda meseleye ilişkin olarak: “2802 sayılı yasanın 93/A maddesi, hâkim ve savcılarının keyfi ve hukuk kurallarına aykırı davranışlarının önüne geçmek amacıyla yeniden düzenlenmiş olup, bazı nedenlerin varlığı halinde hâkim ve savcılara karşı doğrudan tazminat davası açılması imkânı getirilmiştir” açıklamasına yer verilmiştir.

bir uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra, kişiye veya olaya özgü veya olağanüstü mahkemelerin kurulması bu ilkeye aykırıdır³⁸.

Doğal yargıç ilkesinin yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı açısından önemi, *Venedik Komisyonu, Yargıçların Bağımsızlığı Raporu*'nda (Sonuç 16) ifade edilmektedir:

"Yasayla önceden belirlenmiş yasal yargıç veya doğal yargıç ilkesinin bir ifadesi olarak, davaların her bir yargıca dağıtılması, önceden yasayla veya yasaya dayalı özel düzenlemelerle, örneğin mahkeme tüzükleriyle belirlenmiş nesnel ve şeffaf kriterlere dayanmalıdır. İstisnalar haklı bir gerekçeye dayanmalıdır".

Doğal yargıç ilkesine 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 37. maddesinde yer verilmiştir. Söz konusu maddeye göre: *"Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. / Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz".*

Bu bağlamda, haklı bir sebep olmadıkça, görülmekte olan bir davanın bir mahkemeden alınıp bir başka mahkemeye verilmesi veya bir davaya bakmakta olan yargıcın yerine bir başkasının görevlendirilmesi yargının bağımsızlığı ilkesini zedeleyecek uygulamalar olarak değerlendirilmeli ve hangi gerekçeye dayanırsa dayansın doğal yargıç ilkesi ihlâl edilmemelidir.

J) Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, uyuşmazlığın mahkeme önüne gelmeden ya da yargılama esnasında taraflar arasında çözülmesidir. Arabuluculuk, uzlaşma, tahkim ya da kamu denetçiliğinde olduğu gibi tavsiye niteliğinde çözüm sunan görünümleri mevcuttur. Hukukun farklı disiplinlerinde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin uygulanması, yargının iş yükünü ciddi oranda azaltacaktır.

Bu doğrultuda Yargı Reformu Stratejisi Çerçevesinde çeşitli çalışmalar yürütülmekte ise de, henüz istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Bu konuda 6325 sayılı *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu* 22.06.2013 tarihinde yürürlüğe girmiş; 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile tahkim konusunda çağrı yakalayan düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yasal düzenlemeler tek başına yeterli olmamaktadır. İstenilen amaca ulaşabilmek için alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri konusunda ihtisaslaşmayı sağlayacak *eğitimler* düzenlenmeli; kamuoyu arabuluculuk, tahkim ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri konusunda bilgilendirilmeli; arabuluculuk mekanizmasına başvuracak kimselere gerektiğinde adli yardım hizmeti sağlanmalı; alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri konusunda memnuniyet anketleri yapılmalı; belirli meblağı aşmayan uyuşmazlıklar hakkında zorunlu hakem heyeti uygulaması yaygınlaştırılmalıdır³⁹.

38 Bkz., International Principles on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors: 2004: 711

39 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 59-60 ve 64.

K) Adalete Erişim

Adalete erişim, kişilerin haklarını bilerek bu haklarına etkin şekilde erişebilmeleri imkânının Devlet kanalıyla sağlanmasıdır⁴⁰. Adalete etkin erişim sistemi, demokrasiye olan inancı artırır.

Yargılama sürelerindeki uzunluk, temel yargılama ilkesi olan usul ekonomisi ilkesine aykırılık yaratmaktadır. Bunun adalete teşkilatından ve hâkim-savcıların-avukatların niteliklerinden kaynaklanan pek çok sebebi bulunmaktadır. Usul ekonomisi ilkesi, yargılamanın makul giderle, makul süre içerisinde ve kalite standartlarına uygun, düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesini öngören haklar ve yükümlülükler manzumesidir⁴¹.

AIHS'nin 6'ncı maddesinde "Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir" ifadesine yer verilmeyle, usul ekonomisinin unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkı açıkça zikredilmiş olmaktadır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinin⁴² "**Etkili Hukuki Bir Yola Başvurma ve Adil Yargılanma Hakkı**" başlıklı 47'nci maddesinde ise, "*Birlik hukuku tarafından teminat altına alınmış olan hakları ve özgürlükleri ihlâl edilen herkes, bu maddede belirtilen şartlara uygun olarak bir mahkemede etkili bir hukuki yola başvurma hakkına sahiptir. Herkes, daha önceden yasa ile tesis edilmiş **bağımsız ve tarafsız bir mahkemede** makul bir süre içinde yapılacak adil ve kamuya açık bir duruşma yapılması hakkına sahiptir. Herkes, kendisine **bilgi verilmesi**, savunulması ve temsil edilmesi fırsatına sahip olmalıdır. Gerekli imkânlarla sahip olmayan herkese, bu yardımın adalete etkin bir şekilde ulaşılmasının sağlanması için gerekli olması koşulu ile hukuki yardım sağlanacaktır*" hükmüne yer verilmiştir.

Hükümde, hukuk tarafından teminat altına alınmış olan hak ve özgürlükleri ihlâl edilen herkesin, makul süre içerisinde adil yargılanma hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Yargılamada makul süre şartına riayet edilip edilmediği hususu, AIHM tarafından belirli kriterler dâhilinde belirlenmektedir. AIHM vermiş olduğu bir kararda bu kriterleri, "*davanın karmaşıklığı, başvuran ve ilgili yetkililerin davayı takibi ve ihtilafta başvuranın tehlikedeki çıkarı*" olarak belirtmiştir⁴³.

40 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, s. 91.

41 **Karslı**, Abdurrahim, Medeni Muhakeme Hukuku, B. 3, İstanbul 2012, s. 337; **Rüzgaresen**, Cumhuriyet, Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Ankara 2013, s. 45.

42 Bildirge metni için bkz., <http://avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/haklar-bildirgesi.html>, (Erişim Tarihi 24.01.2016).

43 Case of Frydlender v. France, no: 30979/96, ECHR, 27.06.2000. Karar metni için bkz., <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58762>, (Erişim Tarihi 24.01.2016). AIHM, ZimmermannandSteiner-Switzerland Davasında, "...davaların makul süre içerisinde görülmesi şartı, her davanın özel koşullarına göre değerlendirilmelidir. Mahkemenin göz önünde bulundurduğu konular arasında, davadaki olaylara veya hukuka ilişkin meselelerin karmaşıklığı, başvuru sahiplerinin ve yetkili mercilerin davranışları ve başvuru sahiplerinin açısından başvurunun konusunun taşıdığı önem vardır; ayrıca sadece Devletin neden olduğu gecikmeler, davanın makul bir süre içerisinde görülmesi şartına uyulmaması sonucunu doğurabilir" hükmüne varmakla, makul süre şartına uyulup uyulmadığını değerlendirirken hangi kriterleri dikkate aldığı ifade etmiş olmaktadır (Case of Zimmermannand Steiner v. Switzerland, no. 8737/79, ECHR, 13.07. 1983, karar metni için bkz., <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57609>, (Erişim Tarihi 24.01.2016).

Diğer yandan mahkemelerin iş yükünü azaltmak amacıyla öngörülen ve miktarı şu anki ekonomik yapıda hiç de az olmayan peşin avans ve temyiz harçları, vatandaşın hak arama özgürlüğüne ket vurmaktadır. Yargının bütün paydaşları (hâkim ve savcılar, avukatlar, kalem personeli, yargı STK'ları gibi) ile siyaset kurumunun birlikte ve etkin katılımları ile yapılacak planlar sayesinde tüm bu problemlerin çözümüne çalışılmalıdır.

Yargılamanın makul giderle yapılmasına ilişkin olarak AİHM'in verdiği bir karara konu olan olayda, Henryk Kreuz isimli şahıs araba yıkama işletmesi açmak için izin başvurusunda bulunmuş; ancak izin başvurusu sonucunun gecikmesi nedeniyle maddi zararın doğduğunu ve potansiyel müşteri kaybı yaşadığını iddia etmiştir. Olay Polonya mahkemesine taşınmış ve mahkeme, Polonya kanunlarına göre mahkemeye başvurunun harca tâbi olduğunu ve harç yatırılmaksızın yargılamaya devam edilemeyeceğine hükmetmiştir. Henryk Kreuz, işsiz olduğunu, tüm birikimini açmak istediği işletmeye yatırdığını ifade etmiş ve mahkemeden yaklaşık yıllık gelirine denk düşen yargılama harcını ödemekten muaf tutulması talebinde bulunmuştur. Polonya mahkemesi, harçtan muaf tutulma talebini reddetmiş ve dava AİHM'nin önüne gelmiştir. Kreuz, kendisinin yüksek yargı harcı nedeniyle mahkemeye başvurma hakkından vazgeçmeye zorlandığını ve bu suretle mahkemeye erişim hakkının engellendiğini ifade etmiştir. AİHM verdiği kararda⁴⁴, mahkeme harçlarının mahkemeye erişim hakkını engellemeyecek boyutta olması gerektiğini; aynı zamanda yargı harç ve giderlerinin yargıyı gereksiz yere meşgul etmeye engel olacak makul seviyede tutulması gerektiğini; mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediğini tespitite, başvuranın ödeme gücünün ve yargılamanın hangi safhada olduğunun önem taşıdığını; başvuranın ekonomik durumunun, işi fiilen icra ettiği dönemdeki farazi kazancına göre değil, mevcut kazancına göre belirlenmesi gerektiğini; mahkemelerin yargılama harç ve giderleri ile hak arama hürriyeti arasında bir denge kurulması gerektiğini; Polonya mahkemesinin hak arama hürriyetini engelleyecek nitelikteki yargılama harcını talep etmesinin AİHS'nin 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasını ihlâl ettiğini ifade etmiştir.

L) Adli Yardım (himaye) Sigortası hayata geçirilmelidir

Hem Hem vatandaşın adalete erişim gücünü teminat altına alacak ve hem de avukatları bin türlü ücret, tahsilât ve vergilendirme sorunundan kurtaracak olan bu sigorta mutlaka uygulamaya konulmalıdır. Yeni HMK ile getirilen peşin avans uygulaması çoğunlukla asgari ücretle çalışan vatandaşın hak arama özgürlüğünü ciddi biçimde kısıtlamıştır. Yargılama giderleri ülkemizde fiilen avukat tarafından karşılanmakta ve ancak dava sonunda geri alınabilmektedir. Toplu ve miktarı itibarı ile yüksek davalarda yargılama giderlerin çok az sayıda avukat veya hukuk büroları üstlenebilmektedir. Bu durum, mesleğe yeni başlayan ve ekonomik bakımdan çok güçlü olmayan avukatlara karşı haksız rekabete ve dolayısı ile mağduriyete neden olmaktadır.

Böyle bir sigorta uygulaması, avukatlar bakımından hak edilen, gerçek ücretin sorunsuz tahsiline imkân vereceği gibi, vatandaşlarımızı da CMK ve Adli Müzahereteye mahkûm olmaktan kurtaracak,; tanıdığı, bildiği bir avukat tarafından kaliteli ve kâmil temsil imkanına kavuştur-

⁴⁴ Case of Kreuz v. Poland, no: 28249/95, ECHR, 19.06.2001. Karar metni için bkz., <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59519>, (Erişim Tarihi 24.01.2016).

lacaktır. Himaye sigortasının yaygınlaşmasına paralel olarak kamunun Adli Müzaheret ve CMK yükü de azalacaktır (2012 itibarı ile 212,4 milyon, not: 2013 itibarı ile 254,2 TL). Ayrıca kayıt dışılığın önlenmesi, avukatlık ücret ve yargılama giderlerinin teminat altına alınması, avukatlık faaliyetinin denetimi, sigorta sektör ve bilincinin geliştirilmesi, vs gibi pek çok olumlu katkıyı da beraberinde getirecektir.

M) Yargısal Uygulamalardan Kaynaklanan İnsan Hakları İhlalleri

Yargısal uygulamalardan kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla kurumsal ve yasal değişikliklere gidilmiş; ancak mevcut durumda insan hakları ihlalleri sayısı azaltılamamıştır. Bunda hâkim ve savcılarının mesleğe kabul yöntemleri ile meslek içi eğitimlerinin önemli bir etkisi olduğunu düşünmekte; yapılması gerekenler yelpazesi oldukça geniş olmakla birlikte birkaçına değinmekte fayda görmekteyiz.

Bunlar; insan hakları ihlalleri için tazminat arama imkânlarının güçlendirilmesi, kanun uygulayıcılarının ve memurların insan hakları konusunda eğitilmesi; AİHM kararlarında ihlâl yol açan sebeplerin tespiti ve ortadan kaldırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapılması; AİHM kararlarına kolayca ulaşılabilmesi konusunda internet siteleri oluşturulması; yargının tarafsızlığının ve bağımsızlığının sağlanması; ihlâllerden sorumlu olan yetkililerin yargı önüne çıkarılması; kamuoyunun bilgilенmesinde önemli rol üstlenen basının özgürlüğünün sağlanmasıdır.

N) Ceza İnfaz Sistemleri

Türkiye’de modern infaz sisteminin yasal çerçevesi oluşturulmuş; ancak insan hakları ihlalleri süregelmektedir. Bunu önlemek amacıyla ceza infaz kurumlarının şartları iyileştirilmeli; eğitimli, denetime açık ve insan haklarına saygılı infaz personeli temin edilmeli; ceza infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülerin sağlık koşulları iyileştirilmeli; ceza infaz kurumlarında meslek ve sanat öğrenme imkânları sağlanarak cezanın rehabilite yönüne ağırlık verilmeli; ceza infaz kurumlarında gerekli güvenlik önlemleri sağlanmalı; ceza infaz kurumlarındaki çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı konumdaki kişilere özel tedbirler öngörölmeli; denetimli serbestlik sistemi geliştirilmesi; ceza infaz kurumlarında yaşam standartların yükseltilmesi gereklidir.

E K :
Bazı Avrupa Ülkelerinde ile
ABD ve Türkiye'de
Hukuk Eğitimi

EK: BAZI AVRUPA ÜLKELERİNDE İLE ABD VE TÜRKİYE'DE HUKUK EĞİTİMİ

1) Fransa'da Hukuk Eğitimi

Fransa'da hukuk eğitimi, diğer Kıta Avrupa'sı ülkelerinde olduğu gibi, devlet tarafından düzenlenen üniversite öğrenimi ile verilmektedir. Almanya'da "Abitur"a denk gelen "baccalaurelat" sınavını geçen herkes, bir Fransız hukuk fakültesine kayıt olabilir. En azından temel eğitim için herhangi bir sınırlandırma yoktur. Fransa'da hukuk eğitimi üç basamaktan (*cycles*) oluşmaktadır. Her basamağın atlanması, bir mesleğe geçiş olanağı sağlamaktadır.

Eğitimin *iki yıl süren* ilk basamağında (*premier cycle*), öncelikle hukukî, ancak aynı zamanda politik ve ekonomik temel bilgiler de verilmektedir. Bu eğitimin sonunda yapılan sınavda başarılı olan öğrencilere, DEUG *mention droit* (*diplôme d'études universitaires générales*) adı verilen bir diploma verilir. Bu diplomanın alınmasını sağlayan sınavlar; ilk yıl, öğrencilerin üçte ikisini öğrenimden ayrılmaya zorlayacak ölçüde zor yapılır.

DEUG, başlangıçta her ne kadar üniversite bitirme sınavı olarak düşünülürse de, mezunların çalışabilecekleri alanların sayısının yetersiz olması, bu sınavları bir ara sınavı, diplomayı da hukuk öğreniminin ikinci basamağına geçme konusunda bir koşul haline getirmiştir.

Yine iki yıl devam eden *asil eğitim* (*second cycle*) süresince, hukuk öğrencilerine *uzmanlık eğitimi* verilir ve bunun sonucunda öğrenciler *maîtrise en droit* elde ederler. *Maîtrise*, öğrenime başlayan öğrencilerin, aşağı yukarı yüzde onbeşi tarafından elde edilir.

Hukukçu olarak görev yapabilmek için bu dört yıllık eğitim yeterli olmakla birlikte, *maîtrise* sadece, klâsik ve çok arzulanan hukuk mesleklerini yapmaya yeterli olmadığı için, mezunların çoğu, üçüncü bir öğrenim basamağına (*troisieme cycle*) geçmeye çaba gösterirler.

Hukuk eğitiminde sınavlar, bu üç basamağına uygun bir biçimde düzenlenir. Her öğrenim yılının sonunda, dersi veren öğretim üyeleri tarafından sınavlar yapılır.

Fransa'da, 1997/98 kış döneminde bir reform yapılarak, temel üniversite eğitiminin, pratikte olmasa bile, teoride yıllık değil, yarıyıllık dönemlere ayrılması öngörülmüştür. Akademik kış dönemi Ekim ayından Ocak ayına kadar ondört hafta devam eder ve beş haftalık bir ara tatili verilir. Ara sınavlarının da yapıldığı ara tatilinden sonra, Mayıs ayında sona eren yaz dönemi başlar. Bu reform, öğrencilerin sadece kış döneminde öğrenime başlayabilmelerini öngörmüştür.

A) Ders Konuları ve Biçimi

Hukuk bilgisi öğrencilere iki yoldan aktarılmaktadır: Öğrenciler önemli alanlarda, hem *konferans* şeklinde düzenlenen dersleri dinlemek, hem de “çalışma grupları (travauxdirigés[TD])”na katılmak zorundadırlar.

Konferans Şeklinde Düzenlenen Dersler

Her üniversitede, zorunlu ve seçmeli dersler belirlenmiştir. Asıl öğrenimin son yılına kadar öğrencilerin çok geniş bir seçim şansları yoktur. Her dönem, iki seçmeli ders alabilirler, bunun dışında zorunlu dersleri izlerler.

Fransa’da üniversitelerin özerklikleri vardır. Böylece üniversiteler, zorunlu ve seçmeli derslerin öğrenimdeki akışını ve sınav biçimini serbestçe belirleyebilirler. Buna uygun olarak özellikle ikinci aşamada öğrenim planı, üniversiteden üniversiteye değişiklik gösterir. Ancak genel olarak, zorunlu derslerle hukuk bilgisinin derinleştirildiğini, seçmeli derslerle de uzmanlaşmanın sağlandığını söylemek mümkündür.

Sınavlara gelince, *yazılı ve sözlü sınavların yanı sıra*, hem yazılı hem sözlü sınavlara (*oralexécrits*) yer verilmektedir. Kural olarak üç saat süren yazılı sınavlarda öğrenciler, bir *mahkeme kararı analiz etmek ve tartışmak* durumundadırlar. Buna karşın hem yazılı hem sözlü sınavlar bir saat sürer. Sınava giren öğrenciler, bu bir saatlik süre içerisinde, izledikleri derslerde anlatılan konulara ilişkin sorulara cevap verirler. Sözlü sınavlarda öğrencilerden, onbeş-yirmi dakika içerisinde, *kanun metni olmaksızın* hazırladıkları herhangi bir konuda görüş sahibi olmaları ve bunu ifade etmeleri beklenir.

Öğrenim aşamalarına göre sınav teknikleri de değişiklik gösterir. Özellikle ilk aşamada sadece bilgi aktarımı söz konusu olduğu için, sınavda da öğrenilen bilgilerin tekrar aktarımı beklenir. Buna karşın ikinci aşamada ise, bilgi aktarımından çok, metodik yetenekler kazandırılması söz konusudur. Bu aşamanın sonunda yapılan sınavda da, bu yeteneğin kullanılması beklenmektedir.

Öğrenim programlarının her üniversitede az çok farklı olmasından dolayı, burada sadece Paris I *Pantheon-Sorbonne*’da yer alan öğrenim programından söz edilecektir.

İlk yıl hukuk tarihi, hukuk sosyolojisi, devlet örgütü, uluslararası ilişkiler, ekonomi bilimi, yeni teknolojiler, medenî hukuk (Fransız hukukuna giriş, ispat hukuku, şahsın hukuku, aile hukuku ve evlilik mal rejimi), devlet hukuku ve yabancı bir hukuk düzenine ve bu hukuk düzeninin diline giriş, dersleri verilmektedir.

İkinci yıl, ceza hukuku I, borçlar hukuku ve haksız fiil hukuku, idare hukuku, ticaret ve şirketler hukuku, Avrupa hukuku ve vergi hukuku dersleri ana dersler olarak verilmektedir. Bunlara ek olarak, anayasal tarih, politik sistemlerin karşılaştırılması ve finans dersleri yer alabilmektedir. Temel eğitimde ağırlığın, daima medenî hukuk ve kamu hukukunda olduğu görülmektedir.

Üçüncü yıl diğer derslerin yanı sıra eşya hukuku, iflâs ve kıymetli evrak hukuku, milletlerarası özel hukuk, devletler hukuku, iş hukuku ve ceza hukuku II derslerinin yanı sıra bazı seçmeli derslere yer verilmektedir.

Dördüncü yıl öğrenciler, belirli bir diploma almak için çaba harcarlar. Bu diplomalar üç türdür: *Maîtrise en droit privé* (özel hukuk), *Maîtrise en droit public* (kamu hukuku) veya ***Maîtrise en droit international*** (uluslararası hukuk).

Maîtrise en droit privé (özel hukuk) diploması almak için başka alanlarda uzmanlaşmak da gereklidir. Örneğin, *Maîtrise en droit privé mentionnedes affaires* (işletme hukuku uzmanlığı), *Maîtrise en droit privé mention droit notarial* (noterlik hukuku uzmanlığı). Her aşamada belli sayıda zorunlu ve seçmeli dersler vardır.

Alınacak diplomanın seçimi daha sonra uygulanacak meslek açısından son derece önemlidir: Noter okulları gibi, uzmanlık kazandıran okullar, sadece belli bir not ortalamasına ulaşan öğrencilere açıktır.

Çalışma Grupları

Gerek medenî hukuk ve kamu hukuku gibi ana dallarda, gerek seçilmesi gereken uzmanlık alanlarında, öğrenciler çalışma gruplarına (*travaux dirigés*) katılmak zorundadırlar. Öğrenciler, oluşturulan 20 ilâ 40 kişilik gruplar halinde, önemli ders konularında derinlemesine araştırmalar yaparlar, tipik hukuk mesleklerine ilişkin uygulama yaparlar, kompozisyon yazarlar, olay çözerler, karar analiz ederler ve tartışırlar. Bu çalışmalarda öğrenciler, hukukî düşünce ve çalışma yöntemini öğrenirler. Bu amaçla öğrencilerin *her hafta*, yazılı "*ev ödevleri*" hazırlamaları gerekmektedir.

Bu çalışma grupları içinde öğrenciler sözlü ve yazılı sınavlara tâbi tutulurlar; bu sınavlar sonucunda elde ettikleri notlar, aynı dersten yılsonu sınavında aldıkları not kadar önemlidir. Öğrenciler kural olarak haftada üç ya da dört çalışma grubuna katılırlar.

B) Ders Yarı Yılı ve Diploma

Diploma Koşulları

Öğrenciler her yarıyıl sonunda, o yarıyıldaki devam ettikleri her bir dersten sınava girerler. En son yapılan öğrenim reformuna göre, yarıyıl sınavlarının kapsamı farklıdır. Kış döneminin sonunda yapılan sınav sonuçları, öğrencinin bir sonraki yarıyıla devam edip etmeyeceğini belirlemez. Bu durum özellikle sınavın geçilememesi durumunda önem taşır. Zira yaz dönemi sonunda yapılan sınavlardan sonra, kış dönemi sonunda elde edilen notlar, toplam notun belirlenmesinde dikkate alınır ve bu toplam notun belirlenmesinden sonra, öğrencinin öğrenime devam edip etmemesi gerektiğine karar verilir. Bu sistemde, öğrencinin not ortalaması çıkarılır. Bu not ortalamasının hesaplanmasında, asıl derslerden alınan notların oranı, seçmeli derslerden daha fazladır. Notlar on üzerinden hesaplanmaktadır.

Bu sınavların başarılmasından sonra öğrenci, *DEUG mention droit*, *Licence en droit*, *Maîtrise en droit* diplomalarından birini elde eder. Eğer bir öğrenci, bir ya da daha fazla sınavı başaramazsa, bir sonraki dönemin başlamasından kısa bir süre önce, başarılı olamadığı alanlarda yeniden sınavı girme hakkına sahiptir⁴⁵.

45 Burada üç durum ortaya çıkabilir: Öğrenciler ya toplam on puan alır ve böylece sınavı başarırlar ve bunun sonucunda elde edilmesi gereken diplomayı alırlar ya da sınavı başaramazlar. Öğrencilerin sınavı Haziran ya da Eylülde başarmış olup olmamaları, onların, ana eğitimin sona ermesinden sonra eğitime devam edip etmemelerinde önemli bir rol oynar.

Ana eğitimden sonra elde edilen *Maîtrise en droit* için, dördüncü yılın sonundaki bitirme sınavlarının başarılı olması gerekmektedir. *Maîtrise en droit* alan kişi "hukukçu" olmaktadır. Bu diplomanın alınması, öğrenimin tümüyle tamamlandığı anlamına gelmez. Öğrenimin bir *Maîtrise* ile sona ermesi mümkündür; ancak, şart değildir. Kendi ülkesinde hukuk ana eğitimini bitiren ve denk bir diploma sahibi olan her yabancı hukukçu, bir komisyon tarafından mülakata tâbi tutulduktan sonra, *Maîtrise en droit* eğitimi için kayıt yaptırabilir. Bu hukukçu, dördüncü yılın eğitimini gördükten sonra iki dönem içinde *Maîtrise en droit* elde edebilir.

Maîtrise'den Sonraki Eğitim

Maîtrise'den sonra öğrencinin, daha derinlemesine bir üniversite eğitimi alması veya meslekî uzmanlık sağlayan bir eğitim kurumuna devam etmesi mümkündür.

Meslek Eğitimi Veren Kurumlar

Fransa'da meslekî eğitim sağlayan pek çok eğitim kurumu vardır: Avukatlık okulları (*Ecole de formation du Barreau*, EFB), Noter okulları⁴⁶ ve hâkim ya da savcı okulu (*Ecole nationale de la Magistrature*, ENM). Bu eğitim kurumlarına alınmak için adayların, geniş kapsamlı bir giriş sınavından geçmeleri gerekmektedir; çünkü her yıl öğrencilerin sadece belli bir kısmı bu okullara alınmaktadır. Hâkim olmak için her yıl aşağı yukarı 4000 öğrenci başvurmaktadır. Bu öğrencilerden en iyi 100'ü hâkim okuluna alınmaktadır. Hâkim okulundaki eğitim, üç yıl sürmektedir ve hem teorik, hem uygulamaya yönelik dersler içermektedir. Bu eğitimin sonunda, hem öğrencilerin performansları, hem de açıkta bulunan kadroların durumu gözetilerek, hangi adayın nerede görev yapacağı belirlenmektedir.

Avukatlık okuluna alınmak için yapılan sınav çok daha basittir ve öğrenim daha kısa sürmektedir. Bu eğitimde bir yıl sonra bir belge elde edilebilmektedir (*CAPA – certificat d'aptitude à la profession d'avocat*). Aday bu belge ile baroda kayıt olma ve *Avocat-stagiaire* (Stajyer Avukat) olarak çalışma konusunda bir talep hakkına sahip olur. Adayın serbest avukat olarak çalışabilmesi ise, iki yıl staj yaptıktan sonra mümkün hale gelir.

Yabancı bir avukat, belirli bir denklik sınavını geçerse, Fransız mahkemelerinde avukat olarak çalışma hakkını elde eder. Fransa'da okumuş olan bir yabancı ise, bu denklik sınavının bazı bölümlerinden istisna tutulabilir.

Üniversite'de Meslekî Eğitim

Fransa'da öğrencilerin çoğunluğu, meslekî eğitimlerini üniversite eğitimine devam ederek (*troisième cycle*) gerçekleştirmeyi tercih ederler.

Öğrenciler, sınavı başarmak için aranan toplam notu elde edememiş olmalarına rağmen, toplam notun yüzde seksenini elde etmişlerse, bir sonraki yarıyılıda öğrenimlerine devam edebilirler, ancak, diploma alamazlar. Öğrenciler, akademik dereceyi sadece, bir önceki öğretim yılında kaldıkları bütün sınavlardan tekrar sınava girer ve bunları başarırlarsa elde edebilirler.

Öğrencilerin yüzde seksen not oranına ulaşamamaları, sınıfta kalmalarına yol açar. Ancak reformdan sonra öğrencilerin sınıfta kalmaları, eskiden olduğu gibi, aynı sınavlara tekrar girebilmeleri anlamına gelmez. Bu öğrenciler bir belge alırlar. Bu belge, kaldıkları derslere yeniden devam edebilme hakkı verir.

46 Noterlik eğitimi için iki olanak vardır: Bunlardan biri, noter okullarından birinde seminerlerle birlikte üç yıl staj yapmak, diğeri de, bir yıllık özel bir üniversite eğitimi (*DESS DroitNotarial*) aldıktan sonra, iki yıl staj yapmaktır.

Belirli bir alanda uzmanlaşmak isteyen öğrenciler, *troisième cycle*'a başkanlık eden bir profesöre başvururlar. Bu profesör, hangi koşullara göreve ne kadar öğrenci alacağına kendisi karar verir. Bu seçimde öğrencilerin ilgisi ve başarısı büyük ölçüde dikkate alınır.

Troisième cycle'ın aralarında seçim yapılmasını gerektiren iki yönü vardır: Aday, ya hukukî meslekî bir uzmanlık sağlayan, uygulamaya yönelik bir diploma (DESS [*diplôme d'études supérieures spécialisées*]) elde etmek için, ya da hukukî-bilimsel bir uzmanlık sağlayan DEA (*Diplômes d'études approfondies*) elde etmek için çaba harcar. DESS ile hukukçu, belirli bir alanda uzmanlık ve teknik bilgiye sahip olur ve mesleğini bu alanda yürütür, örneğin, ekonomi hukuku alanında. *Troisième cycle*'ın bu anlamda, meslekî uzmanlık eğitimi veren bir dal olduğunu belirtmek gerekir.

Buna karşın DEA, bilimsel bazda yapılan bir eğitimin sonucudur. Bu eğitim, meslek kazandırmaya yönelik alanlardan çok, medenî hukuk, ceza hukuku veya kamu hukuku gibi alanlardan oluşmaktadır. Bu eğitimin sonunda diploma alabilmek için yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı olmanın yanı sıra, bir diploma tezi ve belirli bir araştırma grubu içerisinde yapılan bilimsel konferans faaliyetlerinin olması gerekmektedir. Üniversite'de kariyer yapmak isteyen bir kimse, DEA elde etmelidir.

2) Almanya'da Hukuk Eğitimi ve Hukuk Eğitiminde Yapılan Reform

A) Genel Olarak

Almanya'da hukuk eğitimi eyaletlere ve fakültelere göre az çok değişiklik göstermektedir. Ancak Almanya'da son derece kendine özgü bir kurum olan ve eğitimin sonunda yapılan **devlet sınavları** (*Staatsexamen*) bu eğitimin en karakteristik özelliğidir.

Birinci devlet sınavının konusu, hukuk fakültelerinin konu edindiği hukuk materyalidir. Bu materyal içerisinde başlıca konular, medenî hukuk, medenî usul hukukunun ana hatları, ceza hukuku, ceza usul hukukunun ana hatları, anayasa ve idare hukuku, idarî yargılama hukukudur. Yine eyaletten eyalete farklılık gösteren seçmeli dersler zorunlu dersleri tamamlamaktadır. Bunlar aile hukuku, inşaat hukuku, su hukuku, karşılaştırmalı hukuk, yabancı hukuk düzenleri gibi derslerdir.

Devlet sınavı öncesinde üniversiteler de sınav yapar. Ancak bu sınavlardaki beklentiler, devlet sınavında olduğu gibi yüksek değildir. Bu sınavlar, genellikle medenî hukuk, kamu hukuku, ceza hukuku alanlarında biri temel ikincisi ileri düzeyde olmak üzere iki sınavın başarılı olması gerekir. Her iki sınavda da **Klausur** adı verilen yazılı bir sınav yapılır ve ev ödevi hazırlanır. Ev ödevlerinin bilimsel nitelik taşıması gerekmektedir. Öğrenci belirli bir hukukî problem üzerinde, hukukî literatürü ve içtihatları kullanmak suretiyle derinlemesine araştırma yapar. Temel alanların yanında öğrencinin, hukuk tarihi, hukuk felsefesi gibi temel hukuk bilimlerinden birinde ya bir seminare katılıp, seminer çalışması yapması ya da sınava girmesi beklenmektedir. Devlet sınavı, ya sadece yazılı sınavdan (*Klausur*) – ki bu da eyaletten eyalete değişir, örneğin Bavyera'da sekiz, Baden-Württemberg'de yedi – ya da yazılı sınav ile ev ödevlerinden oluşur.

Birinci devlet sınavından sonra onbeş aylık bir staj dönemi (*Referendariat*) başlamaktadır. Stajyerler, staj süresi içerisinde özellikle medenî yargılama hukuku alanında teorik dersler görürler; ya bir hâkim, ya idarî bir organ ya da bir avukatın yanında pratik ağırlıklı bir eğitim alırlar. Staj döneminde stajyerlere, özellikle uygulamaya ve yargılama hukukuna ilişkin bilgi ve yetenekler kazandırılması amaçlanmaktadır. Staj sonunda *ikinci devlet sınavı* vardır. Bu devlet sınavı da her eyalette farklı yapılır. Örneğin Bavyera bölgesinde en az on yazılı sınavdan oluşmaktadır. İkinci devlet sınavındaki başarı notu genellikle hâkim ya da avukat olmak isteyenler arasındaki tercihi belirlemektedir. Adalet Bakanlığı, ikinci devlet sınavında adaylardan ondört üzerinden en az dokuz alanları tercih etmektedir. Kalanlar, avukatlık gibi serbest meslekleri seçmektedir.

Birinci devlet sınavında başarısızlık oranı çok yüksektir. Adayların aşağı yukarı % 30'u başarısız olmaktadır. İkinci devlet sınavında bu oran %10 civarındadır. Birinci devlet sınavında adayların % 30'u "geçer" not alırken, % 30'u "iyi" alabilmektedir. "Pekiyi" alanlar istisna oluşturmaktadır. Devlet sınavlarındaki not ortalaması, Almanya'nın güneyindeki eyaletlerde daha düşükken, Almanya'nın kuzeyindeki eyaletlerde daha yüksektir. Bunun nedeni, güney eyaletlerde sınavın daha zor yapılmasıdır.

Staj döneminde "Assessor" sıfatını alan öğrenci, ikinci devlet sınavını da kazanırsa "Volljurist" unvanı ile hukukçu olmaktadır. Ancak özellikle son yıllarda Avrupa hukukundaki gelişmeler sonucunda bu sistem çok yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin yaptığı geniş yankılar üzerine 1.7.2003 tarihinde yürürlüğe girmek üzere yeni "Alman Hâkimler Kanunu [*Das Deutsche Richtergesetz(DRiG)*]" kabul edilmiştir. Bu Kanun ile öngörülen yeniliklere kısaca değinmekte yarar vardır.

B) Hukuk Eğitiminde Reform

Almanya'da hukukçular için öngörülen devlet sınavları, Prusya Devleti döneminden beri uygulanmış olan sınavlardır. Bu sınavlar, zaman zaman hukukçuların aşması gereken önemli bir engel olarak görülmüştür. Zaman içerisinde bu sınav, teori ile sınav kavramlarının birbirinden ayrılmasına neden olmuş, öğrenciler sadece bu sınava yönelik çalışır hale gelmişler ve fakülte'deki derslere giderek daha az devam etmeye başlamışlardır. Ayrıca bu sınav ve öğrenimin süresinin uzunluğu Alman hukukçusunun diğer Avrupa ülkelerindeki hukukçularla rekabet etmesini güçleştirmiştir. Bunun üzerine yapılan reformda şu ana değişiklikler göze çarpmaktadır:

Ağırlıklı Alan

Reform ile üniversitelerin devlet sınavlarındaki toplam not içerisindeki payının % 30 olması öngörülmektedir. Öğrenciler öğrenimlerinin ikinci yarısında "ağırlıklı alan" seçimi yapacaklar, sınavda da seçtikleri bu alandan sorumlu tutulacaklardır. *Ağırlıklı alan, seçmeli derslerin yerini almıştır.* Kanun koyucunun bu terimi bilinçli olarak seçtiğini ve seçmeli ders terimi yerine geçirdiğini belirtmek gerekir. Seçmeli dersler, zorunlu derslerden oluşan eğitim programında tamamlayıcı rol oynamaktaydı. Oysa *ağırlıklı alan kavramı*, zorunlu derslerle bağlantılı olarak derinlemesine bilgi edinme ve disiplinler arası ve uluslararası ilişkilerin daha iyi kavranması amaçlarına hizmet etme düşüncesini daha iyi ifade etmektedir.

Bu reform ile hukuk eğitiminin yüzeysel değil, daha derin olmasına önem verilmiştir. Ağırlıklı dersler kavramı ile öğrencinin, özellikle öğreniminin ikinci yarısında bilimsel sorunlar hakkında fikir edinmeye başlaması öngörülmüş, temel hukuk bilimlerine de daha fazla yer verilmesi amaçlanmıştır.

Eğitimde Avukatlık Mesleğinin Baz Alınması

Daha önce de belirtildiği gibi *kıta Avrupa'sında hukuk eğitim programları hâkimlik mesleği baz alınarak düzenlenmektedir*. Oysa hukuk mezunlarının büyük çoğunluğu avukat olarak çalışma hayatına atılmaktadırlar. Bu durum son reform ile dikkate alınmış ve öğrencinin avukatlık mesleğine uyumu, staj dönemine ertelenmemeye çalışılmıştır. Öğrenim ile avukatlık mesleği arasındaki farkın, genç avukatlar ve bunlara başvuran hak arayan kişiler açısından sakınca yarattığı görülmüştür. Aslında Alman Hâkimler Kanunu'nda hukuk danışmanlığı yapan uygulayıcıların, öğrenimin içeriğini belirlemede söz sahibi olmaları öngörülmüştü (§ 5 a III DRiG a. F.). Ancak çoğu yerde, hukuk danışmanlarının maddi hukuk bilgisine gereksinimleri olduğuna inanıldığı için, Kanun'un bu hükmünün, sadece hâkim yetiştirmeye yönelik bir eğitim programı ile yerine getirildiğine inanılmaktaydı. Ancak bu artık yeterli görülmemektedir. Çünkü yeni Alman Hâkimler Kanunu'na göre, hukuk danışmanı uygulayıcılar da sınavlarda eşit derecede söz sahibi olacaklardır (§ 5 d I 1 DRiG n. F.). Bu daha doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir, çünkü öğrenciler hangi konulardan sınava tâbi tutulacaklarsa, o konuları öğrenmektedirler. Şimdi kanunda öngörülen bu hususun gerçek anlamda yaşama geçirilmesi beklenmektedir.

Anahtar Özellikler

Yeni Kanunun getirdiği önemli yeniliklerden biri de hukukçuya anahtar özellikler kazandırılmasıdır. Bu yenilik, hukukçunun uygulama hayatında, sadece hukukî bilgilerle yetinmemesi gerektiği düşüncesinden doğmuştur. Özellikle yeni hukukçu tipinin iletişimi güçlü olmalıdır. Bu yeteneğin kazandırılması için, taraflarla görüşmeler, güzel konuşma (retorik), davaların sulh yönüyle önlenmesi, *mediation* (uzlaştırma, arabuluculuk, ihtilâfların ortaya çıkmasını önleme yeteneğinin kazandırılması), ifade alma teorisi gibi dersler öngörülmüştür. Bu derslerin Kanun'da sayılması sınırlayıcı değil, örnek niteliğindedir (§ 5 a III 1 DRiG). Ne fakülteler bütün anahtar özellikleri ders olarak açmak, ne de öğrenci bunların hepsini almak zorundadır.

Yabancı dil bilgisi de geniş anlamda anahtar özellikler arasında düşünülebilir. Yabancı dil bilgisinin sınav kapsamına sokulması düşünülmemekle birlikte, öğrencinin sınava girebilmek için hukukçular için meslekî yabancı dil konulu derslere veya kurslara başarılı bir şekilde katıldığını ispat etmesi gerekmektedir (§ 5 a II 2 DRiG n. F.). Burada her eyalet kendi kurallarını koyacaktır. Ancak her halde beklenen öğrencinin yabancı bir ülkedeki hukuk fakültesinde geçirdiği dönemin ve yaptığı sınavların sayılmasıdır. Buna karşın yabancı bir ülkede büyümüş veya uzun zaman yaşamış bir kişinin sahip olduğu genel dil bilgisi yeterli olmamaktadır. Burada aranan gündelik dil değil, yabancı dilde hukukî terminolojiye hâkim olmaktır.

Danışmanlık Hizmetlerinin İyileştirilmesi – Kontenjanlarda Azaltma

Bu reform programında öngörülen hususların, yığın eğitimi şeklinde gerçekleştirilmesinin olanaksızlığı ortadadır. Bu nedenle eğitimin öğrencilerin olabildiğince küçük gruplara bölünerek yapılma-

sı öngörülmektedir. Özellikle anahtar özellikler, ikiyüz kişinin katıldığı derslerde verilemez. Ayrıca ağırlıklı alanlar, ancak öğretim üyelerinin yoğun danışmanlık yapması halinde gerçek anlamda öğretilir. Yeni Alman Hâkimler Kanunu ile öngörülen bütün bu değişikliklerin üniversitelere ve öğretim üyelerine yük getirdiği kuşkusuzdur. Bu reform nedeniyle üniversitelerdeki kadroların artırılması ya da öğrenci sayısının düşürülmesi gibi bazı politik sorunlarda ortaya çıkabilecektir. Ayrıca bazı hususların ayrıntılarının düzenlenmesi eyaletlere ve fakültelere bırakılmıştır. Bu düzenlemeler ve uygulamaların sonuçları merakla beklenmektedir.

C) Almanya'da İlk Özel Hukuk Fakültesi: BuceriusLaw School

Bu arada Almanya'daki yeni bir gelişmeden, 2000 yılında eğitime başlayan, Almanya'nın ilk özel hukuk fakültesinden, *Bucerius Law School*'dan söz edilmelidir. *Bucerius Law School*'ün amacı, Almanya'daki devlet üniversitelerindeki hukuk fakültelerindeki eğitime alternatif oluşturmaktır. Bu proje, ZEIT Vakfı (*ZEIT-Stiftung*) tarafından hayata geçirilmiş ve vakıf tarafından fakülteye, hukukçu, politikacı ve *Die Zeit* adlı haftalık gazetesinin yayıncısının adı olan *Gerd Bucerius* adı verilmiştir.

Fakültenin açıldığı yıl olan 2000 yılında, 15.000 DM.lık öğrenim ücretine rağmen, açılan 100 kişilik kontenjana 400 kişi başvurmuştur. Başvuran adaylar, yeteneği ölçen, zor bir test sınavından geçirilmekte ve adayların özellikle iyi İngilizce bilmeleri aranmaktadır.

Fakültenin hedefleri arasında, öğretimin uluslararası, uygulamaya yönelik ve verimli olması vardır. *Bucerius Law School*'da öğretim, üçbuçuk yılda tamamlanabilen onbir dönemden oluşmaktadır. Bir öğretim yılı içerisinde üç dönem (*Trimester*) vardır. Asıl amaç her yıl yüz öğrencinin sınava kadar hazırlanmasıdır. Fakülte, zorunlu derslerin yanı sıra, yabancı hukuk düzenlerini konu alan dersler de öngörmüştür; örneğin, İngilizce Amerikan hukuku, İspanyol ve Fransız hukuklarına giriş gibi. Bu şekilde başka derslerin konulması da ileriye yönelik plânlarda yer almaktadır.

Öğrencilerin altı dönem sonra (üçüncü yıl), bir *trimester*, yabancı bir ülkede işbirliği yapılan üniversitede öğrenim görmeleri öngörülmüştür. Öğretimin uygulamaya yönelik olması, hukuk uygulamasının çeşitli alanlarından kişilerin verdiği seçmeli derslerle sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ekonomi bilimi alanında bir ders zorunlu ders olarak verilmektedir.

Öğrenciler birinci devlet sınavının yanı sıra, *Bachelor of Law* (LL.B.) adı verilen bir yüksek öğrenim derecesi elde etmektedirler. *Bachelor of Law* derecesi, öğrencilerin aldıkları derslerden yapılan sınavlardan aldıkları notlara göre hesaplanmaktadır. Bu derece, öğrencinin öğrenim hayatı boyunca sergilediği performansı belgelemektedir. *Bucerius Law School*'ün öğrencilerinin, devlet üniversitelerindeki öğrencilere göre daha az boş zamanları vardır ve daha kısa sürede birinci devlet sınavına girebilmektedirler. Bunun nedeni, dönemler arasındaki tatil sürelerinin daha kısa olmasıdır. Bunun yanında öğrenciler, öğrenmenin ve denetimin sürekli olması ve dil öğrenme avantajlarına sahip olmaktadır.

Bucerius Law School'dan devlet üniversitelerine yatay geçiş mümkün değildir; çünkü öğrenciler çok katı bir seçim prosedürü ile seçilmektedirler ve bu öğrencilerden hukuk öğretiminde reform adına çok yüksek bir performans beklenmektedir.

Öğrenim ücretini ödeyemeyecek durumda olan öğrenciler için burs veya düşük faizli ödünç olanaklarının yanı sıra, öğrenim ücretinin belirli bir fondan ödenmesi olanağı vardır. Bu fondan öğrenim ücreti ödenen öğrenciler, mesleğe adım attıktan sonra, gelirleri oranında bu ücreti geri öderler.

Bucerius Law School'ın getirmek istediği yeniliklerden biri de kalabalık sınıflarda ders yapılması olgusunun yerleştirilmesidir. Küçük sınıflarda, kısa süreli dönemlerde ders yapılmasının hem öğrenciler, hem de öğrencilerle öğretim elemanları arasındaki ilişkiyi güçlendireceği düşünülmektedir. Öğretim elemanlarının genç olmasına da özellikle dikkat edilmektedir. *Bucerius Law School* her geçen yıl bu konularda kendisini yenilemekte ve geliştirmektedir.

3) İngiltere’de Hukuk Eğitimi

A) Genel Olarak

İngiliz hukuk eğitimi kıta Avrupa’sı hukuk eğitiminden oldukça farklıdır. Bu farklılığın kavranması yabancı hukukçular için çoğu kez güçtür.

Kıta Avrupa’sı ülkelerinde, hukuk eğitiminde genellikle hâkimlik mesleğinin baz alınmasına karşın, İngiltere’de avukatlık mesleğinin baz alındığı görülmektedir. Bunun nedeni, İngiltere’de hâkim olmak için özel bir mesleki eğitim olmamasıdır. Uzun yıllar avukat olarak çalışan hukukçular, başarılı olmaları durumunda hâkim olarak seçilirler. Ayrıca, iki ayrı hukukçu tipi olan *solicitor* ve *barrister*’lerin eğitimleri ve sınavları birbirinden farklıdır.

İngiltere’de eğitimin ve sınavların devlet ve üniversiteler tarafından değil, *Inns of Court*, *Law Society* gibi kuruluşlar tarafından üstlenilmesi de diğer bir farklılıktır. Gerçi hemen her üniversitede bir hukuk eğitimi bulunmaktadır; ancak bu eğitim üç yıl sürer ve “*Bachelor of law*” derecesi verir; sadece *Oxford* ve *Cambridge*’de “*Bachelor of Arts*” derecesi verilmektedir.

Bugün *solicitor* ya da *barrister* olan bütün hukukçular bir hukuk eğitimi yapmışlardır; ancak, bu zorunlu değildir. Herhangi bir hukuk eğitimi almadan da *solicitor* olunabilir. Ancak *Inns of Court*, *barrister*’ler için bir eğitim almış olma şartını koşmaktadır; ancak bu eğitimin hukuk olması şart değildir. Bugün tanınmış birçok İngiliz hâkiminin üniversitede hukuk eğitimi almadığı bilinmektedir. Bu hâkimler, kimya, matematik, klasik ortaçağ kültürleri vb. gibi dallarda eğitim görmüşlerdir. Tabii ki *Inns of Court* çerçevesinde bir hukuk eğitimi almışlardır.

Hukuk eğitimi İngiltere’de 19. yüzyıldan beri üniversitelerde yapılmaktadır. Bu ülkede hukuk eğitimi çok kesin bir biçimde birbirinden ayrılmış iki akademik basamaktan oluşmaktadır: *Undergraduate study* (lisans) ve *postgraduate study* (lisans sonrası). Aşağı yukarı üç yıl süren *undergraduate study* sonunda *Bachelor of Laws Degree* (LL.B.) derecesi elde edilmektedir. *Postgraduate study* (lisans sonrası) eğitiminde ise kural olarak, *Master of Laws* (LL.M.) veya Doktor (Ph.D.) dereceleri alınmaktadır.

İngiltere’de yüksek öğretim ücretli olup, *Erasmus* programı çerçevesinde yapılan değişim programlarında, diğer Avrupa ülkelerinden gelen öğrenciler bu ücretten muaf tutulmazlar.

B) Lisans (Undergraduate) Programı

İngiltere’de lisans programı her fakülte tarafından ayrıca yönetmelikle düzenlenmiştir; öğrenciye, önceden hazırlanmış bir ders programı verilmektedir. Özellikle birinci yıl öğrencinin çok az seçim şansı vardır. Ancak hemen her fakültede, eğer öğrenim yoğun değilse; yani, yan alanlarla kombine edilmiş bir eğitim söz konusu değil ise (*degree withsing leve degree with combinedhonours*) seçmeli dersler listesi (*lists of optionalcourses*) öğrenciye bazı derslere ağırlık verme olanağı sağlar.

Dersler konferans, seminer ve *tutorials* biçiminde verilmektedir. Bir ya da iki haftalık aralarla gerçekleştirilen *tutorials*’da öğrenciler 5-10 kişilik küçük gruplar halinde organize edilirler. Bu organizasyonlarda, küçük makaleler (*essays*) hazırlanır, tebliğler sunulur.

Sınavlar da her fakültenin yönetmeliğine göre farklı bir biçimde yapılmaktadır. Kural olarak *Bachelor’s Degree* için iki sınav vardır. Bunlardan biri, birinci yılın sonunda (*firstyea rsessional examinations*), ikincisi üçüncü yılın sonunda yapılır ve final sınavı (*final examinations*) adını alır. Final sınavı, sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Not yelpazesi, *firstclass* birinci sınıf), *uppersecondclass* (ikinci sınıf üstü), *lower secondclass* (ikinci sınıf altı), *thirdclass* (üçüncü sınıf), *pass* (geçer) ve *fail* (kalır) şeklindedir.

C) Lisans Sonrası (Graduate) Programı

Lisans sonrası programına kabul edilmek için *first* ya da *upper secondclass* notlarının elde edilmesi gerekmektedir. Yabancı öğrencilerin lisans sonrası programlarına kabul edilmeleri için geldikleri ülkede başarılı bir hukuk eğitimi yapmış olmaları yeterlidir. LL.M. yapmak isteyen öğrenci ya belirli dersleri almak (*taughtcourse*) ya da belirli bir konuda araştırma yapmak (*LL.M. byresearch*) durumundadır. Böyle bir çalışma daha sonra doktora için de bir hazırlık oluşturacağından tercih edilmektedir.

D) İngiltere’de Meslek Olarak Hukukçuluk: Barrister ve Solicitor

İngiltere’de tek bir hukukçu tipi öngörülmüş olmayıp, iki tip hukukçu vardır: *Solicitor* ve *Barrister* (İskoçya’da *advocate*). *Solicitor*, dâva açmak isteyen tarafın görüşme yaptığı kişidir, *barrister* ise, mahkeme önüne çıkar.

Hem *barrister* hem *solicitor* kural olarak LL.B. alabilecekleri bir İngiliz üniversitesinde hukuk eğitimi alırlar. *Solicitor* olmak isteyen kişiler *Law Society*’ye kayıt olarak, bir yıllık bir eğitim (*legal practicecourse*) alırlar ve bu eğitimin sonunda maddi hukuk konulu bir sınavdan geçerler. Daha sonra müstakbel *solicitor*, *trainee solicitor* olarak iki yıl daha pratik eğitim yapar. Bu stajdaki öğrenim sözleşmesi “*articies*”, stajyer “*articledclerk*” adını alır.

Bundan sonra, genç hukukçu, *solicitor* olarak çalışma izni elde eder. Ancak üç yıl bizzat aktif olarak, bir büroda avukat olarak çalıştıktan sonra, tek başına ya da bir ortak avukatlık bürosunda çalışabilir. Böylece halk, tecrübesiz hukukçulardan korunmak istenmiştir.

Buna karşın *barrister*’ler öğrenimlerini tamamladıktan sonra Londra’daki *Inns of Court’ d’ d Bar Final Examination* ile sona eren bir yıllık bir eğitim alırlar. Bu eğitim ve sınav avukat ve hâkimler tarafından düzenlenmektedir. Daha sonra deneyimli bir *barrister’in (pupillage)* yanında bir yıl süren staj dönemini tamamlamaları gerekir. Bütün bu faaliyetlerin sonunda kazanılan sınavdan sonra aday, eğitim gördüğü *Inn’in bencher’i* tarafından bir törenle *barrister* olarak çalışma hakkına sahip olur.

Barrister’ler ve *solicitor’lar* arasındaki farkın devam edip etmemesi konusu bugün çok tartışılmaktadır. Çünkü bu mesleğin bu şekilde ikiye ayrılması, duruşmaları oldukça uzatmakta, pahalı hale getirmektedir. Ancak diğer yandan da, *barrister*’lerin olaya uzaktan ve objektif bakabilmeleri ve müvekkillerin avukatlarla güvene dayalı bir ilişki çerçevesinde çalışabilmeleri, taraflar açısından yararlı görülmektedir. Bu sistemin bir olumlu yanı da hâkimlerin sadece belli bir çevreden, tecrübeli uzmanlarla ilişki halinde olmalarıdır.

4) ABD’de Hukuk Eğitimi

Amerika Birleşik Devletleri elli eyalet ve bir federal bölgeden (District of Colombia) oluşan federal anayasal bir cumhuriyettir. Her eyaletin kendine özgü hukuk sistemi mevcuttur. Fransız hukuk sistemini esas alan *Louisiana* eyaleti haricinde her eyalet *İngiliz hukuk sistemini* (anglo-sakson) esas almaktadır. Ayrıca Federal devletin yetki alanını düzenleyen yasalar ve bu yasaların uygulandığı federal mahkemeler bulunmaktadır.

Federal Mahkemelerin yargılama yetkisi, tarafları farklı eyaletlerin sakini olan ve meblağı belirli bir miktarı aşan davalar ile Federal yasalardan ve Birleşik Devletler tarafından yapılmış anlaşmalardan kaynaklanan davalar ile sınırlıdır. Diğer tüm davalar eyalet mahkemelerinde görülür. Amerikan mahkemelerinde taraflar iddialarını tarafsız bir jüri önünde savunurlar, çekişmeli (adversarial) bir yargılama yapılmaktadır. Gelenek Hukuku olarak da bilinen “Common Law” sisteminde geçmiş mahkeme kararları (precedent) çok önemlidir ve altı derece mahkemesi hâkimleri tarafından takip edilmelidir. Bu sistemde hâkimler mahkeme kararlarındaki yorumları ile adeta yasa yapmaktadırlar.

Amerika’da hukuk eğitimi almak için öncelikle herhangi bir alanda (felsefe, ekonomi, tarih, siyaset bilimi, sosyal bilimler gibi) lisans eğitimi (bachelor’s degree) almış olmak gerekmektedir. Yani ancak dört yıllık bir üniversite eğitimi almış öğrenciler hukuk okullarına başvurabilmektedir.

Hukuk okulunda (school of law ya da law school) normal eğitim süresi 3 yıldır (altı sömestr). Başka bir ifadeyle, hukuk okulundan mezun olmak için toplam yedi yıllık bir yüksek öğrenimden geçmek gerekmektedir.

Bu süre sonunda alınan unvan “Juris Doctor” (Doctor of Law) veya kısaltılmış şekliyle JD derecesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak hukuk fakültesi mezunu bir Türk öğrenci Juris Doctor diploması almak istediği takdirde, Türkiye’deki dört yıllık hukuk lisans diploması Amerikalı öğrencilerin aldığı dört yıllık herhangi bir lisans derecesine denk gelmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye’de lise mezunu olan bir öğrencinin Amerika’da doğrudan hukuk okuluna gitmesi mümkün değildir; Türkiye’deki hukuk fakültesinden mezun olan kişi; Juris Doctor unvanını kazanabilmek için, ABD’de üç yıl daha

hukuk eğitimi almak zorundadır. Hukuk okuluna JD öğrencisi olarak kabul edilmek için Law School Admission Test-LSAT (Hukuk Okulu Giriş Testi) sınavından yeterli seviyede bir puan almak ve yabancı öğrencilerin İngilizce dil yeterliliklerini ispat etmeleri gerekmektedir. Bunun için de TOEFL sınavından (Test of English as a Foreign Language) gerekli görülen puanı alınması gerekmektedir.

5) Türkiye’de Hukuk Eğitimi

A) Tanzimat Öncesi

Dinî hükümleri, şeriat ilimi bildirmekte; kimi zaman din ile şeriat aynı mânâda kullanılmaktadır. Bununla beraber din mefhumunun şeriata nispetle biraz daha geniş olduğu ifade edilmektedir. Şeriat, *Arapça*’da sözlük anlamıyla, insanı su kaynağına götüren yol, yani *yol gösterici* demektir. İstılâhî olarak, insanların inanması, yapması ve kaçınması gereken hususların tamamını ifade eder. Müslümanlığın mukaddes kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de bu kelime sık geçmekte ve bununla her milletin mensup olduğu Peygambere indirilen hususî hükümler kastedilmektedir. Nitekim meselâ Kur’an-ı Kerim’in bir âyetinde, “Allah, dinden hem Nuh’a tavsiye ettiğini, hem sana vahyettiğini, hem İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye ettiğini, dinî doğru tutup ayrılığa düşmeyeziniz diye sizin için şeriat yaptı” (Şûra:13) şeklinde geçmektedir. Şeriat için, ahkâm-ı İslâmiye (İslâmî hükümler) tabiri de kullanılır.

Şeriat, *iman*, *amel* ve *ahlâk* olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan *iman* (itikad) hükümlerini, yani inanılacak şeyleri bildiren ilme, akide veya kelâm ilmi ve bu ilimle uğraşan kimseye *mütekellim* denir. **Amel** kısmı ise, ferдин Allah ile olan münasebetlerini tanzim eden *ibâdetler* ile ferдин diğer insanlarla olan münasebetlerini tanzim eden *hukuku* ihtiva eder. Ahlâkî hükümleri bildiren ilme ise ilm-i ahlâk denir. Şeriatın amel denilen kısmını, yani insanların yapması gereken hususları bildiren ilim dalına **fıkıh ilmi** denir.

Fıkıh, lügatte bir şeyin özünü ve inceliklerini kavramak bilmek, anlamak; istılahta ise beden ile yerine getirilecek şer’î hükümleri bildiren ilim dalıdır. Fıkıh, şeriatın amel kısmının hem ferdî (ibadet), hem de sosyal (hukuk) unsuruyla alâkalı hükümlere şamildir. İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe, fıkıhı, “*kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir*”, şeklinde tarif etmektedir. Daha sonra gelen fakihler *fıkıh*, Osmanlı medenî kanunu **Mecelle**’nin ilk maddesinde de ifadesini bulduğu üzere, “*ilm-i fıkıh mesâil-i şer’iyye-yi ameliyyeyi* (şeriatın amele dair hükümlerini) *bilmektir*” şeklinde tarif etmişlerdir.

İslamiyet’in ilk yıllarında Hz. Muhammed devlet başkanı sıfatıyla yargılama yetkisini elinde bulundurmuştur. Ancak geçen zaman içerisinde İslam Devleti’nin toprakları genişlemiş ve Müslüman olan insan sayısı artmıştır. Dolayısıyla yargı yetkisinin tek bir kişi tarafından yerine getirilmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Belirtilen sorunu aşmak için yargı yetkisi ile donatılmış kişilerin bazı bölgelere hâkim unvanıyla atanması yoluna gidilmiştir. Hz. Muhammed kendisine yakın bölgelerde yargı yetkisini bizzat yerine getirirken uzak bölgelerde ise yargı yetkisi kendisinin görevlendirdiği memurlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Memurlar yargılama konusunda bağımsız olmakla birlikte Hz. Muhammed bu memurların kararlarını sadece temyiz adı altında incelemiştir. Böylece İslam Devleti’nde ilk *kadı* atamasının Hz. Muhammed tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Ancak Hz. Ömer döneminde kadılık bir meslek olarak kabul edilmiş ve tayinlerin belirli kurallara göre yapılması karara bağlanmıştır.

Tarihi kayıtlara göre Osmanlı Devleti'nde ilk kadının Osman Gazi tarafından tayin edildiği bilinmektedir⁴⁷. Kadılar ilk önce kazaskerlerin⁴⁸ merkezi otorite ile yazışmaları sonucu padişah tarafından tayin edilirken, II. Mehmed'in yönetimi devralmasıyla birlikte tayinlerde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre kadı olarak atanacak kişilerde kazaskerlerin teklifi önem kazanmış ve nihayetinde veziriazam tarafından değerlendirilerek kadı olarak atamaların yapılmasına başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde şehir ve kasabaların güvenlik, asayiş ve belediye hizmetlerinden sorumlu olan *kadı*, yargı ve yönetim bakımından belirli bir büyüklüğe sahip olan ve kaza adı verilen yerleşim birimlerinde görev yapmaktaydı. Kazalar, Osmanlı idari teşkilatında sancakların kendi içerisinde küçük birimler halinde ayrılmasıyla ortaya çıkan yerleşim yerleridir. Kaza bir yönetim birimi olarak adalet ve yönetim işleri dâhilinde kasabanın çevresinde yer alan nahiye ve köylerin merkezi konumundadır.

Kazanın yönetimini elinde bulunduran kadı, birçok görevi aynı anda yerine getirmekten sorumlu tutulmuştur. Kazalarda yargı organının başında olan kadı, kazanın güvenliğinden ve belediye türü hizmetlerin gerçekleştirilmesinden de sorumluydu. Bu açıdan değerlendirilecek olunursa görev yaptığı bölgede *hem emniyet müdürü hem de mülki idare amiri* konumundaydı.

47 **Dursun Fakih**, Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey'in divanında yer alan ve o devirde tefsir, hadis ve fıkıh gibi konularda ilim sahibi bir bilgin idi. *Fakih* adı fıkıh ilmiyle ilgilenenlere verilen addır. Bir gün, bir toplantıda Osman Bey'e Allah'ın kendisine Müslümanları bir araya toplayıp idare edecek basiret ve kudreti verdiğini söyleyerek adına hutbe okuma teklifi yapmış ve Karacaşehir'in fethinden sonra (Eskişehir'in 8 km güneybatısında bulunan **Karacaşehir** Osmanlı İmparatorluğunun başlangıcı olan Osmanlı Beyliği'nin ilk yerleşim yeridir. İlk Osmanlı gümüş sikkesi de burada basılmıştır. Osmanlı Beyliği burada Söğüt'e geçişle birlikte büyümeye başlamıştır) Cuma namazında Osman Bey adına ilk hutbeyi okumuş olduğu rivayet edilmektedir. Bu olay, Aşıkpaşaoğlu tarihinde şu şekilde yer almıştır: *Karacaşehir alınca, Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim dediler. Dursun Fakih derler bir aziz kişi vardı. O halka imamlık ederdi. Hallerini ona söylediler. O da gelip Osman Gazi'nin kayın atası Edebalı'ye söyledi. Daha söz bitmeden Osman Gazi geldi. Sorup isteklerini bildi. Size ne lâzımsa onu yapın dedi. Dursun Fakih, Hânım! Sultan'dan izin gerektir dedi. Osman Gazi dedi ki: Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım, bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise, ben kendim dahi sancak kaldırıp kâfirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk Hanedanımdanım derse, ben de Gökalt oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse, Süleyman Şah dedem de ondan önce geldi. Halk razı oldu. Kadılığı ve hatipliği Dursun Fakih'e verdiler. Cuma Hutbesi ilk önce Karacaşehir'de okundu. Bayram namazını orada kıldılar. Bunun tarihi hicretin 699'unda vaki oldu. Osman Bey zamanında çeşitli savaşlara da katılmış, gazilere vaaz ve nasihatlerde bulunmuş olan Dursun Fakih, Şeyh Edebalı'nın talebesi, damadı ve Osman Gazi'nin bacanağıdır.*

48 **Kazasker** ya da **kadıasker**, Osmanlı Devleti'nde şer'i davalara bakan askeri hâkim. Yetkileri arasında kadı, müderris ve din görevlisi atamaları, kadı kararlarını bozma, değiştirme ve yeni kararlar oluşturma gibi maddeler vardır. Yani kadı kararlarına itiraz kazaskerliğe yapılırdı. Yetkilerinin çoğunu 16. yüzyıldan itibaren şeyhülislamlığa devretmiştir. Kazasker Osmanlı devlet yapısında idari bir görev olup, kelime "kadı" ve "asker" kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Kazaskerlerin kıyafeti ilmiye kıyafeti olup, bu mesleğin en yüksek mertebelerinden biridir. Kazaskerler Divan-ı Hümayun'un tabii azasıydı. Şeyhülislam divanda bulununcaya kadar divandaki şer'i meseleler, kazaskerler tarafından idare edilirdi. Divan toplantılarında veziriazamın sağında vezirler solunda da kazaskerler yer almaktaydı. Kazaskerlik 1480 yılına kadar Anadolu Kazaskeri olarak tek bir merkezdeydi. Bu tarihten sonra Rumeli Kazaskeri ve Anadolu Kazaskeri olarak ikiye ayrıldı. Rumeli kazaskeri protokol ve rütbe olarak daha yüksekti. Görevleri divanda şer-i meselelere bakmaktı. Kazaskerler, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar müderris ve kadıların tayininde sadrazama arz ve delalette bulunurlardı. Sonraları bu görev şeyhülislamlara verildi. Belirli maaşlı müderris ile kaza kadılarının tayinleri ise yine kazaskere bırakılmıştı. Kazaskerlerin tayinleri, 17. yüzyıla kadar veziriazamların padişahlara arzı ile yapılırdı. Şeyhülislam bu tarihten itibaren vezir-i azam'ların onayıyla, kazaskerlerin tayinlerini padişaha arz etmeye başladı. Kazaskerlerin görev süreleri iki yıl iken, 17. yüzyıldan sonra bir yıla indirildi. Buna ek olarak, kazasker olan biri aynı makama tekrar tayin edilebilirdi. Kazaskerlik Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlığını korudu.

Bu kadar farklı görevlerin bir kişi üzerinde yoğunlaşmasının sadece Ortadoğu ülkelerinde yargıçlık görevini üstlenen kadıya özgü bir durum olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Zira Ortaçağ Avrupa şehirlerinde görev yapan *Bürgermeister* veya Londra Lord Maire gibi kişilerde de aynı durum söz konusu olmuştur.

Osmanlı kadısının temel olarak üç nitelendirici özelliği vardır;

(1) Doğrudan merkezi otoriteye bağlı olması nedeniyle yerel yöneticilerin etkisinden ve otoritesinden arındırılmış olması,

(2) Yargı yetkisinin yanında mülki ve mali konularda da yetkilere sahip bir yönetici olması,

(3) Bütün kadıların aynı hiyerarşi ve eğitimden geçmiş olmaları ve görev yaptıkları bölgelerde görev sürelerinin kısa sürelerle sınırlandırılmış olması.

Kadı, görev yaptığı kazaların yönetiminde ilk kademe idari birimi olarak yer almakta ve devlet ile halkın en kolay şekilde iletişim kurabildiği idari bölgeleri meydana getirmekteydi. Kazalarda *idari, adli ve beledi* olmak üzere üç farklı örgüt bulunmakta ve bu örgütlerin meydana getirdiği birliğin tamamına *kaza* adı verilmekteydi. Kadılar bu kaza birimlerinde padişah adına hem mülki amirliği, hem belediye başkanlığı hem de hâkimlik makamını temsil etmekteydiler. Farklı bir ifade ile kadı kazalarda hem mülki idare amiri hem belediye başkanı, hem de yargıç olarak görev yapmaktaydı. Dolayısıyla kadı hem şer'î hem de hukuki hükümlerin uygulayıcısı olmasının yanında, merkezi idarenin emirlerini yerine getiren bir memurdur.

Geleneksel devlet yönetiminde yargı yetkisinin sahibi olan hükümdar, bu yetkisini doğrudan değil, vekâleten tayin ettiği kadılar aracılığıyla kullanmaktaydı. Tayin olunacak kadının sahip olması gereken temel özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kadı her şeyden önce mutlaka Müslüman olmalı,
- Yetişkin olmalı,
- Temyiz kudretine sahip olmalı,
- Hukuki yönden karar verebilecek durumda olmalı,
- Tarafsız olmalı,
- İman sahibi ve adil olmalı,
- Nesebi sahih olmalı,
- Hukuki yönden bilgili olmalı,
- Erkek olmalıdır. Bir kadın ne kadar eğitilmiş ve bilgili bir kişide olsa kadı olarak tayin edilmezdi.

Kadı olarak tayin olunacak kişinin *medrese eğitiminden* geçme zorunluluğu vardı. Medrese eğitimi temel şartlardan biri olmakla birlikte, kadı adaylarının kadılık mesleğinin şerefine yakışacak

olgunlukta ve dürüstlükte olmaları beklenmekteydi. Medrese eğitimini bitirip icazet alan ve kazasker divanına başvuruda bulunup kadı olarak görev yapmak istediğini beyan eden kimseler, doğrudan kaza kadılıklarına tayin edilmekteydiler. Ancak belirli bir süre medreselerde müderrislik görevinde bulunduktan sonra kadı olarak görev yapmak isteyen kimselerin de müderrisliklerinin derecesine göre kadı olarak atanmaları mümkündü.

Kazaskerler kadıların tayininden sorumlu olmakla birlikte, kadılık mesleğine başlayacak olan kadı adaylarının staj niteliğine sahip olan işlemlerini yürütmekte ve denetlemekteydiler. Bunun yanında kazalarda kadılık yaptıktan sonra yeniden tayinleri için İstanbul'a dönen kadıların yeni görev yerlerine dağılmadan önce meslek içi eğitim olarak nitelendirilebilecek *kadı nevbetlerinin* düzenlenmesinden de kazaskerler sorumluydular. Bu eğitimleri bitiren kadılar, kazaskerler tarafından belirlenecek olan yeni görev yerlerine dağıtılırlardı.

Osmanlı Devleti'nde devlet kademesinde görev yapmak isteyen kişiler medreselerde eğitim gördükten sonra memuriyet hayatına başlamaktaydılar. Bu açıdan değerlendirildiğinde medreselerin görevlerinden birinin devlet memuru yetiştirmek olduğu ifade edilebilir. Ulema sınıfının bir üyesi olan kadıların yetiştirilmesi için yüksek düzeyde eğitim veren medreselerden başka bir eğitim kurumu bulunmamaktaydı. Osmanlı ilmiye sınıfı, medreselerden yetişmekte ve kişiler mezun olduklarında kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik gibi alanlarda göreve başlamaktaydılar.

Kadı unvanıyla atanmak niyetinde olan adaylar ilk önce padişah huzurunda sınava tâbi tutulmaktaydılar. Bu kural 18. yüzyıldan itibaren değişmiş, adaylar kazasker huzurunda sınava alınmışlardır. Sınavı kazanan adaylar Şeyhülislam'a bildirildikten sonra onun onayı ve emri ile adaylar için "*fermân-ı âlî*" yazılmaktaydı.

Kadılar mesleğe başlamadan önce kazaskerlik dairelerinden birine kayıt yaptırmak zorundaydılar. Bu dairelerde "*Ruzname-Akdiye*" (Kadılar Defteri) adı verilen deftere kayıt yaptırmak zorunluluğu vardı. Daha sonraları bu defterin adı değiştirilerek "*Tarik Defteri*" adını almıştır. Bir kadının atanması bu deftere kayıt edilmediyse elindeki berat hükümsüzdü ve ispat edilmesi zorunluluğu vardı. Dolayısıyla berat, kadı olarak atanmanın kanuni yönden ispat belgesi hükmündedir.

Kadıların görev süreleri on iki ve yirmi ay olarak farklılık göstermekteydi. Kazalarda görev yapan kadılar yirmi ay ve sancaklarda görev yapan kadılar ise on iki ay süre ile sınırlandırılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca büyük bir devlet olmasının arkasında, askeri ve siyasi gücü bulunmaktadır. Aynı zamanda devletin sahip olduğu kuvvetli idari yapısı ve adli sistemi bu gücün sağlanmasında ve yüzyıllar boyunca korunmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Osmanlı adli sistemi Avrupalı devletler tarafından örnek alınan bir örgütlenme yapısına sahiptir.

İlerleyen zaman içerisinde devlet askeri, siyasi ve idari yapılanmasında güç kaybetmeye başlamış ve devlet kurumlarının sarsılmaz gibi görünen yapıları yavaşça çözülmeye başlamıştır. Bu çözülme süreci adli teşkilatlanmayı da olumsuz yönden etkilemiştir. Hukuk kurallarına gereği gibi uyulmaması, *rüşvet* gibi unsurların adli olaylara karışması ve *adli makamların ehil olmayan kişilerin eline geçmesi* sonucu adalet güven azalmış ve asayişin sağlanmasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Kısa süreli sert yaptırımlarla durum düzeltilmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır.

Bu olumsuzluklar içerisinde 19. yüzyıla kadar gelinmiştir. Bu yüzyılda sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupa'nın sahip olduğu ucuz ve bol miktardaki malını satmak için Osmanlı topraklarını seçmeleri sonucu bu bölge, Avrupalılar için bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Yabancı tüccarların, Osmanlı halkı ile ticari ilişkiler içerisine girmesi sonucunda bazı sıkıntılar meydana gelmiştir. Tüccarlar bu sıkıntılarını Şer'i mahkeme başkanı olan kadıların huzuruna götürmek yerine tüccar heyetlerine başvurarak çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti, bu sorunları kontrol altına alabilmek için, içerisinde yabancıların da bulunduğu *ticaret mahkemelerini* kurmuştur. Bu durum Şer'i mahkemelerin yetkilerini sınırlandırırken, kadılık kurumu içinde sonun başlangıcını meydana getirmiştir.

II. Mahmut döneminde yapılan reformlar sonucu Osmanlı idare teşkilatı yeni arayışlar içerisine girerken, kadıların idari görevleri azaltılmış, güvenlik ve beledi hizmetler konusundaki yetkilerini ellerinden alınmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise kadı bütün yetkilerini kaybetmiştir. Kadının sadece yargıçlık yapma yetkisi elinde kalmıştır.

B) Tanzimat Dönemi

Tanzimat (1839) pek çok şeyde olduğu gibi Osmanlı'nın hukuk sisteminde de önemli yeniliklerin ve değişimin habercisi oldu. Tanzimat'tan sonra yapılan **hukuksal reformları**, *kanunlaştırma faaliyetleri* ve *adli kurumlarda yapılan yenilikler* şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde *kanunlaştırma faaliyetleri*, mevcut şer'i düzenlemelerin *kodifikasyonu* ve batı menşeli yeni *kanunların iktibas*ı olarak gelişim gösterdi. Özellikle batıyla bütünleşme çabalarının eserleri olan ceza, ticaret ve arazi kanunlarının aktarılmasıyla, bu yepyeni hukuki düzenlemelerin uygulanması ve bu alanda etkin rol üstlenecek mükelleflerin yetişmesi önemli bir sorun olarak ortaya çıktı.

Osmanlı *yargı teşkilatında* yaşanan değişim ve batılı usuldeki mahkemelerin kuruluşuyla birlikte medrese eğitimi almış *kadı* ve *naip*lerin dışında, formel hukuk eğitimi almış nitelikli personel ihtiyacı da hukuk mektebinin doğuşunda etkili oldu.

Üniversite düzeyindeki ilk hukuk mektebi "*Mekteb-i Sultani*" (Galatasaray) bünyesinde kuruldu. Daha sonra *Adliye Nezareti'ne bağlı olarak ayrı bir hukuk mektebi daha açıldı* ve bir süre sonra Mekteb-i Sultani bünyesindeki mektep buraya nakledildi. 1886 yılında idaresi Maarif Nezareti'ne devredilen hukuk mektebi, 1909 yılına kadar Darülfünun'dan bağımsız olarak varlığını devam ettirdi.

Hukuk mektebinin kuruluşunu sağlayan temel faktörler, *kanunlaştırma hareketleri* ve *yargı teşkilatında meydana gelen değişimdir*. Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'ın ilânı ile başlayan ve Cumhuriyet'in ilânına kadar devam eden reform dönemi hukuk alanında da etkisini gösterdi.

Osmanlı, 18. yüzyılın son dönemlerinde birçok alanda batıya yöneldi. Bu dönemde yenileşmenin gereği kabul edildi ancak bunun hangi yöntemle yapılacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıktı. Başta Adliye Nazırı Cevdet Paşa tarafından savunulan ve daha muhafazakâr olan akıma göre, İslâm hukukunun kodifikasyonunu yani yürürlükteki hukuku ayrıntılarda değiştirip yenileyerek za-

manın gereksinimlerine uygun hale getirmek, dolayısıyla geleneklerle modernleşmenin bir arada yürümesi sağlanarak meseleler çözümlenebilirdi. **Arazî Kanunnamesi** ve **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye** bu düşüncenin etkisiyle hazırlandı. Bu dönemde İslâm hukukunun kullanılabilir bir biçimde sistemleştirilmesi çalışmaları, batılılaşma sürecinin yavaşlamasıyla ikili yapıların oluşumu, esasen eski mantığın yeniden canlanması olarak değerlendirildi.

Büyük Vezir Âli Paşa tarafından savunulan diğer akım ise, batı hukukunun iktibas edilmesinden yanaydı. Âli Paşa özellikle Fransız Medenî Kanunu'nun büyük bir bölümünün benimsenmesini istedi. Bu görüşün uygulanması bir süre ertelense de zamanla, kanun kodlarının dinî hüviyetinden sıyrılarak her kesime hitap eden düzenlemelerin yapılması gereği anlaşıldı.

1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile dini azınlıklara sirayet eden eşitlik ilkesinin etkisiyle, Osmanlı tebaası arasında din ve ırk ayrımı olmaksızın bazı hukukî düzenlemeler yapıldı. 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde ilk defa "**suçun kanuniliği**" ilkesine dayanıldı. 1851 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde iştirak ve tekerrüre ilişkin hükümler getirildi. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde daha laik adımlar atıldı. Diğer taraftan iktisadî alandaki değişim rüzgârları, uluslararası ticari arenada yer alabilme ve uyum süreci bu alanda yeni kanunların yapılmasını gerektirdi. 1850 tarihli *Kanunname-i Ticaret* bu vesilelerle yapıldı. 30 Nisan 1860 tarihli "*Ticaret Kanunname-i Hümayununa Zeyl*" adlı yasa gerçek anlamda yeni mahkemelerin (*ticaret mahkemeleri*) kuruluşunu sağladı. Mahkemelerde uygulanması gerekli usulü gösteren Ticaret Muhakeme Usulü Kanunu 1861 yılında ve son olarak Deniz Ticaret Kanunu (1864), çıkarılarak, ticaret hukuku alanında laikleşme süreci tamamlandı. Devamında 1880 tarihli *Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu*, 1881 tarihli *Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu* yürürlüğe konuldu.

Osmanlı'daki kanunlaştırma hareketlerinin başlamasında tabii hukuk doktrininin etkisi olmakla birlikte daha çok, devletin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarma çabalarının etkili olduğu bir gerçektir. Ayrıca bu düzenlemelerin ortak yönü ya batılı prensiplerle yoğrulmuş ya da tamamen *batıdan iktibas* edilerek yapılmış olmalarıdır.

Batı hukukunun iktibas edilmesi, iktibas edilen yeni kanunların uygulanmasının sağlanması amacıyla yabancı hukukların incelenmesini gündeme getirdi ve yeni kanunları uygulayabilecek bir hukukçu kadrosunun yetiştirilmesi gereğini doğurdu. Bunun için Adliye Nezareti'nde açılan "*mevzuat kursları*"nın yeterli olmadığı görülünce, asıl yapılması gerekenin, bir öğretim reformu gerçekleştirmek olduğu anlaşıldı.

Kanunlaştırma faaliyetleri, yargı teşkilatındaki değişimi de beraberinde getirdi. Esasen yargı teşkilatında yenilik o dönemde zaruri olmuştu. II. Mahmud döneminin sonlarından itibaren, özellikle Batılı ülkelerle yapılan ticari sözleşmelere bağlı olarak artan ilişkiler, çeşitli hukuksal sorunları doğurdu.

Avrupa usul ve teamüllerine yabancı olan kadılar, bu sorunları çözecek mesleki donanıma sahip değillerdi. Bu nedenle bir süre ticari uyuşmazlıklar, tüccarlar tarafından seçilen kişilerden oluşan şer'î kurullar dışında, ticari örf ve adetlere göre yargılama yapan özel bir meclis yoluyla halledildi. Ancak bu meclisler de yeterli gelmedi ve bir süre sonra bunlar karma ticaret mahkemesine dönüştürüldü. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle birlikte nizamiye mahkemelerinin kuruluşu yolunda adımlar atılmaya başlandı.

Yargı alanındaki yeniliklerde iç dinamikler kadar dış baskıların da etkili olduğu görülmektedir. Tanzimat ve İslahat ile gayrimüslimlere vaad edilen eşitlik, hem gayrimüslimlerin hem de onları destekleyen yabancı devletlerin yoğun taleplerine hatta iç işlerine karışmaya kadar varacak müdahalelerine zemin hazırladı. Gayrimüslimlerin mahkemelere üyeliği ve şahitliklerinin kabul edilmesi gibi talepleri bir süre göz ardı edilmek istense de, 1859 yılında yabancı devletlerce verilen kolektif *memorandum* Osmanlı Devleti'ne adli sahada çeşitli ıslahatları başlatma zorunluluğu hissettirdi. Bu süreçte yabancı devletler, Osmanlı'nın "yargılamanın aleniyeti prensibine tam manâsıyla uyması, mahkemelerde uygulanacak kanunların bir an önce hazırlanması, gayrimüslimlerin de kabul edilecekleri hukuk okullarının kurulması" gibi isteklerle ıslahat girişimlerine yönelik çeşitli raporlar hazırlamaya devam ettiler. Adli ıslahatın, tek hâkimli sistemden toplu hâkim sistemine geçilmesi ve mahkemelerde gayrimüslimlerin üyeliğinin kabul edilmesi gibi Osmanlı klasik dönemini oldukça aşan yenilikleri oldu.

Adli alandaki bu yeniliklerin devamında *Mekteb-i Sultani* bünyesinde gayrimüslimlerin de kabul edildiği bir hukuk mektebi açıldı. Dolayısıyla adliye teşkilatında gayrimüslimlerin etkisiyle girişilen yenilik hareketleri, hukuk mekteplerinin açılışında önemli rol oynadı.

Hukuk mektebinin kuruluşunu sağlayan sadece yukarıda bahsedilen mevzu hukuk alanındaki yenilikler ve yargı alanındaki değişim değildi. Aynı zamanda eğitim alanında başlayan modernleşme çabaları da hukuk mektebinin kuruluşunda önemli rol oynadı. Daha önce şer'î düzenlemelerin ağırlık taşıdığı bir eğitim sisteminin yetersizliği, kanunlaştırma hareketleriyle birlikte girilen dönemde iyice hissedildi. Kaldı ki mevcut eğitim kurumları son dönemlerde artık üstüne düşeni yapamamaya ve beklentileri karşılamamaya başladı.

Medreselerin kalitesi 16. yüzyıldan itibaren düşüşe geçtiği ifade edilmektedir. Hukuk eğitiminin verildiği medreseler ve sonrasında kurulan *Muallimhane-i Nüvvapların* da şer'î mahkemelere dahi yeterli eleman yetiştirmekten aciz duruma gelmesi ve yetişenlerin de yeni kanunların dilinden anlamayı, hukuk mektebinin kuruluşunu hızlandırmıştır.

Adliye Nezareti tarafından, nizamiye mahkemeleri için lüzumlu elemanları yetiştirmek ve onlara gerekli kanunlarla hukuk usul ve prensiplerini öğretmek üzere 2 Temmuz 1870 tarihinde "Kavanin ve Nizamât Dershanesi" oluşturulmuştur. Hukuk mektebinin kuruluşunun ilk adımını teşkil eden bu dershane kısa vadeli bir çözüm getirirse de giderek artan ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır. Hukuk eğitiminin yüksek öğrenim seviyesindeki ilk oluşumu, 1874 kurulan "*Mekteb-i Hukuk-i Sultani*"dir. 1880 de ise Adliye Nezareti'ne bağlı olarak "*Mekteb-i Hukuk-i Şahane*" açıldı.

Mekteb-i Sultani Bünyesinde Hukuk Mektebinin Kurulması (Mekteb-i Hukuk-i Sultani)

Mekteb-i Sultani tarihinin dönüm noktalarından birisi okul bünyesinde "*Darülfünun-ı Sultanî*" adıyla bir üniversitenin kurulmasıdır. Bundan önce Darülfünun kurma teşebbüsü, iki kez başarısız oldu. Bu başarısızlıkta, Osmanlı'nın başlattığı yenilik sürecinin her kesimde farklı algılanmasının yarattığı sorunların ötesinde yüksek öğrenim seviyesine uygun öğrenci bulunamayışı, maddi imkânların sınırlı oluşu, eğitim kadrosunun yetersizliği ve eğitimin idari açıdan hâlâ düzenli bir sisteme bağlanmayışının daha etkili olduğu görüldü.

1873 yılında Galatasaray Sultanî'sinin Gülhane'de bir binaya nakledilmesi üzerine 20 Nisan 1874 tarihinde, *Mekteb-i Sultani* dâhilinde *Mülkiye Mühendis Mektebî*'nin kurulmasına dair iradeyle ilk yükseköğretimin kuruluşu gerçekleştirildi. Mülkiye Mühendis Mektebî'nin kuruluş çalışmaları devam ederken, 1874 senesi yazında, dönemin Maarif Nazırı Safvet Paşa, Mekteb-i Sultani'nin yeni müdürü **Sava Paşa**'ya hukuk mektebinin de kurulmasını emretti. Safvet Paşa yazısında, "*daha önce Mekteb-i Sultani müfredatında Mecelle, Roma Hukuku ve Milletler Hukuku gibi dersler okutulduğunu, şimdi bu derslerin orta tedrisattan ayrılarak mektep dâhilinde, mezun olmuş diplomalı talebelere tahsis edilmek üzere bir hukuk mektebi kurulması*" gereğine değindi. Bununla birlikte o tarihlerde halen hukuk mektebinin ayrı bir bölüm olarak açılması yerine, Mektebi Sultani içinde açılan sınıfa hukuk derslerinin okutulacağı bir sınıf eklenmesi ve böylelikle masrafların azaltılabileceği hususu tartışıldı. Nihayet 1874 yılında Adliye Nezaretî'nin memur gereksinimini karşılamak üzere, Mekteb-i Sultani içinde bir hukuk mektebi açıldı.

Hukuk mektebinin o dönemde ilk olarak Mekteb-i Sultani bünyesinde oluşturulması esasen bir tesadüf değildi. Her şeyden önce Safvet Paşa'nın da ifade ettiği gibi bir kısım hukuk dersleri zaten Mekteb-i Sultani müfredatında bulunmaktaydı. Hukuk mektebinin burada açılması masrafların azaltılması varolan alt yapının değerlendirilmesi anlamına gelmekteydi. Diğer taraftan gayrimüslim tebaanın koruyuculuğunu üstlenen devletlerin taleplerinden birisi de gayrimüslimlerin içinde olabileceği bir hukuk mektebinin açılmasıydı.

Osmanlı Devleti'nin hukuk alanındaki reformları da bu alanda eğitim verecek bir hukuk mektebinin açılmasını gerektiriyordu. Böylelikle hukuk mektebinin, Fransızların teşvikiyle oluşturulan ve hocalarının bir kısmı yabancı olan bu okulda kurulması mantıklı görüldü.

Mekteb-i Sultani Bünyesinde Kurulan Hukuk Mektebinin Nizamnamesinin başında mektebin kurulma gerekçesi, "*halkın davalarına bakılması ve hukukun korunması için mükellef kişilerin yetiştirilmesi ve burayı tamamlayanların Adliye Nezaretî'nce çeşitli memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmesi*" olarak belirtildi. Mekteb-i Sultani bünyesinde kurulan hukuk mektebi nizamnamesinde eğitim faaliyetleriyle ilgili çeşitli düzenlemeler yapıldı.

Her şeyden önce hukuk mektebine kayıt ve kabul olunacak öğrencilerin, Mekteb-i Sultani ile idadi mekteplerinden diploma almış olması gerekmekteydi. Dolayısıyla hukuk mektebi lise seviyesindeki Mekteb-i Sultani bünyesinde kurulsa da bir yüksek öğrenim kurumuydu.

Mekteb-i Sultani ve İdadi mekteplerinden başka, İstanbul ve taşrada bulunan okullardan mezun olanlar arasında, söz konusu mektep öğrencilerinin seviyesinde bulunduğu sınav sonucu anlaşılabilirler de doğrudan hukuk mektebinin birinci sınıfına kabul edilecekti. Bu sınavda başarı gösteremeyenler için ise eksikliklerini gidermeleri amacıyla Mekteb-i Sultani'de özel bir sınıf açılıp, stajyer sıfatıyla, bir veya iki yıl eğitim gördükten sonra, yapılan sınavdaki başarı durumlarına göre hukuk mektebinin birinci veya ikinci sınıfına devam etmesi düzenlendi.

Nizamnameye göre hukuk mektebine kabul edilen talebenin ismi, yaşı, ikametgâhı ve memleketi koçanlı defterlere yazılırdı. Öğrencilere kayıt olduklarına dair özel bir belge verilir ve bunlar, mektebin devamlı talebesi sayılırdı. Mektepte okunacak derslere dışarıdan katılmak isteyenlerin, devam etme ve imtihana girme mecburiyetleri olmaz, bunlara diploma değil, öğretmenleri tarafından birer

tasdikname verilirdi. Dersleri dışarıdan takip edenler ise kayıt altında tutulur ve bunlara da birer giriş belgesi verilirdi. Devamlı öğrenciler, günlük işlenen derslere devam etmek, öğretmenler tarafından yöneltilen soruları cevaplandırmak ve *senede dört defa* belirli dönemlerde idareye müracaat edip *“anskripsiyon”* olarak ifade olunan *kayıt pusulalarını* almak ve sene sonu imtihanları ile eğitim sürelerinin sonunda *“doktora”* yani bitirme imtihanlarını sözlü ve yazılı olarak vermek zorundaydı.

Mektep özel kaleminde bulundurulması gereken defterlerden başka, öğretmenler tarafından günlük olarak idareye verilen ders cetvellerindeki işaretlerin kaydı için bir de esas defter bulunurdu. Bu deftere öğrencilerin isimleri ile sınıfları ve okudukları dersler yazılır, öğretmenlerin işaretleri ile talebenin hal ve hareketleri konusunda idarenin görüşü kısaca kaydedilirdi.

Öğrencilere belirli dönemlerde gereken kayıt pusulaları için esas defterde yazılı işaretlere bakılırdı. Buna göre, iki ay içinde geçerli bir engeli olmadan dört defa gelmeyenler ve öğretmenlerin sorularına sürekli yanlış cevap verenler veya hal veya hareketleri bozuk olanlar, anskripsiyon (kayıt pusulası) isteme hakkını kaybederdi. Yıl içinde gereken dört anskripsiyonu alamayanların yılsonu imtihanına kabul edilmemeleri sebebinin esas defterin mülhaza kısmında gösterilmesi ve bu iki cezanın verilmesinde müdür ve diğer öğretmenlerin onaylarının da alınması öngörülürdü.

Ders dönemi boyunca öğretmenlerin sorduğu sorulara hakkıyla cevap verip anskripsiyonlarını tamamen alanlar ve bu esnada hal ve hareketleri iyi olanlar yılsonu imtihanına kabul edilirdi. Yılsonu imtihanı yazılı ve sözlü olup, imtihan zamanında müdür ve öğretmenler toplanarak öncelikle, yazılı imtihan evrakını kontrol ederler, geçerli kabul ettiklerine not verirdi. Daha sonra sözlü imtihanlara başlanırdı. Yazılı imtihanda başarılı olamayanlar, üç ay sonra tekrar imtihana girmek üzere cetvelden çıkarılırdı.

Hukuk mektebi müfredatı dört yıl içinde tamamlanırdı. Avrupa ülkelerindeki mekteplerde öğrenim süresi yedi ay ise de, öğretmenlerin öğrettiklerinden daha fazla yararlanabilme amacıyla hukuk mektebindeki eğitim için dokuz ay uygun görüldü. Bu sürenin sekiz ayı öğrenime, yirmi gün tek-rara, on günü imtihanlara ayrılırdı.

Dört sene boyunca derslere devam eden ve her yıl dört defa kayıt yenileyerek yılsonlarında imtihanlarını başarıyla verebilenlerin, dördüncü yılın sonunda doktora yani bitirme imtihanına kabul edilmeleri öngörülürdü. Doktora yani bitirme sınavı, onuncu maddede gösterilen şartlara göre yazılı ve sözlü olarak yapıldığı için sınav sonunda, doktora adayı olan öğrenci ilmi bir mesele üzerine bir tez kaleme alıp konuyu, Maarif Nezaret temsilcileri, müdür ve öğretmenlerden oluşan bir kurulda savunur ve başarılı olduğu takdirde doktor unvanını alırdı.

Doktora sınavında başarılı olamayan veya bitirme tezini yazamayanlar haklarını tamamen kaybetmez, bunlara doktoradan daha hafif bir imtihan yapıp *“lisansiye”*, yani mezuniyet unvanı verilirdi. Doktor unvanını kazananlar yargıç olarak devlet hizmetinde görev alabilir, *lisansiye diploması alanlar* ise ülkenin her tarafında *dava vekilliği* yapabiliirdi.

Hukuk mektebine kaydedilen öğrencilerden öğrenimleri boyunca, kayıt yenileme işlemleri ve diploma için hiçbir ücret istenmez, yalnız dördüncü yılsonunda hazırladıkları tezi kendi imkânları ile bastırılırdı.

Nizamnameye göre hukuk mektebinin müfredatında Fıkıh (İslâm hukuku), Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Medeni hukuk), Usûl-i Fıkıh (Fıkıh usulü), Hukuk-u Umumiye (Hukuk ilminin geçmiş dönemlerdeki durumunun kısaca gözden geçirilmesi), Kavanin ve Nizamat-ı Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamları), Roma Kavanini (Roma kanunları), Kanun-ı Ticaret (Ticaret kanunu), Usûl-i Muhakeme (Muhakeme usulü), Kanun-ı Ceza ve Usûl-ı İstintak (Ceza kanunu ve sorgulama usulü), Kavanin-i Bahriye (Denizcilik kanunları), Hukuk-ı Düvel ve Milet (Devletlerarası ve milletlerarası hukuk), Muahedat (Anlaşmalar), Ekonomi Politik (Servet-imilel veya iktisat) dersleri yer aldı.

Darülfünun'daki bu hukuk mektebinde ilk kez kapsamlı ve Batı'ya dönük bir hukuk programı izlendi. Eğitim büyük ölçüde yabancı ve Müslüman olmayan hocalar tarafından yürütüldü ve programda İslam hukukuna ilişkin derslere çok az yer verildi. Bu nedenle de hukuk mektebindeki dersler Türkçe ve Fransızca olarak okutuldu.

Hukuk Mektebinin Taşınma Meselesi, Eğitimine Ara Verilmesi ve Kapanması

1876 yılında, Mekteb-i Sultani'nin Galatasaray binasına geri taşınması kararlaştırıldı dolayısıyla Darülfünun-ı Sultani'nin de aynı binaya gitmesi gerekti. O dönemde hukuk mektebinde tahsil gören Babîli memurları bu fikre şiddetle karşı çıktı hatta hukuk mektebinin Darülfünun-ı Sultani'den ayrılarak Adliye dairesinde açılmasının daha uygun olacağını ileri sürdüler. Ancak *Sava Paşa* hukuk mektebinin Darülfünun'dan ayrılmasını istemedi ve sonuç olarak *hukuk mektebi, Darülfünun-ı Sultani bünyesinde kalmaya devam etti*.

1876-1877 döneminde hukuk mektebinde 61 öğrenci öğretim görmekteyken Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması ve ülkenin mali krize girmesi nedeniyle, tasarrufa yönelik olarak Darülfünun-ı Sultani'de derslere son verildi. Bu husus Meclis-i Mebusan'da tartışıldı ve hukuk mektebinin *tasarruf nedeniyle* mezun vermesine bir yıl kala lağvedilişi özellikle İstanbul milletvekili *Nikolaki Sulidi Efendi* tarafından şiddetle eleştirildi. Sonuçta *Nikolaki Sulidi Efendi*'nin mektebin tekrar açılması yönündeki teklifi kabul gördü ve dönemin mektep müdürü tarafından gazetelere ilânlar verildi. İlânlarda "*hukuk mektebinin kapanmadığı sinin-i sabika misillimah-i haziranın ahırında şakirdanın imtihanlarının icra olunacağı ve Sulidi Efendi dahi isteği doğrultusunda her sabah derslerine ve imtihana gelebileceği gazeteniz vasıtasıyla ilân olunur*" denildi. Vakit gazetesindeki ilanda "*Mekteb-i Sultani derununda bulunan hukuk mektebinin yeniden açılmasına Maarif Nezaretince karar verildiği 16 Ekim pazartesi günü sabahı derslere başlanacağı ve eski talebelerin ve yeni kayıt yaptıracak olanların Galatasaray Mektebi kalemine müracaat etmesi*" istenildi. Öğretime 28 Ekim 1878'de yeniden başlandı⁴⁹. 1881 yılında Mekteb-i Sultani'deki hukuk mektebi, Adalet Nezaretine bağlı hukuk mektebinin açılışıyla öğrencileriyle birlikte buraya nakledildi.

49 1880 yılında hukuk mektebinin ilk mezunları, biri Rum, biri Müslüman ve beşi de Ermeni olmak üzere toplam yedi talebeydi. Bunlar Sadık Bey, Hırsto Foridi, Torozyan, Uncuyan, Zoryan, Bezzazyan ve Bülbülyan Efendiler" idi. Bu dönemde Mekteb-i Sultani'nin eski müdürü *Sava Paşa* ve Belçika Sefareti Baş Tercümanı Mösyö *Kalinos* da hukuk mektebinde derslere başladı. 1881 yılında hukuk mektebinden *lisansiye unvanı* ile mezun olan altı öğrenci arasında *Müslüman öğrenci bulunmamaktaydı*. Bu öğrenciler pratik bilgilerini geliştirmeleri amacıyla, çeşitli mahkemelere tayin edildiler. Aynı yıl Ohannes Karakaşyan adlı öğrenci ödünç konulu tezini Karşılaştırmalı Hukuk'a göre ele alıp değerlendirdi, tezini tamamlayıp jüri önünde savunarak ilk kez "*hukuk doktoru*" unvanını aldı.

1878 Tarihli Nizamnameye Göre Adliye Nezareti'ne Bağlı Hukuk Mektebinin Kuruluşu

Darülfünun Sultani'deki hukuk mektebinden ayrı bir hukuk mektebinin açılması gerek Maarif Meclisi'nde gerekse Şuray-ı Devlet'te yapılan görüşmelerle gündeme taşındı. 1878 yılında hukuk mektebi nizamnamesi hazırlanarak padişahın onayına sunuldu. Bununla birlikte hukuk mektebinin (*Mekteb-i Hukuk-ı Şahane*) öğrenci alması ve açılış töreni 1880 tarihinde gerçekleştirilebildi ve aynı yıl içinde (1880-1881) eğitim ve öğretim faaliyetlerine başladı.

Dönemin Adliye Nazırı **Ahmet Cevdet Paşa** açılış gününde "*Efendilerim, ilm-i hukukun lüzum ve faidesi ve bizim buna ne mertebe muhtaç olduğumuz mâlûm ve müsellemdir. Dersaadette (İstanbul'da) bir hukuk mektebi küşadı (açılması) arzu olunuyordu. Divan-ı Ahkâmı Adliyenin teşkilinde bunun bir mertebe daha ehemmiyeti arttı... Efendiler, tahsil edeceğiniz ilmin kadri pek büyüktür. Biliyorsunuz ki hesap ve hendese ve kimya gibi ulum-u akliyeyi tâlim için Peygamberler gelmedi ama kavanin-i şer'iyeyi telkin ve tebliği için Peygamberler geldi. Bu babta başka delil iradına hâcet görmem*" sözleriyle hukuk eğitiminin önemini vurguladı.

1881 yılında Mektebi Sultani'deki hukuk mektebi de Adliye Nezareti'ne bağlı hukuk mektebine nakledilerek, iki hukuk mektebi birleştirildi. Bu nakille birlikte Sultani'deki hukuk talebelerinin yeni açılan hukuk mektebine devam etmeleri kararlaştırıldı. Adliye dairesindeki hukuk mektebine 1883 tarihinde ayrı bir dersane inşa edildi ve bu bina değişik tarihlerde tamir edilerek yenilendi. Daha sonraki yıllarda hukuk mektebinin lisan mektebinden boşalan binaya geçici olarak nakli görüldü ve bu bina Adliye Nezareti'ne devredildi.

Mekteb nizamnamesinde eğitimin, gündüz yapılması ve süresi de 3 yıl olarak düzenlendi. Buradan mezun olanların adliye teşkilatında istihdam edilebileceği gibi istekli olanların deavi vekâletinde de görevlendirilebileceği belirtildi. Derslerin çeşidi değişken olmakla birlikte başlıcaları: "*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Arazi Kanunu, Tapu ve Emlak Nizamnameleri, Ceza Kanunu, Ticaret Beriye ve Bahriye Kanunları, Usulü Muhakeme Hukukiyesi ve Cezaıyyesi Kanunları, Usulü Tanzim Alam İlmi Hukuku Miele, Muamelatı Ecnebiyeye Müteallik Uhud ve Nizamât ve Mukavelât ve Fransızca Lisani*"dır.

Yıllık derslerin ise öğretmenler heyetince belirlenmesi, yeniden ilavesi gereken derslerin de yine bu heyetçe belirlenip listeye eklenmesi ve bunun Adliye Nezareti'nin tasdiğiyle ilan edilmesi ifade edildi. Mektepteki eğitim dili ise Osmanlıca olarak belirlendi. Mektebin örgün eğitiminin; cuma ve pazar günlerinde, resmi tatillerde ve sınavlardan sonraki bir ay ve mevsimin en hararetli zamanlarında tatil edileceği belirtildi.

Mektebe kabul için; "*Osmanlı tebaasından olmak, 18 yaşından aşağı bulunmamak, Osmanlı lisani üzerine kıraat ve hitabete sahip olmak, sarf ve nahiv ile mantık, coğrafya ve hesap bilmek, Osmanlı tarihi ve genelden bilgisi olmak ve iyi halk ve ashab-ı siretten olduklarına dair kabul gören ve güvenilir iki kişinin mühürlerini taşıyan kefaletnameyi taşıyor olmak*" şartları aranırdı.

Osmanlı tebaasından olup yukarıda belirtilen derslerin dışında eğitim aldığına dair resmi belgeye sahip olanlar başvuru halinde, mektep tarafından ayrıca bir sınava tâbi tutulmadan şahadetname alabilirlerdi. Mektepten mezun olanlar nizamiye mahkemelerinde bir yıl üye olarak istihdam edil-

dikten sonra Dersaadet ve vilayet mahkemesi üyeliğinde bulunabilir veya adliye hizmetinde kalabilirlerdi. Mezuniyet belgesini alan talebeden *deavi vekâletinde* bulunmak isteyenler nizamiye mahkemelerinde bir yıl çalıştıktan sonra vekâlet ruhsatnamesine de hak kazanabilirlerdi.

1880 yılında kurulan ve günümüze dek gelen bu hukuk mektebinde eğitim kadrosunun Mektebi Sultani bünyesindeki hukuk mektebine oranla *büyük ölçüde Türk*leştiği anlaşılmaktadır. Açıldığı yıllarda “Adliye Nazırı Ahmed Cevdet Paşa ‘Hukuk muhakemeleri usulü’, Maarif Nazırı Münif Paşa ‘Methal-i İlm-i Hukuk’, Nafia Nazırı Hasan Fehmi Paşa ‘Ticaret Hukuku’, Baş Müddeiumumi Kostaki Efendi ‘Ceza Muhakemeleri Usulü’, İsmail Bey ‘Ceza hukuku’, Sait Bey ‘Roma Tarihi ve Fransızca’, Ömer Hilmi Efendi ‘Mecelle’, Abdüsettar Efendi ‘Arazi Hukuku’ derslerini” okutmuşlardı. Daha sonraki yıllarda derslere Hukuk – Düvel ve Hukuk-ı İdare dersleri de eklendi. 1901 yılında hukuk mektebi öğrencisi olan Celal Nuri Bey, yazılarında “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Ahkâm-ı Fıkhiye unvanı altında biraz Hukuk-ı Medeniye ve Ceza Kanunnâme-i Hümâyûn’u, Usûli Muhakemât-ı Cezaiye diye bir miktar ceza hukuku dersi” gördüğünü ancak mektepte Hukuk-ı Esâsiye dersinin pek okutulmadığını aktarmaktaydı⁵⁰.

Hukuk mektebi Adliye Nezareti’ne bağlı olarak uzun yıllar eğitime devam ettikten sonra 1886 yılında malvarlığı ve gelirleriyle birlikte Maarif Nezareti’nin idaresine devredildi. Bununla birlikte hukuk mektebinin Adliye Nezareti’yle olan bağlantıları tamamen kopmadı. Örneğin iki nezaret arasında mezun öğrencilere diploma verilmesine ilişkin yazışmalar devam etti, okulu bitiren öğrencilerin dava vekili olarak veya başka alanlarda görevlendirilmesi ve okulu bitirenlerin sınava tabi tutulması gibi işlemler yine Adliye Nezareti’ne bırakıldı. Hukuk mektebinin Darülfünun’a bağlanması ise 1909 yılında gerçekleşebildi ve bu tarihte adı hukuk fakültesi olarak değiştirildi.

C) Cumhuriyet Döneminde Hukuk Eğitimi

Ankara Hukuk Fakültesinin Kuruluşu

Ankara’da bir hukuk mektebi açılması konusu Millet Meclisi’nde ilk Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey tarafından dile getirilmiştir. 16 Mart 1921’de Abdülkadir Kemali Bey, I. Dünya Savaşı’nda askere gönderildikleri için eğitimleri yarım kalan öğrenciler için Ankara’da Adalet Bakanlığı’na bağlı bir hukuk mektebi açılmasını öngören üç maddelik bir kanun teklifi vermiş; ancak, teklif Maarif Encümeni (Meclis Milli Eğitim Komisyonu) tarafından bina, malzeme ve öğretmen bulunamadığı gerekçesi ile reddedilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde hâkim-savcı yetiştiren **Mekteb-i Kuzza’**ın varlığına son verilmesinin ardından, *hâkim, müddeiumumi (savcı), icra memuru, zabıt katibi, müstantik gibi adliye memurunun yetiştirilmesi için bir hukuk mektebinin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur*. Bu bağlamda 1925 yılında Ankara’da bir hukuk okulu kurma isteği dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey’in girişimi ile gerçekleştirildi. Mahmut Esat Bey, 1925 yılı Bütçe Kanunu tasarısına, **yargıç azlığı gerekçesi** ile bir yatılı hukuk okulu açılması için ödenek koydurtmuştu. 23 Şubat 1925 günü Bütçe Kanunu

50 Ders programının içeriğinin belirlenmesinde o dönemlerde önemli tartışmalar yaşandı. Özellikle II. Abdülhamit devrinde hukuk eğitimi denetim altına alındı ve ders programına önemli müdahaleler yapıldı. Örneğin sakıncalı görülerek Münif Paşa’nın *Medhal-i İlm-i Ulum* dersi yasaklandı.

Meclis Genel Kurulu'nda, uzun tartışmalardan sonra *dört aylık farkla* Ankara Leyli (yatılı) Hukuk Mektebi'nin açılması kabul edilmiştir. *Hâkim kadrolarındaki açıkları kapamak üzere kurulan kurum*, bir fakülte değil, Adalet Bakanlığı bünyesinde yatılı bir meslek okulu niteliğinde idi ve öğretim kadrosu adliye erkânından oluşuyordu

Henüz binası, müdürü ve öğretim kadrosu bulunmadığı halde 1925 yılı yaz aylarında okula kayıt için başvuru alınmaya başlandı. Lise, yedi senelik idadi veya bir yükseköğrenim kurumu mezunları veya bir yükseköğrenim kurumunda kayıtlı olanlar sınavsız, lise öğrencisi olanlar veya lise muadili başka kurumlardan mezun olanlar ise oldukça zor bir sınavla okula kabul edildiler. Okula ilk olarak 301 öğrenci kayıt yaptırdı; içlerinden 75 öğrenci yatılı idi.

Okul kurulduğu sırada henüz Ankara'da bir üniversite bulunmadığından herhangi bir üniversiteye bağlı değil bu yüzden "*fakülte*" adıyla değil "*Ankara Adliye Hukuk Mektebi*" adıyla kurulmasına karar verildi.

Üç yıllık olarak belirlenen okul müfredatında *Mecelle*'nin okutulmamasına karar verildi. İlk kez Türk Hukuk Tarihi kürsüsü kuruldu, "Usul-u Fıkıh" dersi ise kaldırıldı. Komisyon toplantısında en önem verilen konulardan biri de okulda izlenecek metottu. Gerek bilimsel araştırmada ve gerekse öğretimde *tetkik* ve *tenkit* (araştırma ve eleştirme) metodu seçildi. Okulun ilk yıllarında Medeni Hukuk, Cezaiyat, İktisat, İlm-i Mali, Ticaret-i Berriye, Ticaret-i Bahriye, Devletler Umumi Hukuku, Devletler Hususi Hukuku, İdare Hukuku, Hukuk-ı Esasiye, Roma Hukuku ve Mukayeseli Kavanin, Siyasî Tarih ve Hukuk Tarihi kürsüleri bulunuyordu.

Ankara Hukuk Mektebi 5 Kasım 1925 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (1. Meclis Binası) Genel Kurul Salonu'nda Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin açılışına atfettiği anlamı şu sözlerle dile getirmiştir:

"Cumhuriyetin merkez-i idaresinde bir Hukuk Mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimaimizi ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz, hâdise, yüksek memur ve mütehassis âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk İnkilâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayat-ı içtimaiyenin mebnâsı olan yeni esasat-ı hukukiye-de tesbit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir... Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiç bir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum."

Açılış konuşmalarından sonra Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin ilk dersini vermek üzere Hukuku Esasiye Profesörü *Ağaoğlu Ahmet Bey* Anayasa Hukukuna genel bir giriş yaparak okulun ilk dersini vermiş oldu.

1927 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara Adliye Hukuk Mektebi, "*fakülte*" adını almış ve *Ankara Hukuk Fakültesi* olarak isimlendirilmiştir. Okula "*fakülte*" adının verilmesi ile Ankara Üniversitesi'nin temeli de atılmış kabul edilir^[19]. İlk kız öğrenciler 1927 yılından itibaren kabul edildi^[6]. 1925-1926 öğretim yılında kayıt yaptıran 300 öğrenciden 143'ü, 1927-1928 yılında derslerini tamamlayarak fakültenin ilk mezunları oldular.

1940 yılında Ankara Hukuk Fakültesi Adalet Bakanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığı'na devrolmuş ve 3 yıllık olan eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştır.

Ankara Üniversitesi'nin 18 Haziran 1946 tarihinde kurulması ile birlikte Ankara Hukuk Fakültesi Ankara Üniversitesi'ne hukuk fakültesi olarak bağlanmıştır.

Hukuk Fakültesi Binasının Yapılması

1928 yılından sonra okul kapıları lise mezunu olmayanlara kapatıldı ve sınavlar kaldırılmıştır. Bu durum öğrenci sayısını ve dersane ve yatakhane ihtiyacını giderek artırmış; üçüncü yıl bir dershaneye daha gerek duyulmuştur.

Maliye vekâletinden Çankırı Caddesi'ne doğru inilen küçük sokakta sol kolda bulunan *Mescit binası* dersane olarak kullanılmaya başlanır. Üçüncü yıl *telgrafhane binasındaki* yemekhane, ikinci sınıf olarak kullanılır. Birinci sınıf ise mescitte kalır. Yemekhane ise bir ara Anafartalar Karakolu olan ve Adliye Vekâleti olarak kullanılan binaya yerleşir. Böylece okul iyice dağınık bir hale gelmiştir. Bu dağınıklık eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu sebeple Dekan *Cemil Bilsel*'in girişimleriyle 1927 yılında yapımına başlanan ve ilkokul binası olarak tasarlanan (Ankara Opera Binası'nın karşısında İller Bankası binasının arkasında bululmaktadır) bina, 1929 yılında hukuk eğitimine devam etmek üzere Ankara Hukuk Fakültesine verilir. Binanın müteahhiti ise *Vehbi Koç*'tur.

Yeni inşa edilen binanın Ankara Hukuk Fakültesi'ne tahsis edilmesinden sonra üç dershaneden ikisi yeni binanın en üst katında, biri orta katında yer alacak şekilde düzenleme yapılır. Dekan ve müdür odaları ile kitaplık, tek dershanenin bulunduğu orta katta yer alır. En alt kat ise büro ve diğer ihtiyaçları karşılanmasına ayrılmıştır. Eski telgrafhane binası ile yeni kiralanan evkaf apartmanlarının üst katı yatılı öğrenciler için yatakhane olarak kullanılır. 1928-1941 yılları arasında Ankara Hukuk Fakültesi olarak kullanılan bu bina, bir süre Ankara Kız Sanat Mektebi ve Ankara Yüksek Öğrenim Vakıf Kız Öğrenci Yurdu olarak hizmet görmüş daha sonra üst katları Ankara Müftülüğü tarafından kiralananmış, bodrum katı ise, Vakıflar Genel Müdürlüğüne halka hizmet veren Aşevi olarak kullanılmıştır. Şu an Ankara Vakıf Eserleri Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Ankara Hukuk Fakültesi 1941 yılında mimarlığını ve müteahhittliğini Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun yaptığı Cebeci yerleşkesindeki binasına taşınmıştır. Ankara Hukuk Fakültesi'nin bugünkü binasının tamamlanması 1946 yılına kadar sürmüştür. 1945 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde doktora eğitimi başlamıştır. Ankara Hukuk Fakültesi'nin Cebeci yerleşkesine taşınmasından iki yıl sonra da yanı başında Cebeci ortaokulu olarak düşünülen binaya İstanbul'daki *Mekteb-i Mülkiye* (Siyasal Bilgiler Fakültesi) nakledildi. İki okulun hocaları ekseriyetle müşterekti. Fakat talebesi bir arada ders görmemiştir.